การศึกษาเปรียบเทียบภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์

A COMPARATIVE STUDY OF BHAVAṄGACITTA OF THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY AND SUBCONSCIOUS OF SIGMUND FREUD

พระบุญญฤทธิ์ รตินฺธโร (นุชเทียน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่
พุทธศักราช ๒๕๕๐

การศึกษาเปรียบเทียบภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์

พระบุญญฤทธิ์ รตินฺธโร (นุชเทียน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่
พุทธศกราช ๒๕๕๐

A COMPARATIVE STUDY OF BHAVAṄGACITTA OF THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY AND SUBCONSCIOUS OF SIGMUND FREUD

PHRA BOONYALID RATINDARO (NUCHTHIAN)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Chiangmai Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา

……..……………………………..
(พระศรีสิทธิมุนี)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์……..…………………………….....ประธานกรรมการ
( )

…………………………………......กรรมการ
(พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล)

……………………………………..กรรมการ
(พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี)

…………………………………......กรรมการ
( )

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระมหาณรงค์	กนฺตสีโล	ประธานกรรมการ
	พระใบฎีกาเสน่ห์	ญาณเมธี	กรรมการ

วิทยานิพนธ์	: ศึกษาเปรียบเทียบภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์
ผู้วิจัย	: พระบุญญฤทธิ์ รตินฺธโร (นุชเทียน)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
	: พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล ป.ธ.๔, พธ.บ., M.A., Ph.D. (Phil.)
	: พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี พธ.บ.(พุทธ)., M.A., Ph.D. (Phil.)
วันสำเร็จการศึกษา	:

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ โดยผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็น ๖ ประการ คือ ๑) ความหมาย ๒) บ่อเกิด ๓) ภาวะทั่วไป ๔) กระบวนการรับรู้อารมณ์ ๕) กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ ๖) การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมผลการวิจัยมีข้อสรุปที่สำคัญ คือ

๑) ความหมาย : ภวังคจิตมีความหมายที่กว้างขวางกว่าจิตใต้สำนึกที่ว่าเป็นองค์แห่งภพเพราะภวังคจิตเป็นนามธรรมไม่มีรูปร่าง มีการเกิดดับอยู่ในกระแสวิถีจิตตลอดเวลาและสามารถสืบต่อไปสู่ภพใหม่ได้ ส่วนจิตใต้สำนึกมีความหมายที่เป็นเพียงพลังงานทางจิตที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมไม่สามารถสืบต่อไปยังภพใหม่ได้

๒) บ่อเกิด : ภวังคจิตมีบ่อเกิดจากกระแสจิตซึ่งโดยธรรมชาติในกระแสจิตมีธรรมชาติอยู่ ๒ ประการคือ (๑) วิถีจิต (๒) ภวังคจิต ดังนั้น ภวังคจิตเป็นส่วนหนึ่งของกระแสจิตหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ภวังคจิตเป็นกระแสเดียวกับกระแสจิตก็ได้ แต่จิตใต้สำนึกมีบ่อเกิดมาจากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์แล้วนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเป็นพลังงานทางจิตหรือแรงขับอยู่ภายในบุคคล

๓) ภาวะทั่วไป : ภวังคจิตมีภาวะทั่วไปคือมีลักษณะที่เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป เป็นนามธรรมและไม่มีรูปร่าง มีอยู่ ๓ ประเภท คือ (๑) อดีตภวังค์ (๒) ภวังคจลนะ (๓) ภวังคุปัจเฉทะ ภวังคจิตทั้ง ๓ ประเภทมีหน้าที่ในการปฏิสนธิจิตและจุติจิตที่จะสืบต่อไปยังภพใหม่

ส่วนจิตใต้สำนึกเป็นพลังงานทางจิตมีอยู่ ๓ ระบบคือ ระบบอิด (Id) ระบบอีโอ (Ego) และระบบซูเปอร์อีโก้ (Super-Ego) ที่มีอิทธิพลในการผลักดันให้เกิดพฤติกรรมในบุคคล

๔) กระบวนการรับรู้อารมณ์ : ภวังคจิตมีกระบวนการรับรู้อารมณ์ จากกระแสวิถีจิตที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลาโดยที่กระแสวิถีจิตจะรับอารมณ์อยู่ ๒ ทางคือ (๑) ประสาทสัมผัสภายนอก (๒) อารมณ์ต่างๆที่เป็นนามธรรม จากนั้น ภวังคจิตก็จะรับอารมณ์ต่อจากกระแสวิถีจิตแล้วส่งต่อไปยังกระแสวิถีจิตซ้ำอีกเป็นอย่างนี้แบบสันตติ ส่วนจิตใต้สำนึกจะมีกระบวนการรับอารมณ์จากประสาทสัมผัสภายนอกเท่านั้นแล้วเปลี่ยนแปลงมาอยู่ในรูปของพลังงานทางจิต เป็นพลังงานที่คงที่อยู่ภายใน

๕) กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ : ภวังคจิตเมื่อรับอารมณ์จากกระแสวิถีจิตแล้วก็จะเข้าสู่กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์โดยผ่านภวังคจิต ๓ ดวงคือ (๑) อดีตภวังค์ (๒) ภวังคจลนะ (๓) ภวังคุปัจเฉทะ ที่มีลักษณะและหน้าที่สัมพันธ์กันในกระบวนการเก็บสั่งสมภายใน ส่วนจิตใต้สำนึกรับอารมณ์จากประสาทสัมผัสภายนอกเข้าสู่กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์โดยผ่านรูปของพลังงานทางจิตมีอยู่ ๓ ระบบคือ ระบบอิด ระบบอีโก้และระบบซูเปอร์อีโก้ จะเก็บกดสั่งสมภายในจิตใต้สำนึก

๖) การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรม: ภวังคจิตมีการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมจากการเก็บสั่งสมอารมณ์ในกระแสวิถีจิตเพื่อจะแสดงพฤติกรรมต่างๆในกระแสวิถีจิต โดยขึ้นอยู่ว่าอารมณ์ที่เก็บสั่งสมมีเจตนามากหรือน้อยเพียงใด หากสิ่งที่เก็บสั่งสมมีเจตนามากก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาให้เห็นได้อย่างชัดเจน เช่น พฤติกรรมของภวังคจิตที่เห็นกันทั่วไปในตอนที่บุคคลใกล้จะหมดอายุขัย (ตาย) คือ (๑) กรรมอารมณ์ (๒) กรรมนิมิตอารมณ์ (๓) คตินิมิตอารมณ์ เป็นต้น ส่วนจิตใต้สำนึกจะมีการแสดงพฤติกรรมออกมาจากพลังงานทางจิตที่เก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึก แต่จะขึ้นอยู่กับว่าอารมณ์ที่เก็บสั่งสมมีเจตนามากหรือน้อยเพียงใด ถ้ามีเจตนามากก็จะมีแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมออกมาให้เห็นชัดเช่นเดียวกับภวังคจิต

ดังนั้น จะเห็นว่าภวังคจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทมีความสำคัญที่ลึกซึ้งกว้างขวางกว่าจิตใต้สำนึกซึ่งอาจจะพิสูจน์ได้จากตนเองและประสบการณ์ต่างๆ ที่พบเห็นในชีวิตประจำวันโดยที่ภวังคจิตในกระแสวิถีจิตนี้ สามารถทำให้บุคคลนำไปพัฒนาและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อยกระดับจิตให้สูงไปในทางที่พ้นโลกเป็นอยู่ในปัจจุบันได้ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา และรวมถึงจิตใต้สำนึกที่เป็นพลังงานทางจิต ในบุคคลเพื่อการดำรงชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดมีความสุขได้

Thesis Title : A Comparative Study of Bhavaṅgcitta of Theravāda Buddhist Philosophy and Subconscious of Sigmund Freud

Rerearcher : Phraboonyarid Ratindharo (Nuchthain)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Narong Kantasīlo Pali IV, B.A., M.A., Ph.D. (Phil.)

: Phra Bidika Sane Ñānamedhī B.A.(Buddhist)., M.A., Ph.D. (Phil.)

Date of Graduation :

ABSTRACT

The aim of this Thesis is to comparatively study of Bhavaṅgcitta of Theravāda Buddhist philosophy and Subconscious of Sigmund Freud in six topics, namely ; 1) their definiton 2) their originaltion 3) their general and condition
4) theirprocess of receiving emotion 5) their process of collection of emotion 6) their change of the behaviours in manifestation.

The results of this reseach are as follows :

1) definition : Bhavaṅgcitta has the comprehend definition more than the Subconscious the to Bhavaṅgcitta stans behide then by rebirth and an abstract concept in the current of mind all the time. But Subconscious means the Psychic Energy and which is concrete can not stan behide then by rebirth.

2) Originaltion: Bhavaṅgcitta has the original of born inside current of mind. There are two kinds of original nature : (1) Vithïcitta (2) Bhavaṅgcitta. Then by Bhavaṅgcitta is the partial in the current of mind. But Subconscious has the original of born from the experiences external stimuli and change to become Psychic Energy or creative drive in the intrapersonal.

3) General condition : Bhavaṅgctta has the general conditios are arising, establishing extinguishing all the time and abstract. There are three kinds of Bhavaṅgcitta : (1) Atita Bhavaṅga (2) Bhavaṅga Calana (3) Bhavaṅga Paccheda. These three kinds

of Bhavaṅgcitta two have function : Patisandhi (rebirth consciousmess) and cuti (dead). Then the pass round to rebirth. But subconscious is Psychic Energy. There are three systems of energy : (1) Id (2) Ego (3) Super-Ego. This is energy can creative drive inside the personal and manifestation at the present.

4) Process of receiving emotion : Bhavaṅgcitta has process of receiving emotion from the current of mind when contacting with the external and internal objects. Then the Bhavaṅgcitta will receive information of emotion and subsequently emotion to the current of mind. But Subconscious has process of receiving emotion from experience only in the external stimuli, and the changing into the Psychic Energy for reserving emotion into the subconscious.

5) Process of reserving emotion: When the Bhavaṅgcitta receives emotion from the current of mind therefore Bhavaṅgctta will be have the process of reserving emotion by the pass three Bhavaṅgcitta are : (1) Atita Bhavaṅga (2) Bhavaṅga Calana (3) Bhavaṅga Paccheda. And ready to bring into the current of mind again. But Subconscious has process of reserving emotion from the experience in external stimuli. After that Subconscious to change become Psychic Energy throush the systemes of Id, Ego and Super-ego.

6) Change of the behaviours in manifestation : Bhavaṅgcitta has to change the behaviours in manifestation from reserving emotion into current of mind and ready to bring the information of emotion up to the current of mind in the continuance. But the reserve emotion is dependent intention of Bhavaṅgcitta fore example there are personal three symptoms in near the dead of behaviours are : (1) Karmma emotion (2) Nimita emotion (3) Gatinimit emotion. But Subconscious has behaviour from the Psychic Energy. By the Psychic emotion to reserve inside subconscious and behaviours are dependent intention too.

Then in conclusion is Bhavaṅgcitta of Theravada Buddhist philosophy has deeb significance more than the Subconscious and a person can prove with ourself in the daily at the present. And this Bhavaṅgcitta into the current of mind can bring the personal to development and adjust of the behaviour to get up the highest

of mind example Liberation at the present moment with the morality concentration and wisdom Subconscious has Psychic Energy in the personal for adapting into practice in daily life for driving to happiness.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จด้วยดีเพราะความกรุณาของบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือและแนะนำชีวิตขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในที่นี้ด้วย คือ พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล และ พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี อาจารย์ที่ปรึกษาที่ช่วยเหลือให้คำแนะนำ และแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณ พระอธิการบริรักษ์ โอภาโส พระเกียรติณรงค์ กิตฺติวฑฺฒโน และคุณโยมประเทือง มธุรมน ตลอดถึงเพื่อนนิสิตปริญญาโท รุ่นที่ ๘ ทุกท่านที่เป็นกำลังใจผลักดันและอุดหนุนอุปกรณ์จนทำให้งานวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จตามเป้าหมาย

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และเจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่ทุกคน สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศความเพียรนี้ให้เป็นบรรณาการแก่คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์และคุณพ่อวาล คุณแม่ทองคำ นุชเทียน (ที่ลวงลับไปแล้ว) ซึ่งมีพระคุณแก่ผู้วิจัยเป็นล้นพ้นตลอดทั้งญาติโยมผู้มีอุปการคุณทุกๆ ท่าน

พระบุญญฤทธิ์ รตินฺธโร

๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐

สารบัญ

บทที่ ๑
บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าสิ่งมีชีวิตเช่นมนุษย์ ร่างกายกับจิตเป็นสิ่งคู่กันและอิงอาศัยซึ่งกันและกัน โดยจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ระหว่างร่างกายกับจิตนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทจะให้ความสำคัญจิตเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็มิได้หมายความว่าร่างกายไม่มีความสำคัญ เพราะร่างกายมีความสำคัญในฐานะเป็นที่อาศัยของจิต พฤติกรรมต่างๆทางกายขึ้นอยู่กับการสั่งการของจิต จิตเป็นนามธรรมที่สามารถควบคุมร่างกายที่เป็นรูปธรรมทำกิจกรรมต่างๆ จิตต้องอาศัยร่างกาย เช่นเดียวกันร่างกายก็ต้องอาศัยจิตเพื่อดำรงชีวิตอยู่ แต่จิตมีคุณสมบัติพิเศษสามารถเก็บสิ่งที่ผ่านมาแล้วเป็นอารมณ์เพื่อแสดงออกภายหลังได้อย่างน่าอัศจรรย์

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าจิตเป็นปรมัตถธรรมอย่างหนึ่งในปรมัตถธรรม ๔ อย่างคือ จิต เจตสิก รูป และ นิพพาน ที่กล่าวว่าจิตเป็นปรมัตถธรรมก็เพราะว่าปีนภาวะธรรมที่เป็นนามธรรมซึ่งมีอยู่จริง ลักษณะสำคัญของจิตคือการรับรู้อารมณ์ จิตนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวิญญาณ ดังพระพุธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิญญาณคืออะไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลายวิญญาณมี ๖ กลุ่ม คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ "[๑] วิญญาณในที่นี้คือ จิต และมีอีกหลายชื่อที่เป็นไวพจน์ของจิต เช่น มโน หทัย มานัส ปัณฑระ มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ์ และวิญญาณธาตุ[๒] จิตเป็นธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ในลักษณะของการเห็นรูปทางตา การได้ยินทางหู การได้กลิ่นทางจมูก การรับรู้รสทางลิ้น การรับรู้สัมผัสหรือการกระทบทางกายและในลักษณะของการคิดหรือรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจตามทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าจิตเป็นสิ่งที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา หรือเกิดดับอยู่ทุกขณะ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือจิตจะ

---

[๑] สนิท ศรีสำแดง, **ปรัชญาเถรวาท**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖๒.

[๒] บุญมี เมธางกูร และ วรรณสิทธิ์ ไวทยะเสรี, **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเฉทที่ ๑**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๗.

เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป อยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นเวลาหลับหรือตื่น ลักษณะนามของจิต เรียกว่าว่า ดวง เรียกว่า จิต มีลักษณะเกิดดับเป็นขณะ จิตดวงเก่าดับไปแล้วเป็นเหตุปัจจัยให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้นสืบต่อไป จิตดวงใหม่ที่เกิดขึ้นสืบต่อจากจิตดวงเก่าก็ดำรงอยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วก็ดับพร้อมกับทำหน้าที่เป็นเหตุปัจจัยให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นจิตดวงหนึ่งเป็นเหตุให้จิตดวงอื่นสืบต่อและเป็นผลที่สืบทอดจากจิตดวงอื่นอยู่ในตัว จิตของมนุษย์จึงมีลักษณะเกิดดับสืบต่อสัมพันธ์กันดุจลูกโซ่ จึงกล่าวได้ว่ากระแสของจิต คือกระแสของชีวิต พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่ากระแสของจิตไม่ปรากฏจุดเริ่มต้น คือเราไม่สามารถสาวไปรู้ได้ว่ากระแสธรรมชาติของจิตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเรามีจุดเริ่มต้นเมื่อใด เพราะเหตุว่าจิตจะเกิดดับตลอดเวลา จากนั้นกระแสจิตมีการหน่วงอารมณ์เพื่อเข้าสู่ภวังค์ก็เป็นการสิ้นสุดวิถีจิต และสิ้นสุดของอารมณ์ อารมณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นมานั้นก็ดับลงพร้อมกับสิ้นสุดวิถีจิตพอดี จะเห็นได้ว่าภวังคจิตเป็นจิตที่ทำหน้าที่เกิดดับสืบเนื่องเป็นพื้นฐานสภาพชีวิตในระดับใดระดับหนึ่ง คือเป็นองค์ของภพ (ภวังคะ = ภว + องค) ในขณะเมื่อบุคคลหลับสนิท (ไม่รู้สึกตัว) หรือ สลบ (สิ้นสติ) รวมทั้งพฤติกรรมประจำวัน ภวังคจิตก็เป็นตัวหนุนสำคัญ จิตที่ทำหน้าที่ภวังคจิตนี้เกิดดับสืบเนื่องกันไปไม่หยุด ดังนั้น ภวังคจิตเป็นแหล่งเก็บสั่งสมพลังชีวิตของบุคคลที่ผ่านมา และปล่อยออกสู่วิถีจิต คือเมื่อกายแตกดับ ภวังคจิตจะทำหน้าที่จุติจิต (ดับ) และปฏิสนธิจิต (เกิด) รวมถึงเป็นตัวกำหนดพื้นฐานของความเป็นอยู่ในภพนั้นๆ ก่อนจะขึ้นสู่นอกวิถีจิตต่อไป จิตจึงเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตตั้งแต่การเริ่มต้นชีวิตจนถึงหมดอายุขัย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังยุตตนิกายว่า “โลกมีจิตย่อมนำไป มีจิตย่อมเสือกไสไป โลกทั้งหมดเป็นไปตามอำนาจธรรมอันหนึ่งคือ จิต” [๓] ดังนั้นภวังคจิตเหมือนเป็นแหล่งเก็บสั่งสมพลังชีวิตของบุคคลที่ผ่านมาแล้วและปลดปล่อยสู่วิถีจิตเพื่อจะผลักดันให้เกิดพฤติกรรมต่อไป

ในทรรศนะปรัชญาทางตะวันตกได้มีการพัฒนาความรู้ทางจิตมาตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงยุคปัจจุบัน ซิกมันด์ ฟรอยด์ ก็เป็นบุคคลหนึ่งที่นำความคิดทางจิตมาประยุกต์ใช้เป็นจิตศาสตร์แผนใหม่ขึ้นมาและเรียกระบบใหม่นี้ว่า “จิตวิเคราะห์” [๔] ฟรอยด์ เป็นนักจิตวิทยาในการแพทย์ และเป็นบิดาแห่งจิตศาสตร์ คำว่าจิตศาสตร์ คือระบบการศึกษาสภาพจิตที่มีการทำงานร่วมกับจิตใต้สำนึกที่ถูกเก็บกดไว้ใน

---

[๓] นางสมถวิล ธนวิทยาพล, “ศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจิตในพระสุตตันตปิฎก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๐.

[๔] ศักดิ์ บวร, **ฟรอยด์ บิดาแห่งจิตศาสตร์**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมิต, ๒๕๔๗), หน้า ๘.

อดีตและปลดปล่อยอย่างอิสระ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud, 1856 - 1939) เป็นแพทย์ชาวออสเตรียน เชื้อสายยิวได้พบว่าจิตใต้สำนึกมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งฟรอยด์ได้วิเคราะห์ และอธิบายความเป็นมาของภาวะจิตโดยมุ่งเน้นที่ภาวะจิตใต้สำนึก (Subconcious Mind) เรียกจิตใต้สำนึกว่า "สภาวะเก็บกด" หรือพลังที่เลื่อนไหลอยู่ลึกๆภายในนั้นคือจิตใต้สำนึกที่เก็บสั่งสมข้อมูลต่างๆที่เราไม่รู้ในขณะนั้น แต่ถ้ามีการทบทวนข้อมูลต่างๆก็สามารถเรียกข้อมูลเหล่านั้นออกมาได้ ฟรอยด์เปรียบจิตใต้สำนึกเหมือนห้องใต้ถุนหรือห้องใต้หลังคาที่มีข้อมูลอยู่ภายในนั้นหรือเหมือนภูเขาน้ำแข็งที่อยู่ใต้ผิวน้ำ นั้นหมายความว่าจิตใต้สำนึกเป็นตัวเก็บสั่งสมข้อมูลที่ผ่านมาแล้วและ เมื่อมีสภาพที่เหมาะสมหรือถูกกระตุ้นก็จะแสดงพฤติกรรมที่เคยสั่งสมออกมา ซึ่งถ้าจะเปรียบเทียบจิตใต้สำนึกของฟรอยด์ก็คล้ายกับภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาท แต่มีความแตกต่างกันในแง่ของบทบาทหน้าที่ และลักษณะการทำงาน โดยที่จิตใต้สำนึกมีลักษณะการทำงาน คือจิตใต้สำนึกมีลักษณะจิตที่ถูกเก็บกดไว้เป็นเวลานานไม่มีวันหายไปไหนรอเวลาที่จะแสดงออกมาเมื่อถูกกระตุ้นหรือมีสภาพที่เหมาะสม ส่วนภวังคจิตจะเก็บอารมณ์ที่มากระทบแล้วเกิดดับลงเพื่อสืบต่อไปยังหน้าที่ของวิถีจิตที่มีหน้าที่รับอารมณ์ต่างๆต่อกันไป

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ เกี่ยวกับกระบวนการทำงานของจิตสั่งสมหรือเก็บข้อมูลในภาวะต่างๆ และเปรียบเทียบความคล้ายกัน และความแตกต่างกันระหว่างภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของฟรอยด์เกี่ยวกับความหมาย บ่อเกิด ภาวะทั่วไป กระบวนการรับรู้อารมณ์ กระบวนการเก็บสั่งสม และการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมต่างๆ อันเป็นจุดแห่งพลังชีวิตเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑) เพื่อศึกษาทรรศนะเกี่ยวกับภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาท และจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์

๒.๒) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาท และจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ ตามกรอบแนวคิดเกี่ยวกับ ความหมาย บ่อเกิด ภาวะทั่วไป กระบวนการรับรู้อารมณ์ กระบวนการเก็บสั่งสม และการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรม

๓. ปัญหาที่ต้องการทราบ

ในการวิจัยนี้ผู้ศึกษาวิจัยต้องการทราบปัญหาดังต่อไปนี้

๓.๑) สารัตถะเกี่ยวกับภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาท และจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์

๓.๒) ความคล้ายกัน และแตกต่างกันระหว่างทรรศนะภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ เกี่ยวกับ ความหมาย บ่อเกิด ภาวะทั่วไป กระบวนการรับรู้อารมณ์ กระบวนการเก็บสั่งสม และการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรม

๔. คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ภวังคจิต (Life Continuum) หมายถึง เป็นชื่อเรียกจิตขณะหนึ่งในจำนวน ๑๗ ขณะ ภวังคจิต คือปกติจิตมีธรรมชาติเป็นอัพยากฤตมีบทบาทสำคัญ คือเป็นฐานแห่งองค์ภพชาติหรือเก็บสั่งสมสันดาน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือจิตที่ไม่ได้ขึ้นวิถีรับอารมณ์ แต่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา มีหน้าที่รักษาปัจจุบันรูปนามให้คงอยู่ไปจนถึงอายุขัย เช่น ขณะที่นอนหลับสนิทและไม่ฝัน เป็นต้น และรวบรวมกรรม (การกระทำ) ที่ยังไม่ได้ให้ผลเก็บไว้แฝงอยู่ในภวังคจิตและปล่อยสู่วิถีจิตต่อไป [๕]

จิตใต้สำนึก (Subconscious) หมายถึง ภาวะของจิตที่ไม่อาจรู้สึกได้เพราะอยู่ในส่วนของจิตหรือความรู้สึกนึกคิดหรืออุปนิสัยใจคอที่ฝังอยู่ในส่วนของจิตมาแต่เกิด [คำว่าจิตใต้สำนึกนี้เป็นศัพท์ที่นักจิตวิทยารุ่นใหม่นิยมใช้กัน]

จิตไร้สำนึก (Unconscious) หมายถึงความคิด ความรู้สึก และแรงผลักดันซึ่งถูกกดเก็บไว้ภายในจิตใจโดยไม่รู้ตัว แม้จะพยามนึกอย่างไรก็นึกไม่ออก [ฟรอยด์มักใช้คำจิตไร้สำนึกมากกว่าจิตใต้สำนึก และนักจิตวิเคราะห์หรือสานุศิษย์ของฟรอยด์ทั้งยุคเก่าและยุคใหม่มักใช้คำว่าจิตไร้สำนึกมากกว่าจิตใต้สำนึก แต่โดยความหมายแล้วจิตไร้สำนึก เหมือนกับจิตใต้สำนึก]

จิตสำนึก (Conscious) หมายถึง ภาวะที่จิตตื่น และรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่สัมผัสได้ทางกาย และธรรมมารมณ์อยู่ตลอดเวลา

---

[๕] พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, **พุทธปรัชญา สาระและพัฒนาการ**, หน้า ๒๒๓.

จิตกึ่งสำนึก (Semi - Conscious) หรือจิตก่อนสำนึก (The Preconsious) หมายถึง เป็นกระบวนทางจิตที่มิได้อยู่ในระดับจิตสำนึก คือภาวะจิตไม่ค่อยรู้สึกตัวเมื่อปลุกอาจรู้สึกตัวดีขึ้นแต่ไม่รู้ตัวเต็มที่และพร้อมที่คืนสู่ระดับจิตนี้ได้โดยอาศัยความพยายามเพียงเล็กน้อย

๕. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๕.๑ เอกสาร

๑) William S. Waldron กล่าวถึงจิตใต้สำนึก (Unconscious) เป็นจิตที่มีความรู้ความรู้สึกได้ว่าจิตมีการเคลื่อนไหว และมีความแตกต่างในมิติของกระบวนการเรียกว่า จิตใต้สำนึก ที่เป็นรากฐานในการเก็บหรือคล้ายบ้านของวิญญาณจากกระบวนการของวิญญาณที่รับรู้ความรู้สึก จิตใต้สำนึกในทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่อยู่ในสุญญากาศ แต่เป็นที่มีการขับเคลื่อนไปอย่างมีเป้าหมายมีเหตุผล และปรากฏขึ้นเมื่อมีสิ่งภายนอกมากระทบ โดยสรุปแล้วเป็นการสั่งสมกรรม และความบริสุทธิ์มีได้เมื่อเข้าถึงธรรมชาติโดยตัวมันเอง [๖]

๒) ศักดิ์ บวร ในหนังสือฟรอยด์บิดาจิตศาสตร์ เนื้อหากล่าวถึงจิตวิเคราะห์เกี่ยวกับการเก็บกดส่งผลให้เกิดอาการจิตประสาทล้วนมีมูลเหตุมาจากประสบการณ์ทางเพศและประสบการณ์ที่ได้รับมาจากเด็ก ประสบการณ์ดังกล่าวถูกเก็บกดไว้นานจนซึมลงสู่จิตใต้สำนึก และปรากฏออกมาเมื่อถูกกระตุ้นหรือมีภาวะเหมาะสม และฟรอยด์กล่าวว่าความทรงจำที่สั่งสมอยู่ในจิตใต้สำนึกซึ่งจะปรากฏให้เห็นในความฝันและจินตนาการ ฟรอยด์ได้กล่าวสรุปว่าจิตของคนมีสามสถานะคือ ๑) จิตรู้สำนึก ๒) จิตใต้สำนึก ๓) จิตกึ่งสำนึก และเปรียบจิตใต้สำนึกเหมือนห้องใต้ถุนหรือห้องใต้หลังคาที่จำเป็นต้องใช้บันไดปีนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีอยู่ [๗]

๓) ศรีเรือน แก้วกังวาน ในหนังสือทฤษฎีจิตนิยมบุคลิกภาพ เนื้อหาโดยย่อกล่าวถึงแนวคิดของฟรอยด์เกี่ยวกับจิตใต้สำนึกโดยเขาเปรียบเทียบจิตมนุษย์มีสภาพคล้ายภูเขาน้ำแข็งที่ลอยอยู่ในมหาสมุทรส่วนที่อยู่ใต้ผิวน้ำคือจิตใต้สำนึกที่มีการสะสมองค์ประกอบของจิตไว้มากมายมีกลไกลทางจิตหลายประเภทด้วยกัน เช่น แรงจูงใจ อารมณ์ที่

---

[๖] William S. Waldrom, **The Buddhist unconscious:The Alayavijmama in the context of Indian Buddhist Thought**, (Chemmai : India, ๒๐๐๓), p10.

[๗] ศักดิ์ บวร, **ฟรอยด์บิดาแห่งจิตศาสน์**, หน้า ๓.

เก็บกด ความรู้สึกนึกคิด เป็นต้น พลังจิตใต้สำนึกมีอิทธิพลเหนือจิตสำนึกเมื่อถูกกระตุ้นเตือนให้ปฏิบัติพฤติกรรมประจำวันทั่วๆไป จิตใต้สำนึกเป็นภาคสะสมประสบการณ์ในอดีตไว้มากมาย ถูกบีบอัด เก็บกด เมื่อได้จังหวะเหมาะสมสำหรับสนองต่อสิ่งเร้าอันยังไม่ได้ทำหรือทำไม่ได้ในภาวะปกติ เช่น ประเพณี ไม่ยอมรับว่าถูกต้อง และกฎหมายห้าม เป็นต้น พลังจิตใต้สำนึกมีหลายระดับ บางอย่างอยู่ในระดับตื้น บางอย่างอยู่ระดับลึก และแตกต่างในแง่ของพลังเข้มข้น หรืออ่อนของการขับดันด้วยจากข้อมูลต่างๆเหล่านี้แต่ละคนแตกต่างกันในรูปของจิตใต้สำนึก [๘]

๔) สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ในหนังสือปรมัตถธรรมสังเขป จิตตสังเขปและภาคผนวก เนื้อหาโดยย่อกล่าวถึงพระอภิธรรมในเรื่องจิตปรมัตถ์คือ จิตทั้งหมด ๘๙ ประเภท หรือ ๑๒๑ ประเภท (โดยพิเศษ) และเจตสิกทั้งหมด ๕๒ ประเภทที่ทำงานร่วมกับจิต รวมทั้งให้ความหมายของภวังคจิตว่า ภวังคกิจ คือกิจดำรงภพชาติ จิตที่ทำภวังคจิต ได้แก่ วิบากจิต ๑๙ ดวง คือวิบากจิตประเภทได้ทำปฏิสนธิจิต วิบากจิตประเภทเดียวกันนั้นก็เกิดขึ้นทำให้ภวังคจิตเกิดต่อจากปฏิสนธิจิตที่ดับไปแล้ว จนกว่าวิถีจิตจะเกิดขึ้นทางทวารหนึ่ง และเมื่อวิถีจิตทางทวารนั้นดับไปแล้ว ภวังคจิตก็เกิดสืบต่อทุกครั้งจนกว่าจะจุติ (ตาย) และเนื้อหายังถึงกล่าวถึงนิพพานที่มีจิตเป็นธรรมไม่มีกิเลส ดับทุกข์ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น ดังนั้นนิพพานจึงมีจิตที่ไม่เกิดดับ [๙]

๕) ระวี ภาวิไล ในหนังสืออภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่ เนื้อหาโดยย่อกล่าวถึงพระอภิธรรม และวิเคราะห์โลก และชีวิตตามแบบอภิธรรม ได้กล่าวถึง ภวังคจิต ว่า เป็นจิตทำหน้าที่เกิดดับสืบเนื่องเป็นพื้นฐานสภาพชีวิตในระดับหนึ่ง คือเป็นองค์ภพในขณะเมื่อบุคคลหลับสนิทหรือหมดสติ จิตที่ทำหน้าที่ภวังคจิตจะเกิดดับสืบเนื่องกันไม่หยุด และอีกความหมายหนึ่งคือ เป็นองค์ของภพ หมายความว่าเป็นจิตที่เกิดดับสืบเนื่องกำหนดพื้นฐานของความเป็นอยู่ในภพนั้นนอกวิถีของจิต สรุปแล้วอภิธรรมเรียกว่าธรรมชาติโลกและชีวิตคือจิตรู้อารมณ์ (จิต หมายถึง ธรรมชาติฝ่ายรู้ และอารมณ์คือธรรมชาติฝ่ายที่ถูกรู้) [๑๐]

---

[๘] ศรีเรือน แก้วกังวาน, **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ.** (กรุงเพทฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓.

[๙] สุจินต์ บริหารวนเขตต์, **ปรมัตถธรรมจิตสังเขปและภาคผนวก**, (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๐.

[๑๐] ระวี ภาวิไล, **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒.

๖) เฉลิมเกียรติ ผิวนวล ในหนังสือจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ กล่าวถึงพลังทางจิตที่มีแรงขับพื้นฐานอยู่ ๓ ประการ คือ

๑) แรงขับทางเพศ

๒) การปกครองตัวเอง

๓) ความก้าวร้าว

และกล่าวถึงฮิสทีเรีย (Hysteria) ที่มีความแปรปรวนของพฤติกรรมประเภทหนึ่งซึ่งมี อาการต่างๆที่ปรากฏทางจิตของผู้ป่วยเพราะว่าผู้ป่วยมีความฝังใจกับสภาพในอดีตที่สะเทือนจิตใจเกินกว่าที่จิตจะยอมรับในสภาพนั้นได้จึงทำให้เกิดพฤติกรรมผิดปกติ แต่นักจิตวิเคราะห์มองว่าฮิสทีเรียเป็นโรคประสาทชนิดหนึ่งที่เกิดจากการขัดแย้งและการเก็บกดสั่งสม [๑๑]

๗) ภาณุวังโส (Dr.Thich Minh Chau) ในหนังสือจิตวิทยาเชิงพุทธ เนื้อหากล่าวถึงชีวิตที่ประกอบด้วยรูปหรือร่างกายและนามคือส่วนที่เป็นจิตที่มีความสามารถอยู่ ๔ ประการ คือ

๑) ความรู้สึก

๒) ความทรงจำ

๓) การคิดปรุงแต่ง

๔) การรับรู้สิ่งต่างๆ

และอธิบายถึงสภาพที่ทำให้เกิดทุกข์ สาเหตุของการเกิดทุกข์ การเวียนว่ายตายเกิด กฎแห่งกรรม ตลอดถึงวิธีการทำให้ทุกข์ลดลงจนถึงการดับทุกข์ไปในที่สุด [๑๒]

๕.๒ งานวิจัย

๑) พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องภวังคจิตในพุทธปรัชญากับอาลยวิญญาณในพุทธปรัชญาโยคาจาร” เนื้อหาโดยย่อกล่าวถึงความหมายของภวังคจิตตามหลักอภิธรรมหมายถึงจิตที่เป็นพื้นอยู่ระหว่างปฏิสนธิกับจุติจิตแต่จิตมิได้เสวยอารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ และบ่อเกิดของภวังคจิตที่เกิดจาก

---

[๑๑] เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, **จิตวิเคราะห์ของฟรอยด์**, (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๐-๑๙๒.

[๑๒] ภาณุวังโส (Dr. Thich Minh Chau), **จิตวิทยาพุทธ**, (กรุงเทพฯ : โหลทอง มาสเตอร์ปริ้นท์, ๒๕๔๙), หน้า ๗

กระบวนการการทำงานของจิตที่ทำหน้าที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลารวมถึงลักษณะ และหน้าที่ของภวังคจิตโดยภวังคจิตจัดเป็นวิถีมุตตจิต คือจิตไม่ได้รับอารมณ์ใดๆ และมีลักษณะเป็นองค์แห่งภพ กล่าวโดยสรุป ภวังคจิตเป็นลักษณะของจิตที่เกิดอยู่ในส่วนเวลาที่ไม่มีการเสวยอารมณ์ทางทวารเป็นจิตที่อยู่นอกเหนือจากวิถีการรับรู้เชิงประจักษ์ และเป็นส่วนหนึ่งในภาวะแห่งชีวิตหรือเป็นจิตพื้นฐานของชีวิตที่เก็บบุญ บาปของสัตว์ไปเกิดใหม่และมีความสัมพันธ์ระหว่างการทำงานของวิถีจิตด้วย [๑๓]

๒) นางสมถวิล ธนวิทยาพล ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจิตในพระสุตตันตปิฎก" เนื้อหาโดยย่อเป็นการอธิบายถึงจิตในพระสุตตันตปิฎก จิตในพระไตรปิฎกมีสาระสำคัญคือมีสภาวธรรมอย่างเดียวกันคือจิต และการทำงานของจิตในลักษณะเป็นธรรมชาติที่มีการเกิดดับสืบต่อกันไปตลอดเวลารวมทั้งกล่าวถึงการแบ่งจิตออกเป็นระดับหรือภูมิ ๔ คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ และโลกุตตรภูมิ ตลอดจนการวิเคราะห์เปรียบเทียบจิตในพระสุตตันตปิฎก และจิตในพระอภิธรรมปิฎกได้กล่าวถึงภวังคจิตว่า ภวังคจิตมี ๓ ดวง คือขณะจิตดวงที่ ๑) อดีตภวังค์ เป็นจิตที่กระทบกับอารมณ์คือสิ่งที่สัมผัส เป็นจิตที่เกิดดับๆ และรักษาภพชาติเรียกว่า อดีตภวังค์ หมายความว่าจิตนั้นทำหน้าที่รับอารมณ์เก่าที่เคยได้รับรู้ แต่ถ้าไม่มีอารมณ์มากระทบจิตก็ยังคงรักษาอารมณ์เก่าเป็นภวังคจิตอยู่ต่อไป เหมือนคนนอนหลับสนิทมีคนมาปลุกยังไม่รู้สึกตัวว่าถูกปลุก ขณะจิตดวงที่ ๒) ภังคจลนะ เป็นภวังคจิตที่เกิดต่อจากอดีตภวังค์เพียงแต่จิตไหวตัว ขณะจิตดวงที่ ๓) ภวังปัจเฉทะ เป็นภวังคจิตที่เริ่มตัดขาดจากอารมณ์เก่าเพราะอารมณ์ใหม่ สรุปเนื้อหาทั้งหมดเป็นเรื่องจิตที่มีอยู่ในคัมภีร์ทั้งสองมีนัยตรงกันและแตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น [๑๔]

๓) พระมหาศุภวัฒน์ ชุติมนฺโต ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์

---

[๑๓] พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน , "การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องภวังคจิตในพุทธปรัชญากับอาลยาวิญญาณในพุทธปรัชญาโยคาจาร", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,** (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

[๑๔] นางสมถวิล ธนวิทยาพล, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจิตในพระสุตตันตปิฎก", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๘.

ฟรอยด์" เนื้อหาโดยย่อเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมในพระพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีการแสดงทาง กาย วาจา เพราะสืบเนื่องมาจากจิตที่อยู่ภายในที่เป็นตัวกำหนดวิถีทางของการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคตโดยที่พฤติกรรมแสดงออกนั้นเป็นการทำงานแบบลูกโซ่ หมายถึงว่าพฤติกรรมในอดีตย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมในปัจจุบันและพฤติกรรมในอนาคต ซึ่งจะวนเวียนอยู่เช่นนี้ตราบใดที่บุคคลนั้นยังมีกิเลสที่จะนำไปสู่ความทุกข์และความสุขทางใจได้ ส่วนพฤติกรรมในทรรศนะของฟรอยด์เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายภาพทั้งหมด หมายถึงบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่ทั้งดีและไม่ดีพฤติกรรมเหล่านี้ฟรอยด์ให้ความสำคัญอยู่ ๒ ส่วนคือ

๑) โครงสร้างทางจิตใต้สำนึก

๒) แรงขับพื้นฐาน

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมถ้ามีการประพฤติดีที่ไปตามทำนองคลองธรรมก็ย่อมมีประโยชน์ต่อชีวิตของตนเอง และสังคม [๑๕]

๖. ขอบเขตของการวิจัย

๖.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาถึงความหมาย บ่อเกิด ภาวะทั่วไป กระบวนการรับรู้อารมณ์ กระบวนการเก็บสั่งสม และการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมของทั้งสองทัศนะตามกรอบแนวคิดดังกล่าวข้างต้นทั้งในแง่คล้ายกัน และความแตกต่างกัน

๖.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาความหมาย บ่อเกิด ภาวะทั่วไป กระบวนการรับรู้อารมณ์ กระบวนการเก็บสั่งสม และการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมทั้งในแง่คล้ายกันและความแตกต่างกัน จากเอกสาร และงานวิจัยขั้นปฐมภูมิพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ.๒๕๓๙ และเอกสารทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับภวังคจิตของพุทธปรัชญา

---

[๑๕] พระมหาวศุภวัฒน์ ชุติมนฺโต, "การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในพุทธปรัชญากับซิกมันด์ ฟรอยด์", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

เถรวาทกับจิตใต้สำนึกของ ซิกมันด์ ฟรอยด์ ทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษ และภาษาไทยโดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลคือห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะมนุษยศาสตร์

๗.วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร(Documentary Research) โดยมีขั้นตอนดำเนินการดังต่อไปนี้

๗.๑) รวบรวมและศึกษาข้อมูลเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ จากแหล่งข้อมูลต่างๆ

๗.๒) ศึกษาวิเคราะห์ ทำความเข้าใจ สังเคราะห์ข้อมูลสารัตถะเกี่ยวกับภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาท และจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ และทำการศึกษาเปรียบเทียบความคล้ายกัน และความแตกต่างกันตามกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความหมาย บ่อเกิด ภาวะทั่วไป กระบวนการรับรู้อารมณ์ กระบวนการเก็บสั่งสม และการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรม พร้อมกับเสนอความคิดเห็นของผู้วิจัยเพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๗.๓) สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๘. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๘.๑) ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ ความหมาย บ่อเกิด ภาวะทั่วไป กระบวนการรับรู้อารมณ์ กระบวนการเก็บสั่งสม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทและจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ ซึ่งสามารถใช้เป็นองค์ความรู้และเป็นฐานข้อมูลที่จะศึกษาเรื่องกรรม และการเกิดใหม่ต่อไป

๘.๒) ทำให้ทราบถึงความคล้ายกันและความแตกต่างกันเกี่ยวกับภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาท และจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

๘.๓) สามารถใช้เป็นองค์ความรู้ของบุคคลต่อการปรับเปลี่ยนความคิดและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีขึ้น ซึ่งทำให้เกิดสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันในสภาพแวดล้อมทั่วไปที่ดีขึ้น

บทที่ ๒
ภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาท

๒.๑ ความเข้าใจเรื่องภวังคจิต

การเข้าใจเรื่องภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทจะต้องมีความรู้พื้นฐานเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะภวังคจิตก็อยู่ในกระแสจิตที่มีกระบวนการเกิดดับอยู่ ๑๗ ขณะจิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือภวังคจิตอยู่ในกระแสจิตที่มีการเกิดดับๆ โดยหนึ่งกระแสจิตจะมีองค์ประกอบการทำงานที่แตกต่างกันตามลักษณะหมายถึง จิตหนึ่งกระแสจะมีองค์ประกอบการทำงานอยู่ ๔ อย่างคือ ๑) ปฏิสนธิจิต ๒) ภวังคจิต ๓) จุติจิต ๔) วิถีจิต เรียกกระบวนการทั้งหมดนี้ว่าจิต ดังมีคำกล่าวไว้ว่า “ปฏิสนธิจิต ภวังคจิต และจุติจิต ก็เป็นอย่างเดียวกันนั่นเองและมีอารมณ์อย่างเดียวกัน (เอกวิสยํ) ในชาติหนึ่งเหมือนอย่างนั้นแล” [๑] ในทางอภิธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทได้มีการแบ่งจิตออกไว้ ๘๙ ดวง (โดยพิสดาร ๑๒๑ ดวง) คำว่าจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นจะประกอบไปด้วยเจตสิกอยู่ด้วยเสมอ จิตและเจตสิกเป็นนามธรรมโดยที่จิตจะเป็นประธานในการรับรู้อารมณ์ ส่วนเจตสิกมีหน้าที่ในการเกิดร่วมกับจิตโดยการปรุงแต่งจิตให้มีอารมณ์เป็นไปต่างๆ ซึ่งจะมีอาการของเจตสิกหรือลักษณะของเจตสิกอยู่ ๔ ประการ คือ

๑) เกิดพร้อมกับจิต
๒) ดับพร้อมกับจิต
๓) มีอารมณ์เดียวกับจิต
๔) อาศัยอยู่ในสถานที่เดียวกับจิต [๒]

---

[๑] พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, **จุฬาฯ : วิชาการ : ปรัชญาบูรพทิศ**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑.

[๒] บรรจบ บรรณรุจิ, **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ ฟรอยด์**, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา; ๒๕๒๐), หน้า ๒๕.

จะเห็นได้ว่าจิตมิได้เกิดขึ้นเพียงลำพังแต่เป็นธรรมชาติของจิตที่มีเจตสิกเข้ามาประกอบร่วมด้วยเสมอๆ ที่จะทำให้จิตมีความสามารถจะรับรู้อารมณ์ได้อย่างละเอียดประณีต หรือสามารถที่จะแบ่งแยกอารมณ์ต่างๆออกได้ โดยปกติจิตจะสามารถบังคับควบคุมเจตสิกได้

ดังนั้นคำว่า "จิต" (จิตฺต) หรือใจมีความหมายเหมือนกันโดยที่คำว่า จิต เป็นภาษาบาลี ส่วนคำว่า "ใจ" เป็นภาษาสันสกฤตที่บุคคลทั่วไปรู้จักกันดี ภาษาอังกฤษใช้คำว่า "Mind" ทั้งสามคำมีความหมายเหมือนกันซึ่งเป็นสภาวะที่ไม่มีรูปร่างไม่มีตัวตน และมีส่วนสัมพันธ์อยู่กับการทำงานของร่างกาย [๓] จิตในพระไตรปิฎกได้ให้ความหมายของจิตหรือใจ คือ จิต มนะ มานัส หทัย ปัณฑระ มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ์ มโนวิญญาณธาตุ คัมภีร์อัฏฐสาลินี อรรถกถา กล่าวขยายอธิบายคำว่า จิต ในพระไตรปิฎกไว้ดังนี้

๑) ธรรมชาติใดย่อมคิด ธรรมชาตินั้นชื่อว่า "จิต"

๒) ธรรมชาติโดยย่อมน้อมไปหาอารมณ์ ธรรมชาตินั้นชื่อว่า "มโน"

๓) ธรรมชาติที่รวบรวมอารมณ์ไว้ภายในนั้นแหละชื่อว่า "หทัย"

๔) ธรรมชาติฉันทะ คือ ความพอใจที่มีอยู่ในใจนั้นชื่อว่า "มานัส"

๕) จิตเป็นธรรมชาติผ่องใสจึงเรียกว่า "ปัณฑระ"

๖) มนะที่เป็นอายตนะภายในจึงชื่อว่า "มนายตนะ"

๗) มนะที่เป็นอินทรีย์ เรียกว่า "มนินทรีย์"

๘) ธรรมชาติที่รู้แจ้งซึ่งอารมณ์ชื่อว่า "วิญญาณ"

๙) ขันธ์ คือ กองแห่งวิญญาณมีวิญญาณที่เป็นอดีต เป็นต้น ชื่อว่า "วิญญาณขันธ์"

๑๐) มนะที่เป็นธาตุรู้แจ้งชื่ออารมณ์ ชื่อว่า "มโนวิญญาณธาตุ" [๔]

ตามทรรศนะทางพุทธปรัชญาเถรวาทพอจะสรุปธรรมชาติของจิตได้ดังนี้

๑) เป็นธรรมชาติผ่องใส หมายถึง จิตที่อยู่ในภาวะเดิม แต่ที่กลับต้องเศร้าหมองไปเพราะกิเลสต่างๆ เข้ามารบกวน

---

[๓] นางสมถวิล ธนวิทยาพล, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจิตในพระสุตตันตปิฎก", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (สหวิทยาลัย), ๒๕๒๘, หน้า ๑๓๒.

[๔] บรรจบ บรรณรุจิ, **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ ฟรอยด์**, หน้า ๘-๑๐.

๒) เป็นธรรมชาติดิ้นรนกวัดแกว่งรักษาไว้ได้ยาก ห้ามไว้ได้ยาก หมายถึง ภาวะของจิตขณะที่รับอารมณ์ย่อมไม่คงที่ ย่อมเปลี่ยนอารมณ์อยู่เสมอ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความหมายของแต่ละคำไว้ดังนี้

(๑) ที่ว่าดิ้นรน (ผนฺทนํ) หมายถึง ดิ้นรนไปหาอารมณ์ต่างๆ เมื่อกล่าวโดยสรุป คือ รูป (อารมณ์ที่รับรู้ทางตา) เสียง (อารมณ์ที่รับรู้ทางหู) กลิ่น (อารมณ์ที่รับรู้ทางจมูก) รส (อารมณ์ที่รับรู้ทางลิ้น) โผฏฐัพพะ (อารมณ์ที่รับรู้ทางกายสัมผัส) และ ธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่รับรู้ทางใจ)

(๒) ที่ว่ากวัดแกว่ง (จปลํ) หมายถึง จับอยู่หรือหยุดอยู่ในอารมณ์เดียวไม่ได้นาน เปรียบเทียบเหมือนกับเด็กๆ ที่อยู่ในอิริยาบถเดียวได้ไม่นาน

(๓) ที่ว่ารักษาไว้ได้ยาก (ทุรกฺขํ) หมายถึง การรักษาไว้ได้ในอารมณ์ที่ถึงแม้จะเป็นสัปปายะ คือ ไม่เป็นข้าศึกต่อกิเลสทำได้ยาก อุปมาเหมือนการควบคุมโคจะไม่ให้เคี้ยวกินข้าวกล้าในที่ที่มีข้าวกล้าขึ้นย่อมควบคุมได้ยากฉะนั้น

(๔) ที่ว่าห้ามได้ยาก (ทุนฺนิวารยํ) หมายถึง จะห้ามจิตไม่ให้น้อมไปสู่อารมณ์ที่เป็นวิสภาค คือ อารมณ์ที่ก่อให้เกิดความไม่สงบแห่งจิตย่อมทำได้ยาก

๓) เป็นธรรมชาติที่ไม่มีตัวตน เที่ยวไปผู้เดียว เที่ยวไปได้ไกล มีถ้ำเป็นที่อาศัย ความหมายของแต่ละคำมีพระอรรถกถาจารย์อธิบายดังนี้

(๑) ที่ว่าไม่มีตัวตน (อสรีรํ) หมายถึง ว่าจิตนั้นไม่มีเรือนร่างให้เห็น ไม่มีสีสัน เช่น สีเขียว สีแดง ให้กำหนดได้

(๒) ที่ว่าเที่ยวไปผู้เดียว (เอกจรํ) หมายถึง ว่าการเกิดขึ้นของจิตนั้นเป็นไปทีละขณะนั้นคือ จิตจะเกิดขึ้นพร้อมกันทีละ ๗-๘ ขณะนั้นไม่มีเมื่อถึงคราวเกิดย่อมเกิดขึ้นที่ละขณะ เมื่อถึงคราวดับก็ดับไปทีละขณะเหมือนกัน (จิตหนึ่งดวงมีการเกิดดับอยู่ ๑๗ ขณะ)

(๓) ที่ว่าเที่ยวไปได้ไกล (ทูรงฺคมิ) หมายถึง จิตนั้นสามารถรับอารมณ์แม้จะอยู่ในที่ไกลได้นั้นทางไปและทางมาของจิตนั้นก็ไม่ปรากฏรอยแม้เพียงใยแมงมุม

(๔) ที่ว่ามีถ้ำเป็นที่อยู่อาศัย (คุหาสยํ) หมายถึง ร่างกายของมนุษย์และสัตว์นั้นประกอบขึ้นจากมหาภูตรูป ๔ (รูปใหญ่หรือรูปต้นเดิม) คือ ปฐวี (ดิน) อาโป (น้ำ) เตโช (ไฟ) วาโย (ลม) หทัยรูปเป็นรูปที่อาศัยของจิตเกิดมาจากมหาภูตรูปนั้น ฉะนั้น หทัยรูปจึงเหมือนถ้ำ มีคำกล่าวที่แสดงไว้ในพระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๒๕ ว่า

ทูรงฺคมํ เอกจรํ
อสรีรํ คุหาสยํ

เย จิตฺตํ สพฺพเมสฺสนฺติ
โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา

แปลว่าจิตเป็นธรรมชาติไม่มีตัวตน เที่ยวไปผู้เดียว เที่ยวไปได้ไกล มีถ้ำเป็นที่อยู่อาศัย ผู้ใดจักสำรวมจิตได้ ผู้นั้นจักพ้นจากมาร และบ่วงแห่งมารและในทางอภิธัมมีตกวิภาวิณี ในปริจเฉทที่ ๑ กล่าวว่า

วิจิตฺตกรณา จิตตํ อตฺตโน จิตฺตาย วา
จิตฺตํ กมฺมกิเลเสหิ จิตฺตํ ตายติ วา ตถา
จิโนติ อตฺตสนฺตานํ วิจิตฺตารมณํ วา ฯ [๕]

แปลว่า ธรรมชาติที่มีชื่อว่าจิต

- เพราะทำสิ่งอันวิจิตร
- เพราะความที่ตนเองก็วิจิตร
- เพราะอันกรรมกิเลสสั่งสมไว้ หรือ รักษาสิ่งที่มีกรรมกิเลสสั่งสมไว้
- เพราะสั่งสมไว้ซึ่งสันดานของตน
- เพราะมีอารมณ์อันวิจิตร

ความหมายของจิตที่กล่าวข้างบนนี้สามารถขยายความตามพระอรรถกถาได้ดังนี้

๑) ที่ชื่อว่าจิต เพราะสร้างสิ่งอันวิจิตร (จิตที่ปรุงแต่งขึ้น) ไว้ (วิจิตฺตกรณา) หมายถึงสิ่งที่วิจิตรทั้งมวลในโลก เช่น ศิลปะต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ก็เพราะอาศัยจิตเป็นต้นคิด

๒) ที่ชื่อว่าจิต เพราะตนเองเป็นธรรมชาติวิจิตร (จตฺตโน วิจิตฺตาย) หมายถึง ตัวจิตเองนั้นเป็นธรรมชาติวิจิตร (จิตที่ปรุงแต่งขึ้น) ร่วมอยู่ด้วย (เตสิกคณสมบัติของจิต) ภูมิ (ระดับของจิต) และอารมณ์ (สิ่งที่จิตเกาะเกี่ยวหรือยึดถือ) ทั้งที่เลว ประณีต และปานกลาง

๓) ที่เชื่อว่าจิต เพราะ อันกรรมและกิเลสเก็บสั่งสมไว้ (จิตฺตํ กมฺมกิเลเสหิ) หมายถึงวิบากจิต (จิตอันเป็นวิบากอันเกิดจากกรรมและกิเลส)

๔) ที่ชื่อว่าจิต เพราะเก็บสั่งสมไว้ซึ่งสันดานของตน (จิโนติ อตฺตสนฺตานํ) หมายถึงพฤติกรรมต่างๆ ที่เก็บสั่งสมไว้ในจิตแล้วเกิดขึ้นกับวิถีจิตด้วย

๕) ที่ชื่อว่าจิต เพราะมีอารมณ์อันวิจิตร (วิจิตตฺตารมฺมณํ) หมายถึง จิตนั้นรับอารมณ์ได้มากมายไม่มีที่สิ้นสุด หรือจิตจะเว้นเสียจากอารมณ์ไม่ได้

---

[๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๑๐.

จากที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นความหมายของจิต ส่วนที่เป็นลักษณะของจิตยังสามารถแบ่งออกได้ ๔ ประการ คือ

๑) ชื่อว่าจิต เพราะเป็นสภาพธรรมที่รู้แจ้งอารมณ์

๒) ชื่อว่าจิต เพราะสั่งสมสันดานของตนด้วยการเสพอารมณ์

๓) ชื่อว่าจิต เพราะเป็นสภาพธรรมอันประกอบด้วยกิเลสสั่งสมวิบากผล

๔) จิตแม้ทุกดวงชื่อว่าจิต เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตร (ความแตกต่างกันของจิตนั้นไม่มีที่สิ้นสุด) ตามสมควร โดยอำนาจแห่งเจตสิกเกิดร่วมด้วย [๖] ส่วนการทำหน้าที่ของจิตที่กล่าวไว้ในพระอภิสัมมัตถสังคหะ มีอยู่ ๑๔ หน้าที่ดังนี้

๑) จิตที่ทำหน้าที่ที่สืบต่อภพใหม่ จากอดีตภพเรียกว่า ปฏิสนธิจิต (เกิด)

๒) จิตที่ทำหน้าที่รักษาภพของบุคคลให้เป็นไปไม่ให้เป็นอย่างอื่น เช่น เกิดปฏิสนธิจิตมาด้วยจิตใดก็ให้จิตนั้นเป็นไปตลอดชีวิตในภพหนึ่ง เรียกว่า ภวังคจิต

๓) จิตที่ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ที่มาสู่ทวารทั้ง ๖ เรียกว่า อาวัชชนจิต

๔) จิตที่ทำหน้าที่เห็นรูป คือ จักขุวิญญาณ เรียกว่า ทัสสนจิต

๕) จิตที่ทำหน้าที่ได้ยินเสียง คือ โสตวิญญาณ เรียกว่า สวนจิต

๖) จิตที่ทำหน้าที่ดมกลิ่น คือ ฆานวิญญาณ เรียกว่า ฆายนจิต

๗) จิตที่ทำหน้าที่ลิ้มรส คือ ชิวหาวิญญาณ เรียกว่า สายนจิต

๘) จิตที่ทำหน้าที่ สัมผัสทางกาย คือ กายวิญญาณ เรียกว่า ผุสนจิต

๙) จิตที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ทั้ง ๖ เรียกว่า สัมปฏิจฉันนะจิต

๑๐) จิตที่ทำหน้าที่ตรวจสอบสวนอารมณ์ทั้ง ๖ เรียกว่า สันตีรณจิต

๑๑) จิตที่ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์ คือ มโนทวาร เรียกว่า โวฏฐัพพจิต

๑๒) จิตทีทำหน้าที่เสพอารมณ์ เรียกว่า ชวนจิต

๑๓) จิตที่ทำหน้าที่ยึดหน่วงอารมณ์ เรียกว่า ตทาลัมพนจิต

๑๔) จิตที่ทำหน้าที่เคลื่อนจากภพจากปัจจุบัน เรียกว่า จุติจิต [๗]

---

[๖] สุจินท์ บริหารวนเขตต์, **ปรมัตถธรรมสังเขปจิตสังเขปและภาคผนวก**, (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘๐.

[๗] สมพร ศรีพาทิตย์, **พระอภิธัมมัตถสังคหะปริเฉทที่ ๓-๔**, (กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖-๓๘.

จิตทั้ง ๑๔ หน้าที่อยู่ในกระแสวิถีจิต ๑๗ ขณะจิตที่สลับกันระหว่างวิถีจิตที่รับอารมณ์จากอายตนะทั้ง ๖ แล้วเก็บสั่งสมสู่ภวังคจิต โดยที่วิถีจิต และภวังคจิตนี้เกิดดับต่อเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา

จากลักษณะหน้าที่ของจิตทั้งหมด ๑๔ ข้อนี้จะอยู่บนฐาน (ที่ตั้งอยู่) ของจิต เพื่อให้รู้ว่าจิตตั้งอยู่ฐานไหน โดยปกติจิตจะมีอยู่ ๑๐ ฐาน แต่จะกล่าวแค่เพียง ๓ ฐาน คือ ๑) ปฏิสนธิจิต ๒) ภวังคจิต ๓) จุติจิต [๘] เพราะทั้ง ๓ ฐานเป็นจิตที่พ้นวิถีจิตที่ทำหน้าที่ไม่รับอารมณ์จากภายนอก ซึ่งมีปฏิสนธิ ภวังคจิต และจุติจิต จะมีหน้าที่เกี่ยวสัมพันธ์กันหรือทำงานร่วมกันกับภวังคจิตในการสืบต่อ ดังนี้

๑) ปฏิสนธิจิต เป็นจิตที่ทำหน้าที่สืบต่อภพใหม่จากอดีตภพมีอยู่ ๑ ฐาน คือ ปฏิสนธิจิตจะอยู่ระหว่างจุติจิต (ดับ) กับภวังคจิต (เก็บสั่งสมกรรมเก่า)

๒) ภวังคจิต เป็นจิตที่ทำหน้าที่รักษาภพการเกิดในภพปัจจุบันหรือภพใหม่ ของบุคคลให้เป็นไปโดยไม่ให้เป็นอย่างอื่น เช่น ปฏิสนธิจิตมาด้วยจิตใดก็ให้จิตนั้นเป็นไปตลอดชีวิตในภพหนึ่งๆ ซึ่งมีอยู่ ๖ ฐานคือ

(๑) ระหว่างปฏิสนธิ (การสืบต่อภพใหม่) กับอาวัชชนะ (การพิจารณาอารมณ์)

(๒) ระหว่างชวนะ (เสพอารมณ์) กับอาวัชชนะ (การพิจารณาอารมณ์)

(๓) ระหว่างตทาลัมพนะ (หน่วงอารมณ์ต่อจากชวนะ) กับอาวัชชนะ (การพิจารณาอารมณ์)

(๔) ระหว่างโวฏฐัพพนะ (ตัดสินอารมณ์) กับอาวัชชนะ (การพิจารณาอารมณ์)

(๕) ระหว่างชานะ (การพิจารณาอารมณ์) กับจุติ (เคลื่อน)

(๖) ระหว่างตทาลัพพนะ (หน่วงอารมณ์) กับจุติ (เคลื่อน)

จะเห็นว่าภวังคจิตจะรับอารมณ์จากฐานทั้ง ๖ มาเก็บสั่งสมไว้ในภวังคจิตเพื่อเป็นการรักษาภพเก่าไปสู่ภพใหม่

๓) จุติจิตเป็นจิตที่ทำหน้าที่เคลื่อนจากภพหรือการดับของจิตมีอยู่ ๓ ฐานคือ

(๑) ระหว่างชวนจิต (เสพอารมณ์) กับปฏิสนธิจิต (สืบต่อภพใหม่)

(๒) ระหว่างตทาลัมพนจิต (รับอารมณ์ต่อจากชวนจิต) กับปฏิสนธิจิต (สืบต่อภพใหม่)

(๓) ระหว่างภวังคจิต (รักษาภพชาติ) กับปฏิสนธิจิต (สืบต่อภพใหม่)

---

[๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘

จะเห็นว่าจุติจิตเป็นจิตที่รับอารมณ์จากชวนจิต (เสพอารมณ์) และนำไปสู่การปฏิสนธิจิตโดยที่ปฏิสนธิจิตรับอารมณ์เข้ามาสู่ภวังคจิตที่เก็บสั่งสมอารมณ์ต่างๆ ไว้ ดังนั้น ปฏิสนธิจิต ภวังคจิต และจุติจิต มีการสืบต่อกันโดยมีภวังคจิตเป็นแกนหลักในการทำหน้าที่รักษาภพชาติ หรือเป็นจิตที่เก็บสั่งสมการกระทำหรือกรรมต่างๆหรือที่วิถีจิตรับอารมณ์เข้ามาในการเกิดพฤติกรรมต่อไป เพื่อให้เห็นภาพชัดเกี่ยวกับวิถีจิตกับภวังคจิต [๖] ดังรูปภาพที่ ๑ ดังนี้

รูปภาพที่ ๑ แสดงถึงภวังคจิตกับวิถีจิตที่ทำงานสัมพันธ์กันแบบสันตติ

จากรูปภาพที่ ๑ แสดงการเกิดวิถีจิตกับภวังคจิตที่เกิดดับสลับกันอยู่อย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการทำงานของกระแสจิต จะเห็นว่าภวังคจิตอยู่ในกระแสจิตที่มีการเกิดดับอยู่ใน ๑๗ ขณะจิต ภวังคจิตนี้จะไม่รับอารมณ์เปรียบเสมือนจิตแรกที่ปฏิสนธิที่ทารกอยู่ในครรภ์มารดาซึ่งเป็นจิตที่อยู่ในภวังค์ยังไม่ได้รับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แต่มีอารมณ์อยู่ภายในลึกๆ โดยไม่รู้ตัวเรียกจิตนี้ว่า "ภวังคจิต" โดยภวังคจิตนี้มีอยู่ ๒ ขณะจิต คือ ขณะจิตแรกจะทำหน้าที่ปฏิสนธิจิต (ก่อนรับอารมณ์) และในขณะจิตที่สองเป็นภวังคจิตสุดท้ายที่จะทำหน้าที่จุติจิต (รับอารมณ์แล้ว) ในการทำหน้าที่ของภวังคจิตนี้จะเป็นการเก็บสั่งสมภาวะความเป็นกุศล (สุข) อกุศล (ทุกข์) และอุเบกขา จากวิถีจิตแล้วจะนำข้อมูลเหล่านี้ไปสู่ภพภูมิต่างๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าภวังคจิตมีการเกิดดับสืบต่อกันเป็นทอดๆ กลายเป็นภาวะต่างๆ ขึ้นมาที่เรียกว่า การสร้างภพชาติหรือสร้างความเป็นตัวตนของจิตขึ้นมาอีก ดังมีตัวอย่างการทำงานของจิตที่เกิดขึ้นของวิถีจิตกับภวังคจิตที่แสดงไว้ในคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี เพื่อให้เข้าใจไว้ชัดเจน ดังนี้ "มีชายคนหนึ่งนอนหลับอยู่ใต้ต้นมะม่วงต้นหนึ่ง มีผลมะม่วงสุกผลหนึ่งหล่นลงมากระทบพื้นดิน เสียงมะม่วงกระทบพื้นทำให้ชายคนนั้นตื่นจากการหลับ หันหน้าไปดู และได้เห็นผลมะม่วงสุก ชายคนนั้นลุกขึ้นไปเก็บผลมะม่วงผลนั้นมาตรวจดูว่าสุกพอ

---

[๖] ระวี ภาวิไล, **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า ๒๕๓๖), หน้า ๑๖๘.

กินได้ จึงปัดฝุ่นออกแล้วนำผลมะม่วงใส่เข้าปากเคี้ยวกินจนละเอียดแล้วกลืนลงคอ ครั้นแล้วก็ล้มตัวลงนอนหลับต่อไปอีก”[๑๐] เปรียบเทียบจิตจากตัวอย่างได้ดังนี้

- ตอนที่กำลังหลับ คือ ภวังคจิต
- ตอนที่มะม่วงหล่น คือ อารมณ์มากระทบประสาท
- ตอนที่เริ่มตื่นจากหลับ คือ อดีตภวังคจิต
- ตอนที่ตื่นแล้วแต่ยังงัวเงียอยู่ คือ ภวังคจลนะ
- ตอนที่ลืมตาขึ้น (ตาสว่าง) คือ ภวังคุปัจเฉทะ
- ตอนที่หันไปมองดูทางเสียง (เสียงมะม่วงตก) คืออาวัชชนะ
- ตอนที่เห็นและรู้ว่าเป็นมะม่วง คือ ปัญจวิญญาณ (อายตนะ ๖)
- ตอนที่ลุกขึ้นไปเก็บมะม่วง คือ สัมปฏิจฉันนะ
- ตอนที่ตรวจดูรู้ว่ามะม่วงสุก คือ สันตีรณะ
- ตอนปลงใจกินปัดฝุ่นนำเข้าปาก คือ โวฏฐัพพนะ
- ตอนที่เคี้ยวมะม่วงให้ละเอียด ซึ่งนานกว่าทุกตอน คือ ชวนะ
- ตอนที่กลืนมะม่วงลงคอ คือ ตทาลัมพนะ
- ตอนที่ล้มตัวลงนอนกลับไปอีก คือ ตกสู่ภวังค์

จากตัวอย่างแล้วนำมาแจกแจงให้แต่ละช่วงจิตหรือหน้าที่ของจิตแต่ละขณะจิตทำงานก็จะพบว่าจิตมีการทำงานต่อเนื่องเป็นกระแสสืบทอดกันตลอดเวลาทั้งตอนนอนหลับและตอนตื่น ซึ่งในชีวิตประจำวันไม่สามารถจะเห็นได้ เพราะเกิดเร็วจนไม่รู้สึกตัวว่าอยู่ในการทำงานของจิตดวงไหน (ยกเว้นมีสติที่มีการฝึกมาแจ้งอยู่แล้วอย่างดีเยี่ยม เช่น พระอรหันต์)

๒.๒ ความหมายของภวังคจิต

คำว่า “ภวังคจิต” มีองค์ประกอบของคำคือ ภวังคะ (Bhavaṅga) กับจิต (Citta = Mind) คำว่าภวังคะหรือภวังค์ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง ส่วนที่สืบต่อระหว่างปฏิสนธิจิตกับจุติจิตที่มิได้เสวยอารมณ์ในทวารทั้ง ๖ คือ จักขุทวาร โสตทวาร ฆาน

---

[๑๐] แสง จันทร์งาม, **ปรากฏการณ์ทางจิต**, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คค์, ๒๕๒๔), หน้า ๕.

ทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร และมโนทวาร หรือ หมายถึง ความเป็นอยู่โดยไม่รู้สึกตัว [๑๑] จากการศึกษาพบว่า ภวังคจิตมีความหมายตามนัยดังต่อไปนี้

ภวังคะ คือ จิตที่เป็นองค์แห่งภพ ตามหลักอภิธรรมกล่าวว่าภวังคจิตเป็นพื้นอยู่ระหว่างปฏิสนธิจิต และจุติจิตคือตั้งแต่เกิดจนถึงตายในเวลาที่มิได้เสวยอารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ คือจักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร และมโนทวาร แต่เมื่อมีการรับรู้อารมณ์ เช่น การเห็น การได้ยิน เป็นต้น ก็จะเกิดเป็นวิถีจิตขึ้นแทน ภวังคจิตนี้เมื่อวิถีจิตดับไปก็เกิดเป็นภวังคจิตอย่างเดิม ภวังคจิตก็คือ มโนที่เป็นอายตนะที่ ๖ หรือ มโนทวารอันเป็นวิบาก เป็นอัพยากฤต (ไม่สุขไม่ทุกข์) ซึ่งเป็นจิตตามสภาพหรือตามปกติของภวังคจิตที่ยังไม่ขึ้นสู่วิถีจิตรับรู้อารมณ์ (เป็นเพียงมโนยังไม่เป็นมโนวิญญาณ) ดังพุทธพจน์ว่า "จิตนี้เป็นประภัสสร (ผุดผ่อง ผ่องใส บริสุทธิ์) แต่เศร้าหมองเพราะอุปกิเลศที่จรมา" ซึ่งมีความหมายว่าจิตนี้โดยธรรมชาติของมันเอง มิใช่เป็นสภาวะที่แปดเปื้อนสกปรกหรือมีสิ่งเศร้าหมองเจือปนอยู่ แต่สภาพเศร้าหมองนั้นเป็นของแปลกปลอมเข้ามา ฉะนั้นการชำระจิตให้สะอาดหมดจดจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ จิตที่เป็นประภัสสรนี้ มีพระอรรถกถาที่อธิบายนี้คือ ภวังคจิต [๑๒]

ภวังคจิต คือจิตขณะหนึ่งในจำนวน ๑๗ ขณะที่จัดเป็นปกติจิตหรือปกติมโนธรรมชาติเป็นอัพยากฤต คือไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป หรือไม่เป็นผลของอะไร แต่มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นองค์ของธรรมชาติหรือเป็นที่เก็บสั่งสมนิสัยสันดาน [๑๓]

ภวังคจิตแม้จะเกิดติดต่อนับไม่ถ้วน แต่ขณะที่จิตรับอารมณ์มีภวังคจิตเกิดขึ้นเพียง ๒ ขณะ (ดวง) เท่านั้น หมายความว่าภวังคจิตมีเพียง ๒ ขณะ คือ ๑) ขณะก่อนรับอารมณ์ ๒) ขณะที่รับอารมณ์เสร็จแล้ว และมีอีกนัยหนึ่งคือคัมภีร์หัญจสูทนีของเถรวาทกล่าวว่า ภวังคจิต คือ มนะ (ใจ) ภายในมโนทวาร [๑๔]

ภวังคจิต คือจิตที่ทำหน้าที่รักษาองค์แห่งภพ หมายถึง รักษากรรมวิบากของรูปนามสืบต่อจากปฏิสนธิวิบากจิต และ ปฏิสนธิกรรมรูปให้ดำรงอยู่ในภพนั้นๆ ตราบเท่า

---

[๑๑] สำนักราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์ , ๒๕๒๕), หน้า ๖๑๘.

[๑๒] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพฯ : เอส อาร์พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๗.

[๑๓] พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, **พุทธปรัชญาสาระและพัฒนาการ**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๓.

[๑๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๓.

อำนาจของชนกกรรม (กรรมให้เกิด) จะส่งผลให้เป็นไปเท่าอายุสังขารที่ดำรงอยู่ได้ ภวังคจิตนี้เป็นหน้าที่ประจำของจิตที่ต้องทำกิจ (หน้าที่) อยู่เสมอ คือ ภวังคจิตนี้ย่อมทำหน้าที่รักษาการเกิดเป็นบุคคลนั้นๆ เอาไว้ เช่น เกิดเป็นนกก็รักษาความเป็นนกไว้ เกิดเป็นมนุษย์ก็รักษาความเป็นมนุษย์ไว้ สืบต่อกันตั้งแต่เกิดแล้วจนกระทั่งตายภวังคจิตจะหยุดทำหน้าที่ก็ต่อเมื่อมีอารมณ์ใหม่ในปัจจุบันมาคั่นตอนให้จิตนี้ขึ้นรับอารมณ์ใหม่ในปัจจุบันเสียเท่านั้น เมื่อพ้นจากการขึ้นสู่วิถีจิตรับอารมณ์ใหม่แล้ว ภวังคจิตก็จะต้องทำหน้าที่รักษาองค์แห่งภพนี้อยู่ตลอดเวลา [๑๕]

ภวังคจิต คือจิตดำรงภพชาติ หมายถึง วิบากจิต (ผลของกรรม) ประเภทได้ทำปฏิสนธิจิตที่ดับไปแล้วภวังคจิตก็จะเกิดสืบต่อทุกครั้งจนจะจุติจิต [๑๖]

ภวังคจิต คือจิตที่เป็นองค์ของภพ หมายความว่า เป็นจิตที่เกิดสืบต่อเนื่องกำหนดพื้นฐานของความเป็นอยู่ในภพ (ความมีอยู่) นั้นๆ นอกวิถีจิต [๑๗]

จะพบว่า ภวังคจิตเป็นจิตที่ทำหน้าที่รักษาองค์แห่งภพหรือจิตที่ทำหน้าที่รักษาวิบากกรรมอันกรรมนี้จะมีทั้งกุศลกรรม (สุข) และอกุศลกรรม (ทุกข์) ที่เป็นเจตนาให้ก่อตัวขึ้นในช่วงชวนจิต (จิตที่เสวยอารมณ์) ใน ๑๗ ขณะจิตที่เกิดดับ แล้วส่งอารมณ์ดังกล่าวให้กับภวังคจิตซึ่งหมายถึง

๑) ภวังคจิตที่เกิดดับเพื่อหล่อเลี้ยงภาวะแห่งชีวิตในชาติปัจจุบันแต่จะไม่มีการรับอารมณ์

๒) ภวังคจิตเป็นรากฐานของชีวิตดำรงอยู่ตั้งแต่ปฏิสนธิจิต แล้วก็จุติจิต ดังนั้นถ้าจะสรุปความหมายของภวังคจิตก็สามารถรวมความหมายของภวังคจิตได้ ๔ ประเด็น คือ

(๑) ภวังคจิตเป็นจิตที่ไม่รับอารมณ์จากอายาตนะภายนอก แต่ภวังคจิตจะทำหน้าที่เก็บสั่งสมผลการกระทำในช่วงต่อวิถีจิต

---

[๑๕] พระราชวิสุทธิกวี, **จิตวิทยาในพระอภิธรรม**, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๓๓), หน้า ๕๐.

[๑๖] สุจินต์ บริหารวนเขตต์, **ปรมัตถธรรมจิตสังเขปและภาคผนวก**, (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์ ; ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๐.

[๑๗] ระวี ภาวิไล, **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, หน้า ๑๒๘.

(๒) ภวังคจิตในจิตพื้นฐานในกระบวนการทำงานของจิต หมายถึงวิถีในจิตที่รับอารมณ์แล้วดับไปในขณะเดียวกันภวังคจิตที่ไม่รับอารมณ์แต่จะทำหน้าที่เก็บสั่งสมอารมณ์จากวิถีจิตแล้วดับไป จากนั้นก็พร้อมที่จะขึ้นสู่วิถีจิตเข้าแทนที่ซึ่งจะหมุนเวียนอย่างนี้ตลอดไป

(๓) ภวังคจิตทำหน้าที่การมีชีวิตอยู่หรือหล่อเลี้ยงชีวิต หมายถึง ในขณะหลับสนิทหรือหมดสติภวังคจิตจะยังคงเกิดดับอยู่อย่างต่อเนื่องไม่มีหยุด ซึ่งเป็นการรักษาภาวะของชีวิตของบุคคลไว้

(๔) ภวังคจิตทำหน้าที่รักษาองค์แห่งภพและกรรมที่ทำไว้ ไปสู่การปฏิสนธิจิต [๑๘]

ภวังคจิตตามความหมายทางจิตวิทยาคือภวังคจิต หมายถึงจิตที่เป็นองค์แห่งภพมีหน้าที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ซึ่งเป็นจิตที่ควบคุมระบบประสาททุกส่วนทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบประสาทอิสระ (Autonomic Nervous System) ที่ทำงานตามอวัยวะภายในต่างๆ โดยที่เราไม่รู้สึกตัว ภวังคจิตเป็นจิตที่มีอยู่ในทุกเซลล์และควบคุมการทำงานภายในระบบเซลล์ต่างๆ ด้วย ภวังคจิตเป็นจิตที่สืบเนื่องมาจากปฏิสนธิจิต เมื่อปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะจิตเดียวต่อจากนั้นก็เป็นภวังคจิตเรื่อยไปจนกว่าจะมีอายตนะเกิดขึ้น (วิถีจิต) คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ความจริงวิถีจิตนี้ คือส่วนหนึ่งของภวังคจิตที่ติดต่อกับโลกภายนอกนั่นเอง [๑๙]

จากความหมายของภวังคจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ได้กล่าวมาแล้วจะพบว่าภวังคจิตเป็นนามธรรมที่มีการเกิดดับและเป็นพลังงานทางจิตที่มีอยู่ในกระแสวิถีจิตอย่างหนึ่งรวมถึงมีความสามารถนำข้อมูลไปภพใหม่ได้

๒.๓ บ่อเกิดของภวังคจิต

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าภวังคจิตอยู่ในกระแสจิตใน ๑๗ ขณะ หรือทางอภิธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งจิตไว้ ๘๙ ดวง (โดยพิสดารมี ๑๒๑ ดวง) และธรรมชาติของจิตจะเกิดดับเป็นไปใน ๒ ลักษณะ คือ

๑) วิถีจิต เป็นวิถีที่รับอารมณ์ หรือเสวยอารมณ์ในภพปัจจุบันที่เกิดขึ้นในวิถีประจำวัน โดยจิตแต่ละดวงในวิถีจิตจะเกิดดับต่อๆ กันไปโดยลำดับและช่วงสุดท้ายจะเป็น

---

[๑๘] พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาทา), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องภวังคจิตในพุทธปรัชญากับอาลยาวิญญาณในพุทธปรัชญาโยคาจาร”, หน้า ๘.

[๑๙] นายแพทย์จำลอง ดิษยาณิช, **จิตวิทยาของความดับทุกข์**, (เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๗.

ตทาลัมพนจิต (จิตที่ยึดหน่วงอารมณ์) ที่รับอารมณ์แล้วจึงจุติจิต (ดับ) และทำให้จิตเคลื่อนจากภพปัจจุบันเข้าสู่ภวังคจิต (พ้นวิถีจิต)

๒) จิตที่พ้นวิถีจิต (ภวังคจิต) เป็นจิตที่ไม่อยู่ในฐานะรับอารมณ์หรือไม่รับรู้โลกภายนอก เช่น ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ตัวอย่างคือ เวลานอนหลับจะเรียกจิตในขณะนี้ว่าตกอยู่ในภวังค์ จิตที่พ้นวิถีนี้เรียกอีกอย่างว่า “วิถีมุตตจิต” [๒๐] มีอยู่ ๓ ชนิด คือ ๑) ปฏิสนธิจิต ๒) ภวังคจิต ๓) จุติจิต เป็นจิตที่พ้นวิถีจิตแต่จะเสวยอารมณ์ที่สืบเนื่องมาจากอดีตภพและวิถีจิต รวมทั้งเป็นพื้นฐานของชีวิตที่คนทั่วไปไม่อาจรู้ได้ในขณะตื่น[๒๑]

จิตที่กล่าวมาข้างบนนี้เป็นกระบวนการทำงานของจิตซึ่งสามารถอธิบายจากแผนภาพเพื่อให้มองเห็นง่ายขึ้นดังรูปภาพที่ ๒ ดังนี้

รูปภาพที่ ๒ แสดงถึงบ่อเกิดภวังคจิตในกระแสจิต

จากรูปภาพที่ ๒ กระแสจิตมีการเกิดดับอยู่ ๑๗ ขณะแบ่งเป็น ๒ ระยะดังนี้

๑) ระยะที่ ๔-๑๗ เป็นวิถีจิตรับอารมณ์หรือเสวยอารมณ์ในภพปัจจุบันสามารถแยกออกให้ชัดเจนได้ ๓ ช่วงคือ

(๑) ช่วง ๔-๘ เป็นจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ที่เข้ามากระทบทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งเป็นปัจจัยให้จิตพิจารณาไต่สวนอารมณ์และตัดสินอารมณ์ที่รับอารมณ์หรือจับอารมณ์เข้ามามีทั้งกุศล (สุข) อกุศล (ทุกข์) และอุเบกขา

(๒) ช่วง ๙-๑๕ เป็นชวนจิตที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ต่อจากช่วงแรก (ช่วง ๔-๘) ในช่วงนี้มีอยู่ ๗ ขณะที่มีการเสวยอารมณ์อยู่ ๓ ประการคือ ๑) กุศลกรรม ๒) อกุศลกรรม ๓) อุเบกขา

---

[๒๐]สุนทร ณ รังษี., **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒.

[๒๑] ระวี ภาวิไล, **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, หน้า ๑๕๘.

(๓) ช่วง ๑๖-๑๗ เป็นจิตที่เรียกว่า ตทาลัมพนจิต คือจิตที่ทำหน้าที่ยึดหน่วงอารมณ์ต่อจากชวนจิต (เสวยอารมณ์) เป็นช่วงสุดท้ายของวิถีจิต ซึ่งตทาลัมพนจิตจะทำหน้าที่อยู่ ๒ ขณะคือ ๑) หน่วงอารมณ์เข้าสู่ภวังค์ ๒) สิ้นสุดอายุอารมณ์ พร้อมกับสิ้นสุดวิถีจิตพอดี

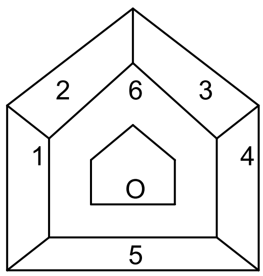
๒) ระยะที่ ๑-๓ เป็นระยะที่จิตที่พ้นวิถีจิตเข้าสู่ภวังคจิตที่รับอารมณ์เก่าจากตทาลัมพนจิต ภวังคจิตนี้จะทำหน้าที่ ๓ ขณะจิต [๒๒] คือ

(๑) ขณะจิตที่ ๑ เรียกว่าอตีตภวังค์ เป็นภวังคจิตที่รับอารมณ์จากทวารทั้ง ๖ ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งจากวิถีจิตเป็นครั้งแรก

(๒) ขณะจิตที่ ๒ เรียกว่าภวังคจลนะ เป็นจิตที่มีการเคลื่อนไหวของภวังคจิตที่สืบเนื่องมาจากอดีตภวังค์ คือมีอาการหวั่นไหวของอารมณ์เก่ากับอารมณ์ใหม่ที่รับมาจากทวารทั้ง ๕ แล้วทำให้เกิดการเคลื่อนไหวขึ้นภวังคจลนะ

(๓) ขณะจิตที่ ๓ เรียกว่าภวังคุปัจเฉทะซึ่งเป็นภวังคจิตที่เริ่มตัดอารมณ์เก่าของภวังคจิตดวงที่ ๒ (ภวังคจลนะ) ออกพร้อมที่จะเตรียมขึ้นสู่วิถีจิต หมายถึงภวังคจิตเริ่มปล่อยอารมณ์เก่าของภวังคจลนะที่เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายทำให้ตัดขาดจากอารมณ์ของภวังคจลนะและพร้อมที่จะดับลงเพื่อขึ้นสู่วิถีจิตต่อไป

ภวังคจิตจะเก็บสั่งสมอารมณ์หรือเจตนาของอารมณ์ไว้ และสืบต่อสู่วิถีจิตมักจะไม่ปรากฏอาการใดๆ ดังรูปภาพที่ ๓ ประกอบดังนี้

รูปภาพที่ ๓ แสดงภวังคจิต

[๒๒] พระราชวิสุทธิกวี, **จิตวิทยาในพระอภิธรรม**, หน้า ๖๐.

จากรูปภาพที่ ๓ อธิบายได้คือ ช่องที่ ๑ เท่ากับ จักขุทวาร (ตา)

ช่องที่ ๒ เท่ากับ โสตทวาร (หู)

ช่องที่ ๓ เท่ากับ ฆานทวาร (จมูก)

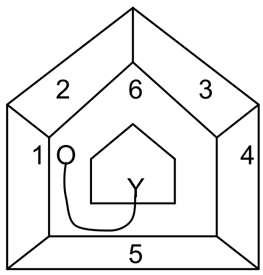
ช่องที่ ๔ เท่ากับ ชิวหาทวาร (ลิ้น)

ช่องที่ ๕ เท่ากับ กายทวาร (กาย)

ช่องที่ ๖ เท่ากับ มโนทวาร (ใจ)

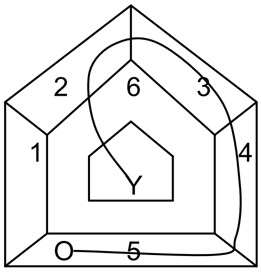
○ วงกลมตรงกลางของช่องที่ ๖ เทียบได้กับภวังคจิต

จากรูปภาพที่ ๓ มีหน้าต่างทั้ง ๖ ช่วงเทียบกับ ตา หูจมูก ลิ้น กาย และใจ จากช่องทวารทั้ง ๖ คือวิถีจิตรับอารมณ์แล้วภวังคจิตซึ่งเหมือนคลังพัสดุจะเก็บอารมณ์ต่างๆ ไว้ที่ผ่านช่องทวารทั้ง ๖ แดนภวังคจิตนี้เป็นจิตที่นอนนิ่งอยู่ในฐานของตนที่เป็นศูนย์กลางรับผลการกระทำของวิถีจิต จะไม่ขึ้นสู่วิถีจิตรับอารมณ์ภายนอกใดๆ ทั้งสิ้นเพราะมีกำลังอ่อนแต่จะเกิดดับรับอารมณ์อยู่ภายในอย่างปกติ เช่น บุคคลที่นอนหลับสนิท หรือ สลบไม่มีสติ แต่อาจจะปรากฏเป็นความฝัน ดังรูภาพที่ ๔ ดังนี้

รูปภาพที่ ๔ แสดงจิตที่มีการฝัน

จากภาพที่ ๔ ภวังคจิตที่อยู่ในแดนช่องที่ ๖ คือแดนมโนทวาร นั้นหมายถึงว่าภวังคจิตขึ้นสู่วิถีจิต แต่ยังไม่ได้ออกมารับอารมณ์ภายนอก (วิถีจิต) ซึ่งจะมารับอารมณ์ภายในแดนมโนทวาร เรียกว่า ธรรมมารมณ์ อาการอย่างนี้จะเกิดมโนภาพและจินตนาการต่างๆ ที่ภวังคจิตเก็บสั่งสมไว้ในมโนทวาร ภวังคจิตที่ทำให้บุคคลเกิดความคิดคำนึงถึงอดีต หรือคิดนึกอย่างลึกซึ้งในอนาคต และเกิดความคิดนึกในขณะทำสมาธิ เป็นต้นหรือมีพฤติกรรมแสดงออกในชีวิตประจำวัน ดังรูปภาพที่ ๕ ดังนี้

รูปภาพที่ ๕ ภวังคจิตที่มีพฤติกรรมในวิถีจิต

จากภาพที่ ๕ เป็นภวังคจิตที่ตื่นจากภวังค์ออกมาแสดงพฤติกรรมที่ภวังคจิตเก็บสั่งสมไว้จากทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เมื่อภวังคจิตมีกำลังมากหรือมีเจตนามากก็จะแสดงพฤติกรรมออกทางทวารทั้ง ๕ ภวังคจิตจะอยู่ในภาวะตื่นเต็มที่ เรียกว่า วิถีจิต [๒๓] ทำให้ไม่รู้สึกตัวในการแสดงพฤติกรรมอะไรไปตามที่ภวังคจิตได้เก็บสั่งสมไว้ภายในที่จะพบมีอยู่ ๔ ประเด็น คือ

๑) ช่วงรอยต่อก่อนหลับ

๒) ช่วงรอยต่อก่อนตื่น

๓) ระหว่างเข้าถึงอัปปนาสมาธิ

๔) เวลาหลับสนิทไม่ฝัน [๒๔]

ลักษณะทั้ง ๔ อย่างจะเป็นช่วงที่มีกิริยาอาการย่อมไม่รู้ตัวมาก่อน หรือไม่รู้สึกตัว หมายถึง เป็นภาวะที่จิตอยู่ในช่วงการตกลงสู่ภวังค์ในกระแสจิตนั้นเอง

จะเห็นได้ว่าบ่อเกิดของภวังคจิตจะเกิดจากกระแสวิถีจิต นั้นหมายความว่าถ้ากระแสวิถีจิตมีการดับลงเกิดขึ้น การเก็บสั่งสมอารมณ์ของภวังคจิตก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เช่นกัน

---

[๒๓] แสง จันทร์งาม, **ปรากฏการณ์ทางจิต**, หน้า ๘-๙.

[๒๔] พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, **พุทธปรัชญาสาระและพัฒนาการ**, หน้า ๒๒๔.

๒.๔ ภาวะทั่วไปของภวังคจิต

ในธรรมชาติของภวังคจิตโดยภาวะทั่วไปแล้วจะมีการเกิดขึ้น (อุปาทขณะ) ตั้งอยู่ (ฐิติขณะ) และดับไป (ภังคขณะ) ที่มีอยู่ในกระแสจิต ดังนั้นถ้าจะแบ่งในเรื่องของภาวะทั่วไปของภวังคจิตแล้วก็สามารถแบ่งได้ ๓ ประการดังนี้

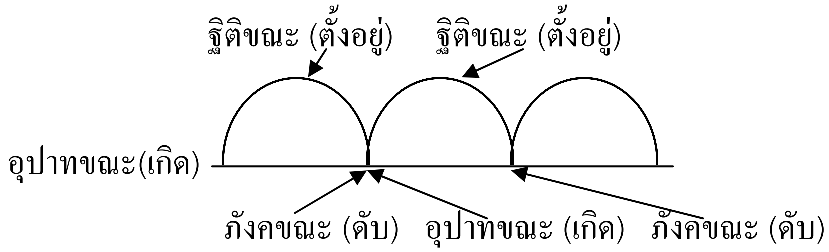
๑) ลักษณะของภวังคจิต

๒) ประเภทของภวังคจิต

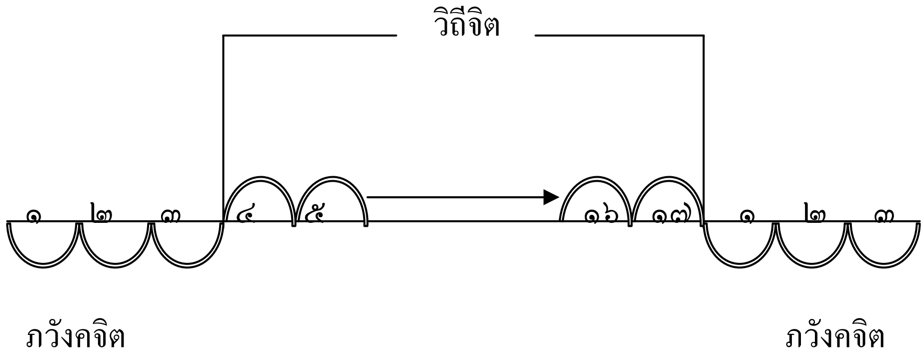
๓) หน้าที่ของภวังคจิต

๒.๔.๑ ลักษณะของภวังคจิต

ลักษณะของภวังคจิตจะเป็นจิตที่มีการเกิดขึ้น เรียกว่า อุปาทขณะ ตั้งอยู่ เรียกว่า ฐิติขณะ และดับสลายไป เรียกว่า ภังคขณะ ลักษณะเช่นนี้จะเป็นสันตติแต่อยู่ในช่วงของวิถีมุตตจิต (พ้นวิถีจิต) หรืออยู่ในภวังคจิต ดังรูปภาพที่ ๖ ดังนี้

จะเห็นได้ว่าจิตแต่ละดวงที่อยู่ภายในกระแสจิต คือวิถีจิตและภวังคจิตนี้ก็มีการเกิดอยู่ภายในอีก ๓ ขณะเช่นกันคือ อุปาทขณะ (เกิด) ฐิติขณะ (ตั้งอยู่) ภังคขณะ (ดับ) ซึ่งจะเป็นแบบสันตติและภวังคจิตนี้เป็นจิตที่ไม่รับอารมณ์ภายนอกเพื่อให้เห็นชัดดูรูปภาพที่ ๗ ดังนี้

ดังนั้นจะเห็นจากรูปภาพที่ ๖ และที่ ๗ ว่าลักษณะของภวังคจิตมีการเก็บสั่งสมอารมณ์อยู่ภายในต่อจากวิถีจิตและจะเกิดดับสืบต่อเนื่องกันตลอดเวลาในกระแสจิตเพื่อกำหนดพื้นฐานของความเป็นอยู่ของกระแสจิตในภพปัจจุบัน และภพเก่าที่มีอยู่ในภวังคจิต ลักษณะของภวังคจิตในลักษณะนี้จะไม่รับอารมณ์ภายนอกแต่จะนำอารมณ์ที่ได้สืบต่อเนื่องมาจากภพเก่าและภพปัจจุบันนั้นๆ เพราะว่าภวังคจิตที่พ้นวิถีจิตแล้ว จะมีลักษณะเปรียบเสมือนพลังงานกระแสไฟฟ้าที่อยู่ในสายไฟที่ไม่สามารถมองเห็นได้แต่กระแสไฟมีอยู่ ลักษณะของภวังคจิตจะเป็นอย่างนี้ เป็นต้น

๒.๔.๒ ประเภทของภวังคจิต

ประเภทของภวังคจิตมีอยู่ ๓ ประเภท ดังรูปภาพที่ ๘ ดังนี้

รูปภาพที่ ๘ แสดงประเภทของภวังคจิต

จากรูปภาพที่ ๘ มีการแบ่งประเภทได้ ดังนี้

ประเภทที่ ๑ คือ อตีตภวังค์ เป็นจิตดวงแรกที่รับอารมณ์ที่สืบต่อจากวิถีจิตแล้วเข้าสู่การเกิดยึดหน่วงอารมณ์ที่ได้อารมณ์เข้าสู่อตีตภวังค์เกิดปฏิสนธิจิต

ประเภทที่ ๒ คือภวังคจลนะ เป็นจิตดวงที่ ๒ ที่เกิดต่อจากอตีตภวังค์ที่คลายอารมณ์เก่าให้กับภวังคจลนะโดยที่มีอารมณ์เก่าในภวังคจลนะอยู่แล้ว และพร้อมกับรับอารมณ์ใหม่จากอดีตภวังค์เข้ามาทำให้เกิดการสั่นหวั่นไหวอยู่ภายใน

ประเภทที่ ๓ ภวังคุปัจเฉทะ เป็นจิตดวงที่ ๓ ที่รับอารมณ์ต่อจากภวังคจลนะอย่างเต็มที่ซึ่งพร้อมที่จะตัดขาดอารมณ์เก่าและสิ้นสุดลง (จุติจิต) ก่อนที่วิถีจิตจะเกิดขึ้นต่อไป [๒๕]

ประเภทของภวังคจิตทั้ง ๓ นี้จะมีกาเกิดปฏิสนธิจิตและจุติจิตอยู่ภายในที่มีการทำงานสืบต่อกันอยู่ตลอดเวลาแบบสันตติ และเก็บสั่งสมข้อมูลต่างๆ ที่บุคคลหรือสัตว์ไปใน

---

[๒๕] พระมหาวิโรจน์ วิโรจริน, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องภวังคจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาลยวิญญาณในพุทธปรัชญาโยคาวาร”, หน้า ๑๘.

ภพภูมิตามแห่งจิตที่ได้กระทำกรรมเอาไว้แล้วเก็บสั่งสมไปยังภพภูมิต่างๆ เสมือนกับว่าภวังคจิตเป็นแหล่งความจำในกระแสจิต

๒.๔.๓. หน้าที่ของภวังคจิต

ภวังคจิตทำหน้าที่สืบต่อจากวิถีจิตแต่เป็นจิตที่ไม่รับอารมณ์หรือเสวยอารมณ์ภายนอก และเป็นองค์ประกอบของกระบวนการทำงานของจิต รวมถึงมีศักยภาพในการเก็บสั่งสมการกระทำต่างๆ จากวิถีจิตไปสู่พฤติกรรมต่างๆในชีวิตประจำวัน เช่น การฝันโดยที่ในระหว่างการฝันนั้นจะไม่รู้สึกตัว และยังทำหน้าที่สืบต่อไปสู่อีกภพหนึ่งซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการกระทำ (กรรม) ต่างๆ ของบุคคลหรือสัตว์ซึ่งภวังคจิตจะนำอารมณ์เก่าหรืออดีตอารมณ์ เช่น กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และ คตินิมิตอารมณ์ ซึ่งอารมณ์เหล่านี้จะเกิดกับบุคคลหรือสัตว์ที่กำลังจะจุติจิต (ดับหรือใกล้ตาย) เรียกอารมณ์ทั้งหมดนี้ว่า กรรม ภวังคจิตจะทำหน้าที่นำกรรมเหล่านี้ไปอีกภพหนึ่ง ซึ่งมีกระบวนการที่จะทำหน้าที่นำข้อมูลต่างๆ มีอยู่ ๕ ประการ [๒๖] ดังนี้

๑) ภวังคจิตทำหน้าที่เป็นปฏิสนธิวิญญาณ หมายถึง ภวังคจิตดวงแรก (อตีตภวังค์) ที่ทำหน้าที่ในการเกิดใหม่ โดยการปฏิสนธิวิญญาณเหมือนกับการเกิดภพใหม่ที่นำพาผลกรรมต่างๆ มาด้วย เช่น บุคคลที่เกิดมาในโลกมนุษย์ก็จะนำผลกรรมต่างๆ มาเก็บไว้ในภวังคจิต ถ้าผลกรรมดีก็จะนำไปสู่ความสุขในชีวิต และถ้าผลกรรมชั่วก็จะนำไปสู่ความทุกข์ยาก เป็นต้น และเมื่อกระทำกรรมในภพใหม่ วิถีจิตก็จะทำหน้าที่รับอารมณ์เหล่านี้แล้วส่งไปเก็บสั่งสมที่ภวังคจิตอีก เป็นอย่างนี้สืบเนื่องกันไปเรื่อยๆ จนพบความจริงในชีวิต

๒) ภวังคจิตมีหน้าที่เป็นจุติวิญญาณ หมายถึง การดับของจิต หรือการเคลื่อนของจิต ซึ่งเป็นภวังคจิตดวงสุดท้าย (ภวังคุปัจเฉทะ) ที่อยู่ในอาการที่ไม่รู้สึกตัวเรียกว่า ตกภวังค์ นั่นคือภวังคจิตจะทำหน้าที่รักษาองค์ภพชาติในปัจจุบันต่อไปภพใหม่ เช่น กรณีที่บุคคลใกล้ตาย เป็นต้น

๓) ภวังคจิตทำหน้าที่สืบต่อเป็นสันตติหล่อเลี้ยงชีวิต หมายถึง ภวังคจิตไม่รับอารมณ์ภายนอกหรือเสวยอารมณ์ เช่น เวลานอนหลับสนิทหรือสลบหมดสติ ภวังคจิตจะทำหน้าที่สืบต่อของจิตอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลาจนกว่าจะตื่นหรือรู้ตัวในการหมดสติ

---

[๒๖] บรรจบ บรรณรุจิ, **จิต มโน วิญญาณ**, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๗-๓๕.

๔) ภวังคจิตทำหน้าที่เป็นวิบากวิญญาณ หมายถึง ผลกรรมที่บุคคลได้ทำไว้ ภวังคจิตจะทำหน้าที่เก็บสั่งสมผลกรรมหรือวิบากกรรมที่บุคคลหรือสัตว์กระทำเอาไว้ติดตามไปด้วยเสมอ เช่น กุศล อกุศล อุปนิสัย และสันดาน จากอดีตชาติมาด้วย

๕) ภวังคจิตทำหน้าที่เป็นปัจจัยให้เกิดวิถีจิต หมายความว่าผลกรรมที่ทำในอดีตภพหรือปัจจุบันก็ตาม ภวังคจิตจะเก็บสั่งสมเอาไว้ และถ้ามีจังหวะเหมาะสมหรือ ภาวะที่เอื้ออำนวยให้เกิดภวังคจิตจะทำหน้าที่ขึ้นสู่วิถีจิตทันที

ที่กล่าวมาทั้ง ๕ ข้อ สรุปได้ด้วยจากรูปภาพที่ ๘ ดังนี้

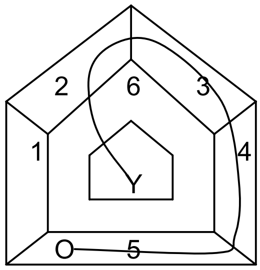
จากรูปภาพ ตัวย่อ "ช" หมายถึง ชวนจิต (เสวยอารมณ์)
ตัวย่อ "ม" หมายถึง มโนทวาราวัชชนะจิต (พิจารณาอารมณ์)
ตัวย่อ "ภ" หมายถึง ภวังคจิต
ตัวย่อ "จุติ" หมายถึง ดับหรือเคลื่อน
ตัวย่อ "ปฏิ" หมายถึง ปฏิสนธิจิต (เกิด) [๒๗]

รูปภาพที่ ๘ แสดงถึงปฏิสนธิจิตและจุติจิตในการเกิดภพใหม่

จากรูปภาพที่ ๘ ซึ่งพบว่าจิตมีความต่อเนื่องกันโดยมีจุติจิตและปฏิสนธิเชื่อมต่อกันในการเสวยอารมณ์กับการที่ทำหน้าที่การเก็บสั่งสมอารมณ์ของภวังคจิต จะเห็นได้ว่าทั้ง๕ ข้อโดยที่ส่วนข้อที่ ๑-๔ เป็นกระบวนการของภวังคจิตที่ทำหน้าที่นำไปสู่ภพใหม่และข้อที่ ๕ เป็นภวังคจิตที่ทำหน้าที่ขึ้นสู่วิถีจิต ที่จะแสดงการขึ้นสู่วิถีจิตดังรูปภาพที่ ๑๐ ได้ดังนี้

---

[๒๗] พระมหาไพฑูรย์ สุทธวิสุโธ (น้อยจัน), "การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาป ในพระพุทธศาสนา ", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๓.

รูปภาพที่ ๑๐ แสดงภวังคจิตที่ทำหน้าที่ขึ้นสู่วิถีจิต

- ช่องที่ ๑-๖ เป็นช่องของทวารทั้ง ๖ คือ ๑) ตา ๒) หู ๓) จมูก ๔) ลิ้น ๕) กาย และ ๖) ใจ

○ วงกลม หมายถึง ภวังคจิต

จากรูปภาพที่ ๑๐ ภวังคจิตเคลื่อนออกจากศูนย์กลางมโนทวารออกมาจากแดนมโนทวารเข้าสู่แดนทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วรับรู้อารมณ์ต่างๆ หรือ แสดงพฤติกรรมขึ้นสู่กระแสวิถีจิต ตัวอย่างเช่น คนที่เกิดมาอายุสั้น พิการหรือมีอาการต่างๆ เช่น มีนิสัยโกรธที่แสดงออกมาโดยที่ไม่รู้สึกตัวเพราะผลกรรมที่เกิดจากสั่งสมภวังคจิตในอดีตชาติหรือในปัจจุบัน เป็นต้น

ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนในกระบวนการของภวังคจิตและมีลักษณะเฉพาะของภวังคจิตที่มีการทำงานเกี่ยวพันธ์กันอยู่ภายในกระแสวิถีจิตตามที่กล่าวมาแล้วจะพบว่าภวังคจิตเกิดดับสลับกับกระแสวิถีจิตอยูตลอดเวลาจากรูปภาพที่ ๑๑ ดังนี้

กลุ่ม	ประเภท	ลำดับ	ชื่อ	ความหมาย
ภวังคจิต (พ้นวิถีจิต)		๐๑	อดีตภวังค์	ภวังค์เก่า
		๐๒	ภวังคจลนะ	ภวังค์ไหว
		๐๓	ภวังคุปัจเฉทะ	ตัดกระแสภวังค์
วิถีจิต	กิริยา	๐๔	ปัญจทวาราวัชชนะ	การรับอารมณ์ใหม่ที่มากระทบ
	วิบาก	๐๕	ปัญจทวาราวัชชนะ	(จักขุ โสต ฆาน ชิวหา กาย ใจ)
		๐๖	สัมปฏิจฉันนะ	การรับอารมณ์ต่อจากปัญจวิญญาณ
		๐๗	สันตีรณะ	การพิจารณาไต่สวนอารมณ์
	กิริยา	๐๘	โวฏฐัพพนะ	การตัดสินอารมณ์
	กุศล อกุศล	๐๙	ชวนะ	การเสพอารมณ์
		๐๑๐	ชวนะ	
		๐๑๑	ชวนะ	
		๐๑๒	ชวนะ	
		๐๑๓	ชวนะ	
		๐๑๔	ชวนะ	
		๐๑๕	ชวนะ	
	วิบาก	๐๑๖	ตทาลัมพนะ	การยึดหน่วงอารมณ์
		๐๑๗	ตทาลัมพนะ	
	วิบาก (พ้นวิถีจิต)	๐๑	ภวังค์	การเก็บสั่งสมไว้
		๐๒	ภวังค์	

รูปภาพที่ ๑๑ แสดงกระบวนการทำงานของภวังคจิตในวิถีจิต [๒๘]

๒.๕ กระบวนการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิต

โดยธรรมชาติแล้วภวังคจิตจะมีกระบวนการรับรู้อารมณ์อยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑) ลักษณะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิต

๒) ภาวะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิต

---

[๒๘] นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช, **วิปัสสนากรรมฐานและเชาวน์อารมณ์**, (เชียงใหม่ : แสงศิลป์, ๒๕๔๙), หน้า ๗๔.

๒.๕.๑ ลักษณะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิต

คำว่า “อารมณ์” ที่ใช้ในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง สิ่งที่รับรู้โดยทางอายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำให้เกิดรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่กระทบทางกาย) และธรรมมารมณ์ (สิ่งที่รับรู้ทางใจ) ที่เรียกรวมกันว่าอายตนะภายนอก [๒๙]

คำว่า “อารมณ์” ในพระอภิธรรม เรียกว่า อาลัมพนะ หมายถึง สิ่งที่จิตรับรู้และสิ่งที่ “ถูกจิตรู้” จิตเป็นผู้รู้ (Subject) ส่วนอารมณ์เป็นตัวถูกรู้ (Object) [๓๐]

คำว่า “อารมณ์” หมายถึงสิ่งที่เป็นที่ยึดหน่วงของจิตและเจตสิกหรือเป็นสิ่งที่ยินดีของจิตและเจตสิก คือ อารมณ์ ๖ อย่าง ดังนี้

๑) รูปารมณ์ได้แก่สีต่างๆจิตรับรู้โดยอาศัยจักขุทวาร (ตา)

๒) สัททารมณ์ ได้แก่ เสียงต่างๆ จิตรับรู้โดยอาศัยโสตทวาร (หู)

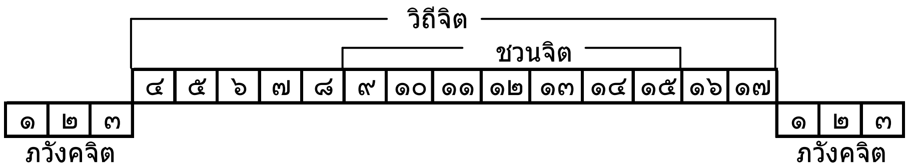
๓) คันธารมณ์ ได้แก่ กลิ่นต่างๆ จิตรับรู้โดยอาศัยฆานทวาร (จมูก)

๔) รสารมณ์ ได้แก่ จิตรับรู้โดยอาศัยชิวหาทวาร (ลิ้น)

๕) โผฏฐัพพารมณ์ ได้แก่ เย็นร้อน อ่อนแข็ง หย่อนตึงจิตรับรู้โดยอาศัยสัมผัสทางกาย

๖) ธรรมมารมณ์ ได้แก่ จิตรับรู้โดยอาศัยมโนทวาร (ใจ) [๓๑]

ลักษณะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตจะทำหน้าที่ต่อจากกระบวนการของการรับรู้อารมณ์ของวิถีจิต ดังรูปภาพที่ ๑๒ ประกอบ คือ

รูปภาพที่ ๑๒ แสดงถึงลักษณะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตจากวิถีจิต

---

[๒๙] สุนทร ณ รังษี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, หน้า ๒๖๑.

[๓๐] แสง จันทร์งาม, **ปรากฏการณ์ทางจิต**, หน้า ๗.

[๓๑] สมพร ศรีวราทิตย์, **พระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๓-๔**, (กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๔๖-๔๗.

จากรูปภาพ ๑๑ เป็นลักษณะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตที่รับรู้อารมณ์จากวิถีจิตที่มีอยู่ ๑๗ ขณะที่สามารถแบ่งช่วงของวิถีจิตออกเป็น ๓ ช่วงดังที่ได้กล่าวมาแล้วคือ

๑) ระยะ ๔-๘ ขณะจิต เป็นจิตที่รับอารมณ์จากอายตนะทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เข้ามาไต่สวน และตัดสินทางอารมณ์

๒) ระยะ ๙-๑๕ ขณะจิตเป็นจิตที่เกิดการพินิจหรือเสวยอารมณ์เรียกว่า ชวนจิต

๓) ระยะ ๑๖-๑๗ ขณะจิตเป็นจิตที่ยึดหน่วงอารมณ์ที่ได้พินิจหรือเสวยอารมณ์ต่อจากระยะ ๙-๑๕ หรือ เรียกว่า ชวนจิต จากนั้นตกลงสู่ภวังค์ เรียกช่วงนี้ว่า ตทาลัมพนจิต (ยึดหน่วงอารมณ์) จากวิถีจิตทั้ง ๓ ช่วงที่รับอารมณ์จากทวารทั้ง ๕ จากนั้นก็เข้าสู่ภวังคจิตที่รับช่วงต่อคือหมายเลข ๑-๓ มีอยู่ ๓ ดวง คือ ๑) อดีตภวังค์ ๒) ภวังคจลนะ ๓) ภวังคุปัจเฉทะ ทั้ง ๓ ดวงของภวังคจิตจะรับอารมณ์ต่อจากวิถีจิตโดยที่ลักษณะของวิถีจิตกับภวังคจิตจะทำงานสลับผลัดเปลี่ยนกันตลอดเวลา [๓๒]

ลักษณะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตนี้ยังมีผู้รู้กล่าวไว้หลายท่านด้วยกัน ดังนี้

พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต กล่าวว่า

> เมื่อแรกจิตปฏิสนธิในครรภ์มารดา จิตอยู่ในภวังค์จึงเรียกว่าภวังคจิต จิตที่ไม่ออกมารับรู้อารมณ์ทางทวาร คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นจิตปกติ (ปกติ มโนภวงฺคจิตฺตํ นาม) ที่คิดอารมณ์อยู่ภายในลึกๆ โดยไม่รู้สำนึกตัว และเมื่อ เด็กทารกคลอดออกมาจากครรภ์มารดาแล้ว ภวังคจิตยังคงทำหน้าที่ต่อไป รวมทั้งเมื่อมนุษย์หลับสนิทโดยไม่ฝันหรือเข้านิโรธสมาบัติ จิตจะตกภวังค์ เมื่อใดอารมณ์มากระทบประสาทสัมผัส ภวังคจิตก็จะไหวตัวออกมารับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ เรียกว่า การขึ้นสู่วิถีจิตเมื่อจิตรับรู้และกระทำทุกอย่างได้วิถีจิตจะไม่เคยถูกลืมและสิ่งเหล่านี้จะถูกเก็บสั่งสมไว้ในภวังค์ กรรมทั้งหลายถูกสั่งสมไว้ในภวังคจิตนี้แหละที่จุติจิตจากภพหรือชาติหนึ่งไปปฏิสนธิในอีกภพหนึ่ง [๓๓]

---

[๓๒] พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, **มหาจุฬาฯ วิชาการ:ปรัชญาบูรพทิศ**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑.

[๓๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

สุนทร ณ. รังษี กล่าวว่า

วิถีจิตจะตกอยู่ในภวังคจิตเป็นชั้นๆ สลับกันอยู่ตลอดเวลาจิตเกิดดับตามโครงสร้างจิต คือการรับรู้อารมณ์ไต่สวนอารมณ์ตัดสินอารมณ์และสิ่งต่ออารมณ์จนมาถึงขณะจิตที่ ๑๕ เรียกว่า ชวนะ (จิตที่เสวยอารมณ์) จิตก็สิ้นสุดลงต่อจากนั้น ๒ ขณะจิตจะยึดหน่วงอารมณ์ที่พินิจแล้วสู่ภวังค์ คือ ภวังคจิตดวงที่ ๑ (อดีตภวังค์) เพราะตกอยู่ในอิทธิพลของอารมณ์เก่าที่พึ่งรับมาใหม่ๆ พอถึงภวังคจิตดวงที่ ๒ อารมณ์เริ่มเข้ามามีอิทธิพลเก่าทำให้ภวังคจิตกระทบกระเทือนเพราะแรงกระทบของอารมณ์ใหม่เรียกว่าภวังค์ไหว พอมาถึงภวังคจิตดวงที่ ๓ ภวังคจิตได้รับอิทธิพลของอารมณ์ใหม่เต็มที่ภาวะภวังค์จึงสิ้นสุดลงต่อจากนั้นจิตก็ขึ้นสู่วิถีจิตรับอารมณ์ [๓๔]

ระวี ภาวิไล กล่าวว่า

วิถีจิตทำหน้าที่ต่ออารมณ์ใหม่ในภพปัจจุบันการเกิดเป็นวิถีในชีวิตประจำวัน คือการที่อาวัชชนะจิต (พิจารณาอารมณ์) จับอารมณ์ใหม่ขึ้นแล้วส่งต่อให้จิตที่เกิดดับโดยลำดับกระทำกิจของตนตามสมควรแก่อารมณ์นั้นสืบต่อกันเป็นแถวจนเมื่อชวนจิต (เสวยอารมณ์) เสร็จแล้วและถ้ากล่าวตามลักษณะอภิธรรมก็ คือหลังจากปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น ๑ ขณะ ภวังคจิตก็รับช่วงเกิดดับสืบเนื่องโดยลำดับต่อกันเป็นแถวของจิตพ้นวิถีจิตซึ่งเป็นการกำหนดพื้นฐานของชีวิตการเกิดสืบเนื่องกันเช่นนี้ทำให้บุคคลจะไม่รู้สึกตัว [๓๕]

พระสิทธัมโชติกะ ธัมมาจริยะ กล่าวว่า

ตั้งแต่การดับลงแห่งปฏิสนธิไม่มีระหว่างคั่นของผู้ที่ถือเอาปฏิสนธิในภพใหม่เมื่อขณะที่วิถีจิตไม่เกิด ปฏิสนธิจิตนั้นแหละถืออารมณ์ของปฏิสนธิจิตที่เกิดขึ้นในภพใหม่กลับเป็นจิตที่เรียกว่ากระแสภวังค์โดยความเป็นองค์แห่งภพเกิดขึ้นไม่ขาดสายตลอดเวลาถึงจุติเกิด เหมือนหนึ่งกระแสน้ำในแม่น้ำและในที่สุดแห่งปัจจุบันภพ ภวังคจิตนั้นแหละดึงเอาอารมณ์ของปฏิสนธิจิตที่เกิดขึ้นใน

---

[๓๔] สุนทร ณ รังษี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๖๓-๒๖๔.

[๓๕] ระวี ภาวิไล, **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

ภพใหม่แล้วกลับเป็นจุติจิตด้วยอำนาจแห่งการเคลื่อนจากภพเก่าแล้วดับลง [๓๖]

จะเห็นได้ว่าภวังคจิตมีลักษณะรับรู้อารมณ์จากกระแสวิถีจิตและเป็นฐานรองรับของชีวิตในขณะหลับนอนอย่างต่อเนื่องกันเป็นระบบตลอดเวลาและเก็บสั่งสมอารมณ์จากกระแสวิถีจิต รวมทั้งนำผลการกระทำต่างๆขึ้นสู่วิถีจิตและภพต่อๆไปได้

๒.๕.๒ ภาวะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิต

ในพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึงจิตไว้ ๘๙ ดวงหรือ ๑๒๑ ดวง (โดยพิสดาร) ถ้าแบ่งเป็นหมวดได้ ๖หมวด คือ ๑) อกุสลจิต ๑๒ ดวง ๒) อเหตุกจิต ๑๘ ดวง ๓) กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง ๔) รูปจรจิต ๑๕ ดวง ๕) อรูปปาวจรจิต ๑๒ ดวง ๖) โลกุตตรจิต ๘ ดวง จิตเหล่านี้ทำหน้าที่ในการปฏิสนธิจิต ภวังคจิต และจุติจิต เนื่องจากจิตมีองค์ประกอบของเจตสิกอยู่ด้วยเพื่อการรับรู้ภาวะต่างๆ หรือมีการปรุงแต่งให้เกิดอารมณ์ต่างๆ จากภายนอกเข้าสู่จิต เจตสิกนี้มีอยู่ ๕๒ ดวงและมีเจตสิกอยู่ ๗ ดวงที่เรียกว่า สสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ซึ่งจะเกิดกับจิตทุกดวง ดังนี้

๑) ผัสสะทำหน้าที่กระทบอารมณ์ เช่น ตากระทบรูป เป็นต้น

๒) เวทนาเป็นสภาพเสวยรสอารมณ์ เช่น อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

๓) สัญญาทำหน้าที่จำอารมณ์ หรือหน่วยความจำ

๔) เจตนาทำหน้าที่ขวนขวายให้สำเร็จ

๕) เอกัคคตาซึ่งมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียวทำให้เกิดร่วมกันหรือพร้อมกันในอารมณ์นั้น

๖) ชีวิตินทรีย์ เป็นสภาพอนุบาลเข้าร่วมกันให้เป็นไปหรือการหล่อเลี้ยงชีวิตให้เป็นไปในหน้าที่ของตน

๗) มนสิการ คือ การทำอารมณ์ไว้ในใจหรือพิจารณาไว้ในใจ [๓๗]

จากเจตสิกทั้ง ๗ ดวงนี้จะมีคุณสมบัติ ๔ ประการคือ

(๑) เกิดพร้อมกับจิต

(๒) ดับพร้อมกับจิต

(๓) รับอารมณ์อย่างเดียวกับจิต

---

[๓๖] พระสัทธัมโชติกะ สัมมาจริยะ,**ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา**, (กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ์,๒๕๓๔), หน้า ๒๓๔.

[๓๗] พระมหาประยูร ธมฺมจิตโต, **มหาจุฬาฯ วิชาการ:ปรัชญาบูรพทิศ**, หน้า ๙.

(๔) อาศัยอยู่ที่เดียวกับจิต และเจตสิกทั้ง ๗ ดวงสามารถย่อลงได้ ๓ กองคือ

๑) เวทนาขันธ์ คือกองเวทนา เป็นส่วนที่เจตสิกรับความรู้สึกมาจากเสวยอารมณ์แบ่งออกเป็น ๓ อย่างคือ

(๑) สุขเวทนา คือความรู้สึกเป็นสุข

(๒) ทุกขเวทนา คือความรู้สึกทุกข์

(๓) อุเบกขาเวทนา คือความรู้สึกเฉยๆ หรือไม่สุขไม่ทุกข์

๒) สัญญาขันธ์ คือการสัญญาเป็นเจตสิกที่กำหนดรู้และจำได้หมายรู้ คือ หมายรู้อารมณ์ทั้ง ๖ คือการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การสัมผัส และการนึกคิดหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งในทางอภิธรรมมีสัญญา ๖ อย่างเช่นกันคือ ๑) จำรูป ๒) จำเสียง ๓) จำกลิ่น ๔) จำรส ๕) สัมผัสทางกาย ๖) ใจนึกคิด

๓) สังขารขันธ์ คือกองสังขารเป็นส่วนที่เจตสิกปรุงแต่งหรือสภาพที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิตให้เป็นกุศล (สุข) อกุศล (ทุกข์) และอุเบกขา สังขารยังหมายถึง ความดี (กุศล) ความชั่ว (อกุศล) หรือเรียกว่า บุญและบาปได้เช่นกัน

เจตสิกที่ปรุงแต่งจิตให้เป็นกุศล อกุศล และอัพยากฤต เมื่อวิเคราะห์ให้ลึกลงไปจะพบว่าเป็นความทะยานอยากหรือตัณหาของบุคคลและสัตว์ที่มีจิตรับรู้อารมณ์เข้ามาแล้วทำให้เกิดความหลงในความเพลิดเพลินในตัณหาซึ่งแบ่งได้ ๓ อย่าง

๑) กามตัณหา คือความทะยานอยากในกามคุณ ๕ ได้แก่ อยากในรูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งสัมผัสทางร่างกายที่พอใจ เช่น อยากเห็นรูปสวย เสียงไพเราะ อาหารอร่อย เป็นต้น

๒) ภวตัณหา ความทะยานอยากในภพ ความทะยานอยากในความดีหรือความเป็น ความอยากเป็นเจ้าของ เช่น อยากในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อยากเกิดเป็นเทวดา อยากเกิดเป็นพรหม ไม่อยากสูญสลาย ฯลฯ

๓) วิภวตัณหา คือ ความทะยานในความไม่มีหรือ ความไม่เป็นอยากดับสูญ อยากทำลาย เช่น ไม่อยากสูญสิ้นวาสนา เป็นต้น จะเห็นได้ว่าจิตนี้มีทั้งกุศล อกุศล และอุเบกขา เมื่อวิถีจิตรับรู้อารมณ์ต่างๆ จากภายนอกและจะถูกเก็บสั่งสมไว้ในภวังคจิตของบุคคลไว้หลังจากวิถีจิตเสวยอารมณ์เรียกว่า อนุสัย [๓๘]

[๓๘] นายแพทย์จำลอง ดิษยาณิช, **จิตวิทยาของความดับทุกข์**, หน้า ๒๕-๒๖.

ดังนั้นภาวะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตจะเกิดจากอำนาจของเจตสิกที่ปรุงแต่งเกิดขึ้นกับกระแสของวิถีจิตในการรับรู้อารมณ์ของดกุศล อกุศล และอุเบกขา ซึ่งทางพุทธปรัชญาเถรวาท ได้กล่าวถึงกุศล (สุข) อกุศล (ทุกข์) และอุเบกขา ไว้ ๒ ประเภท คือ

๑) ทางปัญจทวาร (ทวารทั้ง ๕)

เกิดจากวิถีจิตในปัญจทวาร คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ และกายวิญญาณ การที่จะเกิดอารมณ์ทางทวารทั้ง ๕ นี้ จะขึ้นอยู่กับเจตนาแรงหรือไม่แรงของอำนาจอารมณ์ที่ปรากฏชัดของกุศล (สุข) อกุศล (ทุกข์) และอัพยากฤต (ไม่สุขไม่ทุกข์) ยกตัวอย่างเช่น มีชายคนหนึ่งเกิดมาด้วยอำนาจกุศลกรรม (กรรมดี) วันหนึ่งได้มองเห็นสตรีผู้หนึ่งรูปร่างหน้าตาสวยงาม ทำให้ชายคนนั้นเกิดความพอใจและคิดว่า สตรีคนนี้น่ารักอยากได้มาเป็นภรรยา เพียงคิดเท่านี้ก็จัดว่าเป็นอกุศลเกิดขึ้นในจิตของชายคนนั้น วิถีจิตจะเกิดเป็นลำดับตามหน้าที่ของจิต จากนั้นวิถีจิตดับลงก็จะเกิดภวังคจิตต่อเนื่องกันเรียกว่าภวังคจิตนี้ว่าอดีตภวังค์ดับลงไปมีแต่รูปารมณ์ (สตรีสวย) แต่ยังไม่ดับลง (อารมณ์ยังคงอยู่ภายใน) หลังจากนั้นไปกระทบกับจักขุทวาร (การมองเห็น) ทำให้เกิดการสั่นสะเทือนในภวังคจลนะเกิดขึ้นเพราะทำให้อารมณ์เก่าไม่มั่นคง เรียกว่าภวังคจลนะ จากนั้นดับลงภวังค์อีกดวงหนึ่งเกิดขึ้นมารับอารมณ์เก่าเป็นครั้งสุดท้ายเรียกว่า ภวังคุปัจเฉทะ แล้วดับลงและพร้อมที่จะขึ้นสู่วิถีจิต จากที่กล่าวมานี้หมายความว่าชายคนนั้นมีเจตนาที่เป็นอกุศล คือมีโลภะและโมหะอยู่ในจิตโดยมีเจตสิกเกิดร่วมอยู่ด้วย เมื่อวิถีจิตเสวยอารมณ์อกุศลกรรมเหล่านี้จะเกิดขึ้นจากวิถีจิตแล้วจะถูกเก็บสั่งสมไว้ในภวังคจิตจนกระทั่งถึงเวลาอันเหมาะสมหรือจังหวะเหมาะที่จะทำให้ภวังคจิตแสดงพฤติกรรมออกมากับสตรีที่ชายคนนั้นต้องการเป็นภรรยาทันที แต่ทางตรงกันข้ามถ้าชายคนนั้นเกิดการเปลี่ยนใจเห็นสตรีผู้นั้นเกิดความไม่พอใจหรือรังเกียจขึ้นมาก็จะทำให้ชายคนนั้นเห็นสตรีคนนั้นก็จะเกิดขึ้นในวิถีจิตของชายคนนั้นแล้วเสวยอารมณ์ไม่พอใจ (โทสะ) ทำให้อารมณ์ที่ไม่พอใจของชายคนนั้นในวิถีจิตจะถูกเก็บสั่งสมไว้ในภวังคจิตเช่นเดียวกัน อย่างนี้เป็นต้น

๒. ทางมโนทวาร (ทางใจ)

วิถีจิตที่เกิดทางมโนทวารมีมากมายเพื่อให้เกิดความชัดเจนจึงขอยกตัวอย่างดังนี้ เมื่อชายคนหนึ่งที่กระทำกรรมบางอย่างไว้ คือ การฆ่าสุกรเพื่อนำไปขายขณะที่ชายคนนั้นมองดูสุกรที่จะฆ่าก็เกิดความโลภอยากจะกินเนื้อสุกร โดยขณะนั้นปัญจทวาร คือ ตา หู

จมูก ลิ้น และกาย ทำให้เกิดวิถีจิตเกิดขึ้นดำเนินไปตามลำดับของจิตจนกระทั่งถึงชวนจิต (เสวยอารมณ์) ที่เป็นอกุศลจิต (กรรมไม่ดี) ต่อไปยังตทาลัมพนจิต (ยึดหน่วงอารมณ์) ก็จะมารับอารมณ์จากนั้นตทาลัมพนจิตดับลงก็เข้าสู่กระแสภวังคจิต ทำให้เกิดการเก็บสั่งสมอารมณ์ของชายคนนั้นที่กระทำการฆ่าสุกรด้วยเจตนาทางมโนทวาร และเมื่อภวังคจิตได้เก็บสั่งสมอารมณ์เหล่านี้ไว้แล้วก็พร้อมที่ให้ผลทุกขณะเมื่อมีโอกาสหรือจังหวะที่เหมาะเป็นต้น[๓๙]

จะเห็นว่าภาวะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตจะเกี่ยวข้องกับวิถีจิตและเจตจิต จากนั้นภวังคจิตจะเป็นจิตที่เก็บสั่งสมเอาไว้เพื่อรอจังหวะที่แสดงพฤติกรรมออกมาทั้งในทางกุศล (สุข) อกุศล (ทุกข์) และอุเบกขา ซึ่งจะเกิดอย่างนี้สืบต่อเลยๆไปจนกว่าอายุขัยหมดหรือเข้าสู่ภพใหม่

๒.๖ กระบวนการเก็บสั่งสมของภวังคจิต

กระบวนการเก็บสั่งสมของภวังคจิตก็จะเป็นช่วงต่อจากภาวะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิต ซึ่งเป็นการเก็บสั่งสมภายในของภวังคจิตจากวิถีจิตอีกทอดหนึ่ง ดูรูปภาพที่ ๑๓ ประกอบดังนี้

รูปภาพที่ ๑๒ แสดงกระบวนการเก็บสั่งสมของภวังคจิต ๓ ขณะจิต

จากรูปภาพที่ ๑๓ เป็นกระบวนการทำงานเก็บสั่งสมภายในของภวังคจิตมีอยู่ ๓ ขณะจิต ดังนี้

ขณะจิตที่ ๑ คือ ภวังคจิตเก่า (อดีตภวังค์) มีกระบวนการที่เก็บสั่งสมอารมณ์ภายอยู่ในกระแสของภวังคจิตโดยมีอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งและสืบต่อไปยังปฏิสนธิจิต ซึ่งอารมณ์ปฏิสนธิจิตนี้มีอยู่ ๓ อารมณ์ คือ

---

[๓๙] พระมหาไพฑูรย์ สุทฺธวิสุโธ (น้อยจัน), "การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาป ในพระพุทธศาสนา", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๙.

๑) กรรมอารมณ์ หมายถึง อารมณ์การกระทำที่บุคคลหรือสัตว์ ที่กำลังจะหมดอายุขัย (ตาย) ได้กระทำไว้ในชีวิตที่ผ่านมาทั้งกุศล (สุข) อกุศล (ทุกข์) และอุเบกขา จะทำให้กรรมอารมณ์เก็บสั่งสมนั้นๆ นำไปสู่อีกภพหนึ่ง

๒) กรรมนิมิตอารมณ์ หมายถึง ความคิดนึกที่ปรากฏแก่จิตของบุคคลหรือสัตว์นั้นๆ ที่กำลังจะหมดอายุขัยที่จะเกิดการคิดนึกถึงอุปกรณ์หรือสิ่งของที่ใช้กระทำกรรมเอาไว้โดยเป็นไปตามอัตโนมัติ ตัวอย่างเช่น นึกถึงกรรม คือการฆ่าสัตว์ก็จะต้องนึกถึงสิ่งที่ใช้ฆ่าพร้อมกันไปด้วย เช่น มีด ปืน ไม้ เป็นต้น ถ้าเป็นกุศลกรรม (กรรมดี) เช่นการใส่บาตรพระ อุปกรณ์ที่ใช้ทำกรรมดีนี้ ได้แก่ ข้าวปลาอาหารที่ใช้ใส่บาตร เป็นต้น อุปกรณ์ที่ใช้กระทำเหล่านั้นเรียกว่า กรรมนิมิตที่จะปรากฏแก่จิตของผู้จะกำลังจะหมดอายุขัย พร้อมๆ กับกรรม (การกระทำ) ที่ทำด้วย

๓) คตินิมิตอารมณ์ หมายถึง ภาพหรือสัญลักษณ์ของภพหน้าที่จิตจะไปเกิดหรือภาพนิมิตให้บุคคลนั้นเห็นก่อนหมดอายุขัย เช่น เห็นภาพวิมาน (สวรรค์) วัว (สัตว์เดรัจฉาน) หรือเปลวเพลิง (นรก) เป็นต้น

จากอารมณ์ทั้ง ๓ ที่กล่าวข้างต้นนี้จะทำให้เกิดการยึดหน่วงอารมณ์ (ตทาลัมพนจิต) ดังกล่าวเข้าสู่ภวังคจิตอยู่ภายใน

ขณะจิตที่ ๒ คือภวังคจลนะหรือภวังคจิตไหว มีหน้าที่ภายในของภวังคจิตที่ทำต่อจากอดีตภวังค์คลายอารมณ์เก่าให้กับภวังคจลนะทำให้ภวังคจลนะรับอารมณ์ใหม่อย่างใดอย่างหนึ่งจากอตีตภวังค์กับอารมณ์เก่าที่มีอยู่แล้ว จึงเกิดแรงสั่นสะเทือนจึงทำให้เกิดการไหวขึ้นทำให้การสืบต่ออารมณ์เก่า และอารมณ์ใหม่ของอตีตภวังค์ที่เข้ามาเก็บสั่งสมไว้มีพลังมากขึ้นและพร้อมที่รักษาอารมณ์ให้อยู่ในสภาพที่สมดุลจึงส่งต่อไปยังขณะจิตที่๓

ขณะจิตที่ ๓ คือภวังคุปัจเฉทะหรือภวังค์ตัด มีกระบวนการเก็บสั่งสมภายในของภวังคจิตที่ทำให้การรับอารมณ์เก่าอย่างใดอย่างหนึ่งจากภวังคจลนะอย่างเต็มที่แล้วเก็บสั่งสมอารมณ์ไว้ซึ่งเป็นการเก็บสั่งสมไว้ต่อกันเป็นครั้งสุดท้าย (ดวงสุดท้าย) แล้วดับไป (จุติจิต) จากนั้นก็พร้อมที่จะขึ้นสู่วิถีจิต (เสวยอารมณ์) หรือเก็บสั่งสมข้อมูลส่งต่อไปสู่ภพหน้าได้

จากขณะจิตของภวังคจิตทั้ง ๓ ขณะจิต จะเป็นกระบวนการเก็บสั่งสมอยู่ภายในทั้งที่เป็นกุศล อกุศล และอัพยากฤต อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นกรรมหรือประสบการณ์ ในอดีตกาล ก็ยังคงถูกเก็บสั่งสมอยู่ในภวังคจิตอยู่ตลอดเวลาไป (ตราบใดที่ยังไม่ดับวิถีจิต) ในกระบวนการเก็บสั่งสมภายในของภวังคจิตที่กล่าวมาจะมีอยู่ ๒ ช่วง ในการรับอารมณ์ คือ

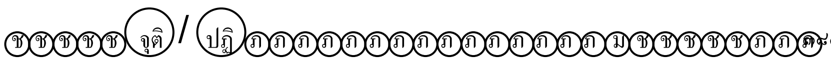
๑) ก่อนรับอารมณ์ (ปฏิสนธิจิต) ๒) รับอารมณ์แล้ว (จุติจิต) ซึ่งกระบวนการภายในของภวังคจิตในการเกิดภพใหม่มีขั้นตอนรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ เมื่อเวลาบุคคลหรือสัตว์ใกล้จะหมดอายุขัยนั้นจะมีอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในอารมณ์ ๓ ประการคือ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ โดยที่อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งก็จะเข้าปรากฏแก่ชวนจิต (เสวยอารมณ์) ก่อนใกล้หมดอายุขัยซึ่งเป็นขั้นตอนของวิถีจิตรับอารมณ์

ขั้นตอนที่ ๒ เมื่อวิถีจิตของบุคคลหรือสัตว์นั้นๆ จะจุติจิต (ดับลง) ที่นำไปสู่การปฏิสนธิจิตซึ่งมีอารมณ์อย่างเดียวกับชวนจิต (ตอนเสวยอารมณ์จะนำไปสู่ขั้นตอนของการจุติจิตและปฏิสนธิจิต)

ขั้นตอนที่ ๓ จากปฏิสนธิจิตสืบต่อมายังภวังคจิตที่จะทำการเก็บสั่งสมอารมณ์ที่เกิดขึ้นในกระแสจิตติดต่อกัน ๑๖ ขณะ โดยมีภวังคจิตทำงานร่วมกันอยู่ ๓ ดวงคือ อดีตภวังค์ ภวังคจลนะและภวังคุปัจเฉทะ ซึ่งมีอารมณ์เดียวกับปฏิสนธิจิตและชวนจิต (เป็นขั้นตอนของการทำงานของภวังคจิต) ที่รับอารมณ์แล้วเก็บเก็บสั่งสมไว้

ขั้นตอนที่ ๔ มโนทวาราวัชชะเกิดขึ้นเพื่อพิจารณาอารมณ์ใหม่แล้วดับลงไปต่อจากนั้นชวนจิตเกิดขึ้น ๕ ขณะเพื่อเสวยอารมณ์ หมายถึง ยินดีในอารมณ์ในภพที่บุคคลหรือสัตว์นั้นเกิดภพภูมิใหม่จากนั้นจิตก็ตกภวังค์ซึ่งเป็นไปตามกุศลกรรม อกุศลกรรมที่ได้กระทำเอาไว้ของบุคคลและสัตว์นั้นๆ ต่อไป (เป็นขั้นตอนของการเกิดวิถีจิตในปัจจุบันหรือเกิดภพใหม่) ทั้ง ๔ ขั้นตอนสามารถดูจากรูปภาพที่ ๑๔ ประกอบ ดังนี้

[๓๘]

จากภาพ ตัวย่อ “ช” หมายถึง ชวนจิต(เสวยอารมณ์)
ตัวย่อ “จุติ” หมายถึง จุติจิต (เคลื่อน)
ตัวย่อ “ปฏิ” หมายถึง ปฏิสนธิจิต (เกิด)
ตัวย่อ “ภ” หมายถึง ภวังคจิต
ตัวย่อ “ม” หมายถึง มโนทวาราวัชชนะจิต (พิจารณาอารมณ์)

รูปภาพที่ ๑๔ แสดงถึงภวังคจิตที่นำข้อมูล (กรรม) ไปเกิดภพใหม่

จากรูปภาพที่ ๑๔ เป็นกระบวนการภายในของภวังคจิตที่มีการเก็บสั่งสมโดยที่ภวังคจิตจะมีกระบวนการอยู่ ๒ ขณะจิต คือ ปฏิสนธิจิต และจุติจิต ซึ่งจะนำผลกรรมของภพชาติปัจจุบันบวกกลับอดีตชาติก่อนๆ ไปสู่อีกภพหนึ่งๆ ทำให้บุคคลหรือสัตว์นั้นๆ มีอุปนิสัยหรือพฤติกรรมต่างๆ ตามแต่ที่จะเก็บสั่งสมมามากน้อยแค่ไหน ดังพระพุทธดำรัสที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

> ภิกษุทั้งหลาย นามและรูปเป็นอย่างไร ? ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา และมนสิการเหล่านี้ เรียกว่า "นาม" ส่วนมหาภูตรูป ๔ และอุปทานรูปเหล่านี้เรียกว่ารูป ภิกษุทั้งหลายวิญญาณเป็นไฉน? วิญญาณ ๖ คือจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณและมโนวิญญาณ [๔๐]

จากพุทธดำรัสนี้ เมื่อพิจารณาให้ลึกลงจากที่ได้กล่าวว่าการเกิดขึ้นของวิญญาณหรือจิตก่อให้เกิดมหาภูตรูป และอุปทายรูปก่อให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ที่มาจากมหาภูตรูป แต่พุทธดำรัสมิได้หมายถึง วิญญาณหรือจิตในวิถีจิตแต่หมายถึง ภวังคจิต การเกิดมหาภูตรูปและอุปทานรูปที่ก่อกำเนิดชีวิตนั้น ถ้าหากปราศจากภวังคจิตเป็นตัวนำปฏิสนธิจิตแล้วนามและรูปใหม่ก็เกิดขึ้นไม่ได้เพราะขาดวิบากกรรมมาปรุงแต่ง แต่ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่ากรรมจะต้องประกอบด้วยเจตนาทุกครั้งย่อมสำเร็จผลเป็นวิบากอยู่ในภวังคจิต และวิบากกรรมนี้จะเป็นแรงผลักดันก่อให้ปฏิสนธิจิตอยู่ในภวังคจิต เมื่อปฏิสนธิจิตดับลงแล้วภวังคจิตจะทำหน้าที่ต่อไปอีก คือ เป็นรากฐานให้นามและรูปเจริญเติบโต ในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ควบคุมและตกแต่งกัน ถ้าภวังคจิตเก็บสั่งสมทางกุศลก็จะนำไปทางที่ดี และถ้าภวังคจิตเก็บสั่งสมในทางอกุศลก็จะไปทางที่มีแต่ความทุกข์ เป็นต้น ดังตัวอย่างนายเขียวเป็นคนไม่กลัวบาปเขาประกอบอาชีพสุจริตบังหน้าแต่เบื้องหลังเต็มไปด้วยการทรยศคดโกงฉ้อฉล แต่เนื่องจากเขาเป็นคนฉลาดมีอิทธิพลและมีเงินมากเขาจึงรอดพ้นจากเงื้อมมือของกฎหมายได้ทุกครั้ง ชาวนาบางคนต้องกลายเป็นผู้เช่านาตนเองทำ สาเหตุเพราะกู้ยืมเงินนายเขียวจำนวนหนึ่งโดยเอาที่นาเป็นประกันแล้วถูกนายเขียวใช้เล่ห์เหลี่ยมเพิ่มจำนวนเงินในสัญญากู้ จนเจ้าของนาไม่สามารถหาเงินมาชดใช้ได้จึงถูกนายเขียวยึดที่นาไป วันหนึ่งนายเขียวถูกลอบยิงบาดเจ็บสาหัสญาตินำส่งโรงพยาบาลในที่สุดอาการของนายเขียวเข้าขั้นโคม่าทำให้ประสาทสัมผัสของเขาไม่สามารถรับรู้โลกภายนอก แต่ภายในจิตของนายเขียวเห็น

---

[๔๐] บรรจบ บรรณรุจิ, **จิต มโน วิญญาณ**, หน้า ๑๗.

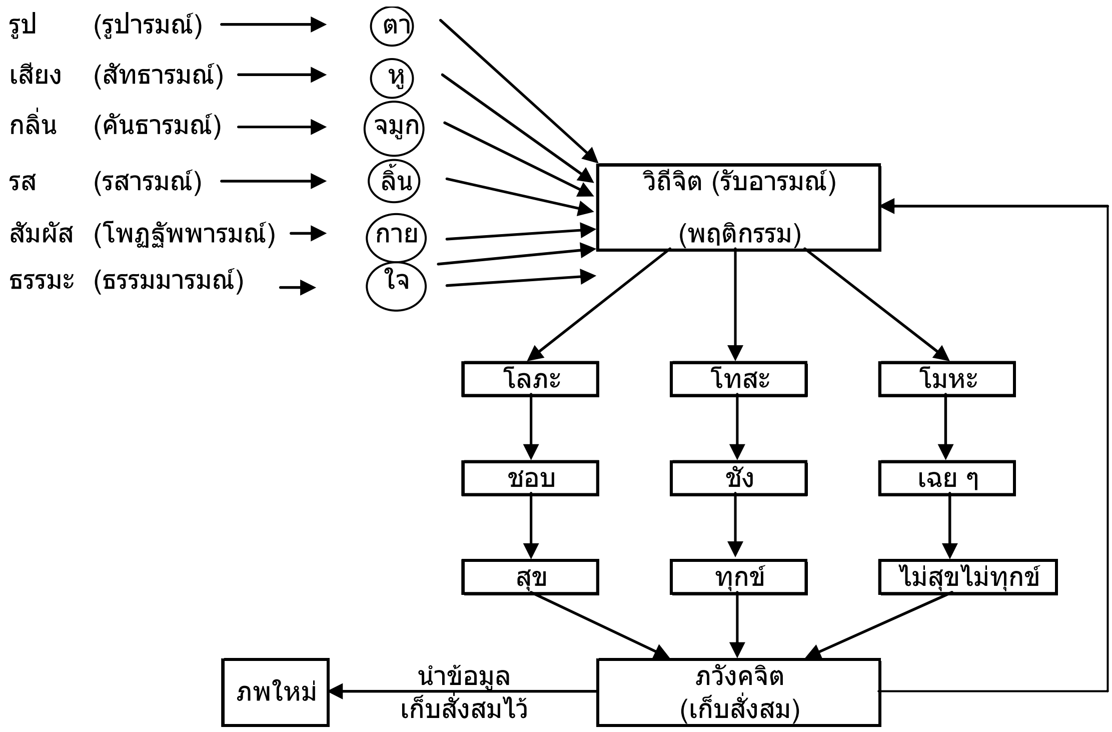
เปลวเพลิงนรกประหนึ่งเขาได้ยืนดูอยู่อย่างใกล้ชิด สุดท้ายเขาก็หมดลมหายใจ ดับจิตไปเกิดอยู่ในนรกที่นายเขียวเห็น เป็นต้น จากตัวอย่างในกรณีนี้อธิบายได้ว่าในมรณสมัย (เวลาใกล้ตาย) ทุคตินิมิตมีวรรณรูป (ลักษณะของไฟ) แห่งเปลวเพลิงซึ่งไปในทางทุคติ (เกิดไม่ดี) ทั้งหลายมีนรกเป็นต้น ย่อมมาสู่อารมณ์ในมโนทวารของบุคคลผู้มีบาปกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือด้วยอำนาจแห่งกรรม (การกระทำ) ภวังคจิตจะทำการเก็บข้อมูลสั่งสมไว้จากวิถีจิตที่ได้กระทำกรรมเอาไว้เมื่อใกล้หมดอายุขัย (ตาย) ก็จะปรากฏอารมณ์ที่ได้กระทำกรรมไว้กับบุคคลนั้นๆ ต่อจากนั้นจุติจิตจะเกิดอารมณ์ของภวังค์ที่เก็บสั่งสมไว้เกิดเป็นอารมณ์ขึ้นตามลำดับ ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้นในอารมณ์นั้นต่อไป นี่คือเป็นปฏิสนธิจิตในอารมณ์เป็นปัจจุบัน (เกิด)ในลำดับแห่งจุติจิตซึ่งมีอารมณ์เป็นอดีต (จากภพเก่า) จากตัวอย่างนี้จะพบว่าอารมณ์ของจิตของนายเขียวผู้กำลังหมดอายุขัย คือคตินิมิตเพียงอย่างเดียว เรียกว่า ทุคตินิมิต (เห็นทางไปเกิดที่ไม่ดี) เพราะเป็นนิมิตหรือสัญลักษณ์ของทุคติที่มีพลังกรรมชั่วที่เก็บสั่งสมในภวังคจิตจะนำนายเขียวไปเกิดภพใหม่ที่ไม่ดีต่อไป [๔๑]

๒.๗ การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของภวังคจิต

จากภวังคจิตที่เก็บสั่งสมมาจากวิถีจิตในปัจจุบันหรืออดีตภพเป็นเหตุให้เกิดพฤติกรรมแสดงออกมา มีทั้งกุศล (สุข) อกุศล (ทุกข์) และอุเบกขา ซึ่งทำให้เกิดการกระทำต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับตัณหาหรือไม่ใช่ตัณหาก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของภวังคจิตที่เก็บสั่งสมมาในอดีตหรือประสบการณ์ที่ผ่านมาที่คิดนึกว่าถูกต้องและเมื่อมีความพอใจในพฤติกรรมนั้นๆ ก็จะมีเจตนาในวิถีจิตนั้นแรง เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความกังวล และหวาดระแวง เป็นต้น ดังรูปภาพที่ ๑๔ ประกอบดังนี้

---

[๔๑] สุนทร ณ รังษี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, หน้า ๒๗๕.

รูปภาพที่ ๑๔ เป็นการแสดงความสัมพันธ์วิถีจิต ภวังคจิต กับ พฤติกรรม [๔๒]

จากรูปภาพที่ ๑๔ เป็นวิถีจิตรับอารมณ์ต่างๆ ทางทวารทั้ง ๖ เข้ามาจากภายนอกซึ่งมีทั้งกุศล อกุศล และอุเบกขา ทำให้จิตมีทั้งสุขและทุกข์ตามไปด้วย ส่วนภวังคจิตจะเก็บสั่งสมอารมณ์ความสุข ทุกข์ และรู้สึกเฉยๆเหล่านั้นมาไว้เสมือนกิเลสอนุสัยนอนนิ่งอยู่ภายในลึกๆในภวังคจิต และพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาเมื่อถึงโอกาสและเวลาอันเหมาะสมโดยที่อารมณ์สั่งสมไว้ในภวังคจิตก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาสู่วิถีจิตและถ้าเป็นอกุศล (ทุกข์) พฤติกรรมที่ออกมาก็จะทำให้เกิดความทุกข์กับตัวเอง และจะทำให้เดือดร้อนสังคมของผู้อื่นด้วย นำไปสู่ความไม่เหมาะสมในพฤติกรรมในการแสดงออกของบุคคลนั้นๆ โดยภวังคจิตที่เก็บสั่งสมอารมณ์กิเลสไว้เช่น กิเลส ๓ ชนิด ดังนี้ คือ

๑) อนุสัยกิเลส คือ กิเลสอย่างละเอียดที่ตกตะกอนอยู่หรือเก็บสั่งสมอยู่ในภวังคจิตเบื้องลึกของกระแสจิต เปรียบเสมือนสันดานที่เป็นตะกอนนอนสงบอยู่ในภวังคจิตมีอยู่ ๓ ชนิดคือ

(๑) ราคะนุสัย เช่น อยากได้ (โลภะ)

---

[๔๒] พระมหาฉลวย สิงห์แอม, "การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอวิชชาในพุทธศาสนา", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕๐.

(๒) ปฏิฆานุสัย เช่น ความเครียด (โทสะ)

(๓) อวิชชานุสัย เช่น ความหลง (โมหะ)

๒) ปริยุฏฐานกิเลส คือกิเลสอย่างกลางที่ถูกสั่งสมไว้เมื่อถูกกระตุ้นความรู้สึกในอนุสัยจะทำให้ฟุ้งขึ้นมารับวิถีจิตทำให้บุคคลนั้นมีความรู้สึกตามกิเลสที่ถูกกระตุ้นหรือกระทบ เช่น ราคะ โทสะ และโมหะเป็นต้น

๓) วีติกมกิเลส คือ กิเลสอย่างหยาบที่เห็นได้ชัดในปัจจุบันหรือเห็นได้เป็นประจำวัน ที่ไม่สามารถควบคุมได้ ถึงขั้นแสดงพฤติกรรมแสดงออกมาทางกาย ทางวาจา และทางใจ ตัวอย่างเช่น

(๑) ราคะมีกำลังแรงถึงขั้นเปิดเว็บในอินเทอร์เน็ตดูภาพโป๊

(๒) โทสะมีกำลังแรงขึ้นก็โต้เถียงไม่ยอมฟังเหตุผลเมื่อบิดาห้ามปราม

(๓) โมหะที่กำลังแรงมากก็จะกลายเป็นบุคคลมิจฉาทิฐิคือความเห็นผิดเป็นชอบ ปักใจเชื่อว่าบิดาเป็นผู้ใหญ่ประเภทไดโนเสาร์ หรือเห็นว่าการดูเว็บโป๊ช่วยผ่อนคลาย ทำให้จิตแจ่มใสเบิกบาน ช่วยให้ไม่ต้องเป็นคนเก็บกด เป็นต้น จากอกุศลทั้ง ๓ ข้อนี้จะแสดงพฤติกรรมออกมาเมื่อมีเหตุปัจจัยในภวังคจิตถูกกระตุ้น ส่วนทางด้านกุศลก็จะตรงกันข้ามกับอกุศล คือ จะมีพฤติกรรมออกมาทางกาย ทางวาจา และทางใจ ในรูปของ อโลภะ และอโมหะ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิด การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตา และเกิดปัญญา [๔๓]

ที่กล่าวมาจะพบว่าภวังคจิตจะเก็บสั่งสมอารมณ์ต่างๆสุขและทุกข์แล้วจะแสดงพฤติกรรมออกมาทางวิถีจิตโดยไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมรอบๆที่ดำรงชีวิตอยู่ แต่พฤติกรรมแสดงออกต่างๆนี้จะเกิดขึ้นเนื่องจากความรุนแรงของเจตนาที่ถูกเก็บสั่งสมในภวังคจิต ว่าจะมีเจตนามาก (แรง) หรือน้อย (เบาบาง) แต่ถ้าอารมณ์ที่มีเจตนาในการกระทำต่างๆไม่ถูกแก้ไขให้ดีขึ้นก็จะถูกเก็บสั่งสมในภวังคจิตไว้ตามเดิม หรือมีการกระทำกรรมซ้ำๆกันบ่อยๆ เมื่อหมดอายุขัย ภวังคจิตก็จะทำหน้าที่นำข้อมูลเหล่านี้ไปอีกภพหนึ่ง จะมีลักษณะอย่างนี้คือเป็นวัฏจักรของกระแสจิตในชีวิต ดังตัวอย่างของการกระทำที่เก็บสั่งสมไว้ในภวังคจิตไปสู่ภพใหม่ ดังต่อไปนี้ที่เป็นการพฤติกรรมที่แสดงออกของเด็กชายทะนงที่มักมีอารมณ์โกรธเพราะถูกบิดาของเขาเลี้ยงดูที่มีนิสัยโกรธเป็นประจำเหมือนกัน เมื่อเด็กชายทะนงเข้าโรงเรียนก็แสดงพฤติกรรมโกรธกับเพื่อนๆในชั้นเรียน และชกต่อยกับเพื่อนโดยที่เพื่อนๆในโรงเรียน

[๔๓] ดวงมณี จงรักษ์, **ทฤษฎีการให้การปรึกษาและจิตบำบัดเบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ : ส.ส.ท,๒๕๔๙), หน้า ๑๒๘.

ยอมรับเขาให้เป็นหัวหน้า ต่อมาทะนงได้เข้าเรียนมหาวิทยาลัยก็ยังมีอารมณ์โกรธเหมือนดิม จนกระทั้งเรียนจบจากมหาวิทยาลัย แล้วได้ทำงานด้วยการที่ทะนงยังคงมีอารมณ์โกรธเก็บสั่งสมอยู่ในภวังคจิตที่เป็นต้นเหตุให้การทำงานไม่ค่อยราบรื่นโดยไม่รู้ตัวเอง จนกระทั่งวันหนึ่งทะนงระเบิดอารมณ์โกรธอย่างรุนแรงกับหัวหน้างาน ด้วยเหตุที่เก็บสั่งสมอารมณ์โกรธไว้ในภวังคจิตดังกล่าว ทะนงจึงถูกไล่ออกจากงาน รวมทั้งคู่หมั้นของทะนงได้ยื่นคำขาดให้ทะนงควบคุมอารมณ์โกรธ มิฉะนั้นจะถอนมั่น [๔๔]

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่าพฤติกรรมของทะนงตั้งแต่เด็กจนกระทั่งโตมีงานทำ อารมณ์โกรธที่สั่งสมมาเป็นเวลานานของทะนงก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุผลนี้ทางพระพุทธศาสนาถือว่ามีเหตุและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กันเรียกว่ากฎแห่งกรรม เนื่องจากภาวะจิตที่ภวังคจิตได้เก็บสั่งสมอารมณ์โกรธจากวิถีจิต (รับอารมณ์จากภายนอก) ที่ได้รับจากบิดามารดา และเมื่ออยู่โรงเรียนพฤติกรรมอารมณ์โกรธก็เป็นที่ยอมรับของเพื่อนๆ ให้เป็นหัวหน้าชั้น ทำให้ทะนงมีความพอใจในอารมณ์โกรธ (ตัณหา) แล้วถูกภวังคจิตเก็บสั่งสมอารมณ์ดังกล่าวไว้ จนกระทั่งเรียนจบมหาวิทยาลัยแล้วเข้าทำงาน อารมณ์นี้ก็ยังเก็บสั่งสมอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงด้วยเจตนาที่แรงความโกรธที่มากพอแล้วจนกระทั่งวันหนึ่งได้ระเบิดอารมณ์โกรธกับหัวหน้างานทำให้ทะนงถูกไล่ออกจากงาน รวมทั้งคู่หมั้นได้ยื่นคำขาดให้ควบคุมอารมณ์ความโกรธ มิฉะนั้นจะถูกถอนหมั้น สาเหตุในครั้งนี้เพราะว่าภวังคจิตได้เก็บสั่งสมอารมณ์โกรธไว้ตั้งแต่เด็กจนโต เมื่อถูกกระตุ้นจากอารมณ์ภายนอก อารมณ์โกรธที่ถูกเก็บสั่งสมไว้ในภวังคจิตจึงจะแสดงพฤติกรรมต่างๆ ที่เก็บสั่งสมไว้ออกมาโดยไม่รู้ตัว หรือจากภวังคจิตสู่วิถีจิตถ้าทะนงยังไม่สามารถกำจัดหรือควบคุมอารมณ์โกรธในการดำรงชีวิตของตนเองได้ที่อยู่ในภวังคจิตก็จะนำผลกรรม (อารมณ์โกรธ) ที่มีอยู่ไปสู่ภพใหม่ต่อไปเมื่อทะนงหมดอายุขัย(ตาย) จะเป็นลักษณะนี้เรื่อยๆจนกว่าจะเห็นความจริง จากตัวอย่างนี้มีพุทธพจน์กล่าวไว้ดังนี้

> ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย : กุมาร (เด็กแรกเกิด) นั้นอาศัยความเจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ (ร่างกาย) ทั้งหลายแล้ว เป็นผู้เอิบอิ่มเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ ให้เขาบำเรออยู่ทางตาด้วยรูปทั้งหลาย ทางหูด้วยเสียงทั้งหลาย ทางจมูกด้วยกลิ่นทั้งหลาย ทางลิ้นด้วยรสทั้งหลายและทางกายด้วยสัมผัสทางผิวหนังทั้งหลาย ล้วนแต่น่าปรารถนาน่ารักใคร่ น่าพอใจ มีภาวะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก เป็นที่เข้า

---

[๔๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

ไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด นำมาซึ่งความรักกุมาร นั้นครั้งเห็นรูปด้วยตาแล้ว ได้ยินด้วยเสียงแล้ว รู้สึกกลิ่นด้วยจมูกแล้วลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ถูกต้องสัมผัสทางหนังด้วยผิวกายแล้ว รู้แจ้งธรรมมารมณ์ด้วยใจย่อมกำหนัดยินดีในรูปและเสียง เป็นต้น อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรักย่อมขัดเคืองในรูปและเสียง เป็นต้น อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความชังกุมารนั้นย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งธรรมอันเป็นบาปอกุศลทั้งหลายด้วย กุมารนั้นเมื่อประกอบความยินดีและความยินร้ายอยู่เช่นนี้ เสวยอยู่ซึ่งเวทนาใดๆเป็นสุขก็ตามเป็นทุกข์ก็ตามไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ตาม เขาย่อมเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ซึ่งเวทนานั้นๆ เมื่อเป็นผู้เพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ซึ่งเวทนานั้นๆ ความหนัดยินดีที่ได้ตามอยากย่อมบังเกิดขึ้น ความกำหนัดยินดีที่ได้เป็นไปในเวทนาทั้งหลาย ความกำหนัดยินดีในความยากนั้นก็คืออุปทาน เพราะอุปทาน ของกุมารนั้นเป็นปัจจัยจึงมีภพเพราะมีภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติเพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วนซึ่งเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ย่อมมีอาการอย่างนี้ แล [๔๕]

สรุปได้ว่าการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมีได้เพราะกิเลสตัณหาเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดภพต่างๆ ดังนั้นการที่จะไม่ให้เกิดภพต่างๆอีกก็ต้องดับกิเลสให้หมดจากจิตใจ มิฉะนั้นก็จะเป็นผู้สร้างภพใหม่ของตนเองอยู่ร่ำไป ดังพระพุทธเจ้าทรงเปรียบตัณหาเหมือนนายช่างผู้สร้างเรือน ดังนี้

เราแสวงหาตัวนายช่างผู้สร้างเรือนอยู่ เมื่อไม่พบจึงได้เร่ร่อนไปในสังสารวัฏนับชาติไม่ได้ การเวียนว่ายตายเกิดเป็นทุกข์ นายช่างผู้สร้างเรือนเอ๋ย (บัดนี้) เราพบเจ้าแล้ว เจ้าจักสร้างเรือนไม่ได้อีกแล้ว จิตของเราถึงสภาพเป็นวิสังขาร (อันอะไรปรุงแต่งไม่ได้อีกต่อไป) เราได้บรรลุถึงความสิ้นตัณหาแล้ว [๔๖]

---

[๔๕] พุทธทาส อินทปญฺโญ, **ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอษฐ์**, (สำนักพิมพ์ ธรรมทานมูลนิธิไชยา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๙-๑๕๑.

[๔๖] บรรจบ บรรณรุจิ, **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ ฟรอยด์**, หน้า ๓๔.

เมื่อเกิดใหม่ภวังคจิตที่เก็บสั่งสมไว้ในอดีตภพบวกกับภวังคจิตที่เก็บสั่งสมใหม่ในปัจจุบัน จะก่อให้เกิดการผสมพอกพูนด้วยความแรงตามความปรารถนา (เจตนา) เกิดไปตามเหตุปัจจัย เปรียบเหมือนน้ำที่เสีย (อกุศล) หรือน้ำดี (กุศล) ถ้าเติมลงไป (เก็บสั่งสม) ก็ทำให้น้ำนั้นเสียมากขึ้นหรือเสียน้อยลงก็ย่อมเกิดขึ้นได้ตามเหตุปัจจัยเช่นเดียวกับพฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ฉันนั้น

บทที่ ๓
จิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์

๓.๑ ความเข้าใจเรื่องจิตใต้สำนึก

จิตใต้สำนึก (Subconscious) ในความหมายทั่วไป คือความทรงจำและความคิดที่ลึกซึ้งของบุคคลหรือเป็นที่เก็บสั่งสมประสบการณ์ของชีวิตต่าง ๆ ไว้ในจิตใต้สำนึก เช่น ความฝัน การจินตนาการ และความทรงจำต่าง ๆ เป็นต้น [๑] เหตุการณ์เหล่านี้ได้เคยผ่านเข้ามาในชีวิตหรือสั่งสมอยู่ในบุคคล และเพื่อให้เกิดความชัดเจนในความเข้าใจของจิตใต้สำนึก ดังตัวอย่าง คือ

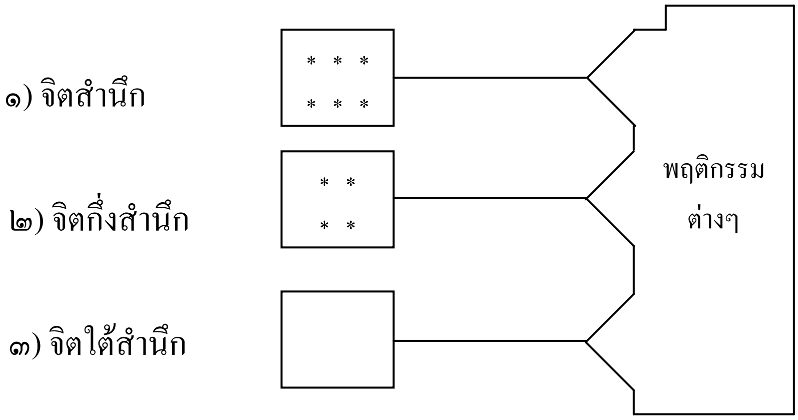
ผู้หญิงคนหนึ่งเดินไปตลาด เธอหาบขนมไปขายในตลาดขณะที่เดินอยู่เธอก็เริ่มคิดว่า "ถ้าฉันขายขนมได้ ฉันจะได้กำไร ฉันจะเอาเงินจากกำไรนี้ไปซื้อแม่ไก่ และทำเล้าไก่ให้ใหญ่โต และอีกไม่นานฉันก็จะกลายเป็นเศรษฐีจากนั้นฉันจะซื้อบ้านใหม่ และจะแต่งงานกับชายที่หล่อที่สุด ฉันจะมีลูกหลายๆ คน และฉันคงจะได้กระโดดโลดเต้นอย่างอิสระเสรีมีความสุขมาก" ในขณะที่คิดเธอเผลอตัวคิดอยู่นั้นเธอก็ได้กระโดดขึ้นจริงๆ ขนมที่หาบไว้จึงหล่นตกกระจายออก ทันทีนั้นเธอตื่นขึ้นจากความครุ่นคิดอย่างลุ่มลึก ความคิดต่าง ๆ ที่เก็บสั่งสมไว้ของหญิงคนนี้มีสาเหตุเกิดจากจิตใต้สำนึกเพราะประสาทสัมผัส (Sense Organ) ไม่สามารถรับความรู้สึกจากสิ่งเร้าภายนอกได้นั่นเอง [๒]

จากตัวอย่างจะพบว่าจิตใต้สำนึกเป็นความคิดอย่างลึกซึ้งที่มีการทำงานอยู่เหนืออำนาจจิตสำนึก (Conscious) ความรู้สึกที่มีต่อสิ่งเร้าภายนอกที่ถูกกระตุ้นทำให้เกิดพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน และเป็นแรงจูงใจให้เกิดพฤติกรรมอย่างไร้เหตุผล และผิดปกติในพฤติกรรมมีลักษณะต่างๆ เช่น ความฝัน ความทรงจำและประสบการณ์ต่างๆ ที่เคยผ่านมาแล้วซึ่งเปรียบเทียบพฤติกรรมตามจิตตามทรรศนะของฟรอยด์ ดังรูปภาพที่ ๑๖ ดังนี้

---

[๑] เกียรติวรรณ อมาตยกุล, **อัตตสิกขาศาสตร์แห่งการรู้จักตัวเอง**, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑

เครื่องหมาย * หมายถึง การมีสติสัมปชัญญะ หรือรู้สึกตัว (จิตสำนึก)

รูปภาพที่ ๑๖ แสดงถึงเปรียบเทียบพฤติกรรมตามจิตต่างๆในจิตมนุษย์

จากรูปภาพที่ ๑๖ เป็นการแสดงเปรียบเทียบ พลังจิตสำนึก กึ่งสำนึกและจิตใต้สำนึกที่ถูกกระตุ้นประกอบพฤติกรรมต่าง ๆ ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑) จิตสำนึก (Conscious) คือพฤติกรรมที่บุคคลมีภาวะสติหรือรู้สึกตัวเต็มที่อยู่ตลอดเวลา เช่นการพูด ความคิด การสัมผัสที่มีการกระทำจะอย่างระมัดระวัง เป็นต้น และสามารถเปรียบเทียบได้กับ จักวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ

๒) จิตกึ่งสำนึก (Semi-Conscious) หรือ จิตก่อนสำนึก (The Preconscious) เป็นภาวะที่จิตสำนึกกับจิตใต้สำนึกปะปนกัน คือมีพฤติกรรมที่มีสติไม่ค่อยเต็มที่ เช่น บางครั้งเผลอพูด เผลอคิด และเผลอทำ แล้วเกิดมีสติระลึกได้ภายหลังทันทีจึงเปลี่ยนคำพูด วิธีคิด และการกระทำ เป็นต้น และสามารถเปรียบเทียบได้กับมโนวิญญาณ

๓) จิตใต้สำนึก (Subconscious) เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่มีภาวะไม่รู้สึกตัว เช่น ความฝัน การเผลอกระทำต่าง ๆ โดยไม่รู้ตัวหรือไม่ตั้งใจในสิ่งนั้นๆ เป็นต้น [๓] และสามารถเปรียบเทียบได้กับภวังคจิต [๔]

---

[๓] ศรีเรือน แก้วกังวาน, **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓.

[๔] นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช, **จิตวิทยาของความดับทุกข์**, (เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔

จิตใต้สำนึกฟรอยด์ได้มีทรรศนะเกี่ยวกับจิตของมนุษย์เปรียบเสมือนสภาพคล้ายกับภูเขาน้ำแข็งที่ลอยอยู่ในมหาสมุทร โดยมีส่วนที่อยู่เหนือน้ำ คือจิตสำนึกซึ่งมีอยู่ส่วนน้อย และส่วนที่อยู่ใต้ผิวน้ำ คือจิตใต้สำนึกมีส่วนมากที่เก็บสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของจิต [๕] ไว้ตามลักษณะ ดังรูปภาพที่ ๑๗ ดังนี้

รูปภาพที่ ๑๗ แสดงภูเขาน้ำแข็งที่มีลักษณะเหมือนจิตใต้สำนึก

จากรูปภาพที่ ๑๗ จะเห็นได้ว่าจิตใต้สำนึกมีพื้นที่มากกว่าด้านบนผิวน้ำ นั้นหมายความว่าอารมณ์ต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้แสดงพฤติกรรมออกมาให้เห็นมีมากกว่าชีวิตประจำวันที่ปรากฏ (ผิวน้ำ) เช่น ความโกรธ ริษยา กลัว และวิตกกังวล เป็นต้น ซึ่งจะถูกเก็บกดสั่งสมอยู่ภายในจิตใต้สำนึกอยู่ตลอดเวลา เพื่อรอเวลาอันเหมาะสมหรือถูกกระตุ้น พฤติกรรมต่าง ๆ ที่อยู่ในจิตใต้สำนึกก็จะโผล่ขึ้นมาให้เห็น เช่น รู้สึกกลัวตลอดเวลา หรืออาการซึมเศร้าตลอดเวลา

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ฟรอยด์มีทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องจิตที่มีอยู่ภายในมนุษย์ ซึ่งอยู่รูปของพลังงานอย่างหนึ่ง (รูปธรรม) ที่มีอำนาจ หรืออิทธิพลที่จะทำให้ร่างกายมนุษย์มีพฤติกรรม หรือการกระทำเกิดขึ้นที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือคำว่า “จิต”

---

[๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

ตามทรรศนะของฟรอยด์ คือจิตไม่ได้แยกออกจากร่างกายหรือจิตเป็นฐานอยู่ในร่างกายที่เป็นตัวตนของมนุษย์ [๖]

ฟรอยด์ให้การยืนยันว่า จิตมีอัตตาตัวตนในรูปของพลังงานมี ๔ ประการ ดังนี้

๑) มนุษย์สามารถริเริ่มทำอะไรด้วยตัวเองได้ ถ้ามนุษย์มีเพียงร่างกายซึ่งเป็นสสารก็จะไม่สามารถคิดทำอะไรได้ด้วยตัวเอง การที่ร่างกายของมนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวกระทำสิ่งต่างๆ ได้ แสดงว่าต้องมี “สิ่ง” ที่สามารถบังคับใช้ร่างกาย และสิ่งนั้นน่าจะเป็นตัวตนคือ จิตหรือวิญญาณ

๒) มนุษย์สามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ และมีอารมณ์ความรู้สึกสนองตอบต่อการรับรู้นั้น ๆ เช่น มีความรู้สึกโกรธเมื่อมีใครมาขัดใจหรือการได้เกรด A จะรู้สึกดีใจมากด้วยการแสดงอาการยิ้มหรือมีอารมณ์ดีเป็นพิเศษ เป็นต้น แสดงว่ามนุษย์มีอีกสิ่งหนึ่งที่เป็นตัวรับรู้และอารมณ์ซึ่งเรียกว่า “จิต” หรือตัวรับรู้ (Conscious Being) ซึ่งเป็นคนละสิ่งกับร่างกาย

๓) มนุษย์มี “เหตุผล” ทำให้เกิดความรู้ที่จะแยกแยะระหว่างความจริงกับความลวง ความอยาก และความต้องการของร่างกาย เช่น ต้องการอาหารเพราะความหิว โดยที่มีอาหารอยู่แต่มนุษย์สามารถแยกได้ว่าอาหารนั้นรับประทานได้หรือไม่ได้ เป็นต้น และมนุษย์ยังมีความสำนึกรับผิดชอบชั่วดี (Moral Consciousness) ซึ่งแสดงว่าร่างกายไม่ใช่สิ่งเดียวที่มีอยู่และมีความสำคัญสูงสุด หากมีอีกสิ่งหนึ่งที่มีอำนาจมากกว่าแต่มีลักษณะเป็นนามธรรม

๔) มนุษย์มีความสามารถในการตระหนักถึงตนเอง มีความจำเป็นและมีสติรู้ตัว ทำให้มนุษย์เป็นนายหรือเป็นผู้ควบคุมตัวเองได้ ซึ่งเป็นพลังที่อยู่เหนือกว่าจิตสำนึกขึ้นไปอีก ไม่ใช่ร่างกายเป็นผู้กระทำหากมีสิ่งที่มีลักษณะเป็นจิตเป็นตัวกระทำ

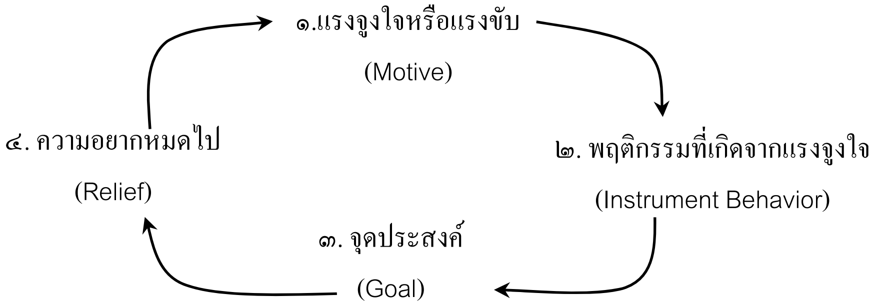
ทั้ง ๔ ประการ ฟรอยด์กล่าวยืนยันนั้นจะเป็นพลังงานผลักดันหรือพลังงานส่งให้เกิดการแสดงพฤติกรรมของร่างกายในการกระทำต่าง ๆ เรียกพลังงานดังกล่าวว่า “พลังงานทางจิต” [๗] (Psychic Energy) โดยการมองจิตมีลักษณะเสมือนพลังงานรูปหนึ่งที่มีอำนาจทำให้เกิดพฤติกรรมที่แสดงออกหรือการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เหล่านี้ถูกบังคับหรือกำกับในการ

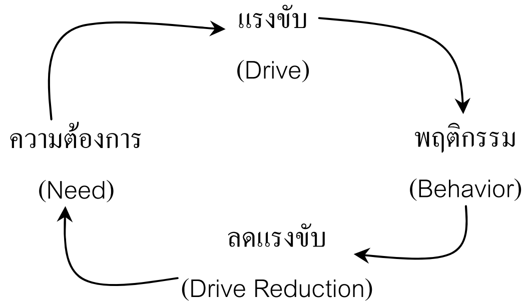
[๖] จารุณี วงศ์ละคร, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (เชียงใหม่ : บีเอสดีการพิมพ์สันติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

[๗] บรรจบ บรรรุจิ, **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ฟรอยด์**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๔.

เกิดขึ้นก็ต้องอาศัยแรงกระตุ้นผลักดันจากจิตใต้สำนึกที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายใน ฟรอยด์เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีแรงขับ (Drive) แรงขับนี้เป็นแรงกระตุ้นนี้เป็นสัญชาตญาณ (Instinct) หรือแรงกระตุ้นที่ไร้เหตุผล พลังงานทางจิตที่เกิดขึ้นนี้ เรียกว่า ลิบิโด (Libido) [๘] ซึ่งเป็นพลังงานรูปหนึ่งที่จะสนองความพอใจให้กับบุคคลทันทีโดยไม่คำนึงถึงเวลาสถานที่ และความเหมาะสม แรงขับนี้เป็นตัวกระตุ้นทำให้เกิดมีลักษณะเป็นวัฏจักรของพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งสู่จุดประสงค์ ดังรูปภาพที่ ๑๘ ดังนี้

หรือ

รูปภาพที่ ๑๘ แสดงวัฏจักรขั้นตอนแห่งการเกิดแรงจูงใจ [๙]

จากรูปภาพที่ ๑๘ เป็นวัฏจักรขั้นแรกแห่งการเกิดแรงจูงใจหรือแรงขับ ฟรอยด์ได้เห็นธรรมชาติของมนุษย์มีแรงขับของมนุษย์ คือสิ่งที่เราฝันและการกระทำที่ไร้เหตุผลหรือมีความต้องการพื้นฐานพอๆกับสัญชาตญาณ เช่นการดูดนมของทารกเพื่อตอบสนองความพึง

---

[๘] นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช, **จิตวิทยาของความดับทุกข์**, หน้า ๑-๒.

[๙] พวงเพชร วัชรอยู่, **จิตวิทยาทั่วไป**, **ภาควิชาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์หาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**, (กรุงเทพฯ : จามจุรีโปรดักษ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙๑

พอใจให้กับตนเอง เป็นต้น ดังนั้น มนุษย์เกิดมาพร้อมกับแรงขับ หรือแรงจูงใจทางสัญชาตญาณที่อยู่ในจิตใต้สำนึกที่สำคัญ ๒ ประเภท ดังนี้

๑) สัญชาตญาณแห่งชีวิตหรือสัญชาตญาณมุ่งเป็นหรือเรียกว่าอีรอส (Eross or Life Instinct) เป็นการแสดงออกมาในรูปของป้องกันตัวหรือความต้องการทางร่างกายทุกชนิดที่ให้ความพึงพอใจเพื่อจะมีชีวิตอยู่ต่อไปได้ และตอบสนองเพื่อความสุขทางเพศ (สัญชาตญาณทางเพศ) เช่น ความรัก ความหิว ฯลฯ ที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้อยู่ภายในจิตใต้สำนึก

๒) สัญชาตญาณแห่งความตายหรือเรียกว่าธานาธอส (Thanatos or Death Instinct) เป็นการแสดงออกเพื่อจะกลับไปสู่สภาพไร้ชีวิตที่เรียกว่าลิบิโด (Libido) เป็นพลังงานที่ไม่สูญหายไปไหนแต่เปลี่ยนรูปไป ทำให้เกิดแรงกระตุ้นภายใน และถูกขับเคลื่อนเพื่อทำลายแล้วทำให้ความตรึงเครียดทางร่างกาย และจิตใจเกิดความสมดุลย์จากการถ่ายเทพลังงานที่อยู่ภายในสู่สิ่งต่าง ๆ (Object) ตามเจตนาของบุคคล เช่น เด็กอาจโกรธพ่อแม่แล้วทำโทษพ่อแม่ให้ได้รับความเสียใจด้วยการสอบตกเป็นการตอบแทน เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะพลังงานทางจิต (Psychic Energy) ที่แฝงอยู่ในจิตใต้สำนึกของเด็กที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก [๑๐]

จะพบว่าบุคคลโดยทั่วไปจะมีความสุขได้นั้นเกิดจากการที่บุคคลเราสามารถตอบสนองความต้องการของตน ตั้งแต่ความต้องการทางกาย ความต้องการทางจิต และความต้องการทางสังคมแต่ทำให้ชีวิตของบุคคลมีความวิตกกังวล ความเครียดอยู่เสมอเป็นเหตุให้เกิดความสุขภาพทางจิตใจเสีย และถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก จากนั้นจะแสดงพฤติกรรมออกมาตามรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรคจิต จิตแปรปรวน ติดเหล้า ติดสารเสพติด ความผิดปกติทางเพศ และบุคลิกภาพแปรปรวน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ ฟรอยด์มีทรรศนะว่าเกิดจากพลังงานทางจิตของมนุษย์ที่มีโครงสร้างของจิต ๓ ประเภท

๑) แรงจูงใจ (Motivation) หรือแรงขับ เป็นพลังงานทางจิตรูปหนึ่งที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคนเป็นธรรมชาติที่ก่อให้เกิดจิตในบุคคลอยู่ ๓ ระดับที่เป็นแนวนอน (Topographical Hypothesis) คือ

---

[๑๐] ดวงมณี จงรักษ์, **ทฤษฎีการให้การปรึกษาและจิตบำบัดเบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ส.ส.ท.,๒๕๔៩), หน้า ๕๘.

(๑) จิตสำนึก

(๒) จิตกึ่งสำนึก

(๓) จิตใต้สำนึก

โดยที่ฟรอยด์เน้นหนักแรงจูงใจในจิตใต้สำนึก (Subconscious) ว่ามีความสัมพันธ์อยู่กับแรงกระตุ้นทางเพศ (แรงขับ)

๒) สัญชาตญาณ (Instinct) คืออิทธิพลอย่างหนึ่งที่ผลักดันให้ร่างกายแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนโดยไม่ต้องมีการสอนถือว่าเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์เช่นความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูกและการหาวนอน เป็นต้นสัญชาตญาณมี ๒ ประเภทดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ

(๑) สัญชาตญาณแห่งชีวิต (Life-Instinct) เป็นสัญชาตญาณในทางบวกที่มุ่งเพื่อดำรงไว้ซึ่งชีวิตเช่น ความหิว และต้องการทางเพศ เป็นต้น

(๒) สัญชาตญาณมุ่งตาย (Death-Instinct) เป็นสัญชาตญาณทางลบที่มุ่งทำลาย เช่น โกรธ พยาบาท ริษยา และความก้าวร้าว เป็นต้น

๓) พลังงานทางจิตมีอยู่ ๓ ระบบที่แบ่งออกเป็นตามแนวตั้ง (Structural Hypothesis) คือ

(๑) อิด (Id) คือ จิตที่เป็นส่วนสัญชาตญาณที่ไม่มีเหตุผลมีมาแต่เกิด หรือเป็นหลักแห่งความพอใจ (Pleasure Principle) และเป็นพลังงานทางจิตที่สำคัญในการจะทำให้อีโก้ (Ego) และซูเปอร์อีโก้ (Super-Ego) เกิดขึ้นได้ [อิดเป็นคำมาจากภาษาลาตินแปลว่า “มัน” หมายถึง ส่วนที่หยาบกระด้างของจิตใต้สำนึก][๑๑]

(๒) อีโก้ (Ego) คือส่วนที่ต้องเผชิญกับโลกตามความจริงอย่างมีเหตุผลซึ่งเกิดขึ้นสืบเนื่องจากอิดหรือหลักแห่งความจริง (Reality Principle) และหน้าที่ของอีโก้คือเชื่อมประสานระหว่างสัญชาตญาณ (สันดาน) กับเงื่อนไขต่างๆ ที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ด้วยเหตุผล อีโก้เป็นจิตส่วนหนึ่งที่แสดงปฏิกิริยากับความจริงภายนอก [๑๒]

(๓) ซูเปอร์อีโก้ (Super-Ego) คือมโนธรรม (Conscious) ที่จะคอยพิจารณาตัดสินใจว่าสิ่งที่กระทำนั้นควรหรือไม่ควร ถูกหรือผิด โดยยึดคุณธรรมเป็นหลัก

---

[๑๑] ศักดิ์ บวร, **ฟรอยด์บิดาแห่งจิตศาสตร์**, (กรุงเทพฯ : โอเอ็นอีการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๔.

[๑๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔

หรือเป็นไปตามครรลองอันเป็นที่ยอมรับของสังคม และเสมือนว่าซูเปอร์อีโก้เป็นแรงต่อต้านอิด ที่เกิดจากสัญชาตญาณที่ไม่มีเหตุผล [๑๓]

โครงสร้างของจิตทั้ง ๓ ข้อที่กล่าวมานี้มีความสัมพันธ์กันที่จะทำให้เกิดความสุขหรือสุขภาพจิตที่ดี และการพัฒนาการบุคลิกภาพของมนุษย์ ถ้ามีการพัฒนาที่สมบูรณ์ แต่ถ้ามีการพัฒนาการที่ไม่สมบูรณ์จะเกิดความเครียดเก็บกดสั่งสมภายในจิตใต้สำนึกอยู่ตลอดเวลา ดังตัวอย่าง คือ เด็กหนุ่มคนหนึ่งเกิดมีความต้องการทางเพศ แล้วหาทางระบายความปรารถนาด้วยการสร้างภาพฝันต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปในการเพศสัมพันธ์ ต่อมาสำนึกในความเป็นจริงจึงได้เกิดขึ้นว่าภาพฝันนั้นไม่ใช่ของจริงทำให้คิดว่าบุคคลเราไม่สามารถเป็นอยู่อย่างนี้ได้ตลอดในโลกแห่งความฝันนั้น จึงแสวงหาการตอบสนองในทางที่เป็นจริงในรูปแบบลักษณะแบบใดก็ได้ ที่จะเป็นการลดความเครียดโดยมิได้คำนึงถึงความถูกต้องในทำนองคลองธรรม แต่เด็กหนุ่มก็ได้กระทำไปเพื่อความเพลิดเพลินในทางเป็นจริงเท่านั้น ต่อมาประเพณีวัฒนธรรมของสังคมหรือคุณธรรมสอนให้เด็กหนุ่มได้สำนึกถึงความถูกผิดมากกว่าการหาความเพลิดเพลินของตัวเองแต่เพียงผู้เดียว เป็นต้น

จากตัวอย่างพอสรุปประเด็นได้ ดังนี้

- จะพบว่าพฤติกรรมของชายหนุ่มเกิดความต้องการผ่อนคลายเครียดด้วยการสร้างภาพฝัน อย่างไร้เหตุผล เป็นระบบของอิด
- ต่อมาเด็กหนุ่มคนนั้นเห็นว่าภาพฝันไม่เป็นความจริง จึงสำนึกในความเป็นจริง แล้วหาทางสนองความต้องการด้วยการกระทำในลักษณะใดก็ได้ที่เป็นจริงซึ่งมีเหตุผลเป็นหน้าที่ของระบบอีโก้
- เด็กหนุ่มกลับคิดได้ เกิดความละอายต่อความเป็นจริงอันไม่ถูกต้องตามคุณธรรมที่เป็นหน้าที่ของระบบซูเปอร์อีโก้

จากตัวอย่างจะเกิดจากพลังงานทางจิตที่อยู่ในระบบ ๓ ระบบที่มีอยู่จริงในชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งพลังงานทางจิตทั้ง ๓ ระบบนี้อยู่ภายใต้จิตสำนึกที่มีมาตั้งแต่แรกเกิด และถูกพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงวัยผู้ใหญ่ โดยมีสิ่งแวดล้อมที่คอยกระตุ้นทำให้เกิดพฤติกรรมออกมาจากจิตใต้สำนึกของบุคคลนั้นๆ ดังนั้นจิตใต้สำนึกที่กล่าวมาข้างต้นนั้นทำให้พอเห็นภาพได้ว่าจิตใต้สำนึกนั้นเป็นพลังงานทางจิตที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในจาก

---

[๑๓] บรรจบ บรรณรุจิ, **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ ฟรอยด์**, หน้า ๒๐-๒๒.

ประสบการณ์ที่ผ่านมา [๑๔] แล้วเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกของบุคคลทั่วไปที่จะพยายามผลักดันให้พ้นตัวเพราะไม่เหมาะสมหรือไม่ดี เช่น ความโกรธ ความพยาบาท การริษยา และความกลัว เป็นต้น สู่การกระทำต่างๆ ที่ผิดปกติธรรมดาในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

๓.๒ ความหมายของจิตใต้สำนึก

จิตใต้สำนึกหรือจิตไร้สำนึกในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ถือว่าเป็นพลังงานทางจิตที่สำคัญของบุคลิกภาพซึ่งไม่อาจทำให้รู้ได้โดยตรง ฟรอยด์กล่าวว "งานจิตวิทยาเป็นเชิงวิทยาศาสตร์ก็คือการเปลี่ยนกระบวนการจิตใต้สำนึกขึ้นเป็นจิตสำนึกต่าง ๆ และนั้นคือการเติมช่องว่างในจิตสำนึก" [๑๕] หมายความว่า ฟรอยด์เป็นผู้ที่รู้ความจริงที่ว่าการนำความรู้ (จิตสำนึก) ไปแทนที่ความไม่รู้ (จิตใต้สำนึก) นั้นเอง ไม่มีใครรู้ถึงกระบวนการจิตใต้สำนึก แต่ทางจิตวิทยาจะบอกว่าอะไรที่กำลังเป็นไปอยู่ข้างในของจิตใต้สำนึก ดังนั้นคำว่า "จิตใต้สำนึก" (Unconscious) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ ๒ แบบ คือ

๑) จิตใต้สำนึก (Subconscious) แยกคำออกได้เป็น "sub" หมายถึง ใต้ บวกกับคำว่า "Conscious" หมายถึงความรู้สึก เมื่อรวมกันจะได้คำว่า "Subconscious" หมายถึงภาวะที่จิตที่ไม่อาจรู้สึกได้ เพราะอยู่ในส่วนของจิตใจ

๒) จิตไร้สำนึก (Unconscious) แยกคำออกได้เป็น "un" หมายถึง ไม่ บวกกับคำว่า "Conscious" หมายถึง ความรู้สึก เมื่อรวมกันจะได้คำว่า "Unconscious" หมายถึงความคิด ความรู้สึก และแรงผลักดันซึ่งถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใจโดยไม่รู้ตัวแม้จะพยายามนึกอย่างไรก็นึกไม่ออก [๑๖]

ทั้งสองคำ (SubconsciousและUnconscious) มีความหมายเหมือนกันและสามารถใช้แทนกันได้ ตามที่มีคำกล่าวไว้ในหนังสือ Buddhist and Freudian Psychology

---

[๑๔] William S.Waldrom, **The Buddhist Unconscious : The Ālayavijñāna the Context of Indian Buddhist Thought**, (Chennai : India, 2003), p11.

[๑๕] กิติกร มีทรัพย์, **พื้นฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์**, (กรุงเทพฯ : โอเอ็นจีการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๗๖.

[๑๖] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพฯ : บริษัทนานมีบุ๊ค, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑๒.

ในหัวข้อ “The Subconscious and the Unconscious ” [๑๗] “The seem to use both “unconscious” and “subconscious” to describe the concept of bhavaṅga without implying any shift of meaning.หมายความว่ “Unconscious” และคำว่า “Subconscious” ทั้งสองคำมีความหมายใช้แทนกันได้โดยไม่มีความหมายเป็นอย่างอื่นซึ่งคล้ายกับภวังคจิต

ส่วนความหมายของคำว่า “จิตใต้สำนึก” ตามพจนานุกรมอังกฤษ-ไทยทางด้านจิตวิทยา (The English-Thai Dictionary of Psychology) ได้ให้ความหมายไว้ ๒ แบบคือ

๑) จิตใต้สำนึก (Subconscious) หมายถึง กระบวนการทางจิตที่อยู่เหนือความรู้สึกนึกคิดของบุคคล นั้นหมายความว่ากระบวนการที่เกิดขึ้นกับบุคคลนั้นไม่อาจรับความรู้สึกได้หรือการไม่รู้สึกตัวที่จะทำให้บุคคลนั้นเกิดพฤติกรรมต่างๆ ที่ไร้เหตุผลได้

๒) จิตไร้สำนึก (Unconscious) คือกลุ่ม Dynamic Elements (ปัจจัยที่มีการเคลื่อนไหวอยู่เป็นนิจ) เป็นเหตุปัจจัยซึ่งมาประกอบเข้าเป็นบุคลิกภาพ เป็นเหตุปัจจัยซึ่งมาประกอบกันเข้าเป็นองค์ประกอบของเอกัตภาพ (ส่วนตัว) เป็นเหตุปัจจัยของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งยังไม่ทราบได้แน่ชัดมารวมกันเป็นโครงสร้างกระบวนการทางจิตไร้สำนึกเป็น “จิตจลนะ” หรือ Mental Dynamic ซึ่งเคลื่อนไหวอยู่ภายในของบุคคลแต่ละกระบวนการทางจิต และทำให้จิตสำนึกแปรเปลี่ยนได้ จิตไร้สำนึกเป็นส่วนประกอบของจิต (Psyche) ซึ่งประกอบด้วยแรงกระตุ้นภายใน และแรงปรารถนาที่ถูกเก็บกดอยู่สั่งสมภายในและถูกสกัดกั้นไม่ให้ออกมาสู่จิตสำนึก ผลของการถูกเก็บกดและถูกสกัดกั้นนี้ได้แสดงออกมาทางจิตสำนึกในรูปแบบของพฤติกรรมทางนี้จะมีแนวโน้มเป็นโรคประสาท [๑๘]

จากความหมายของจิตใต้สำนึกดังกล่าวมาแล้วนั้น ยังมีนักวิชาการที่ให้ความหมายของจิตใต้สำนึกที่แตกต่างกันหลายท่าน ดังนี้

๑) แสง จันทร์งาม ให้ความหมายของจิตใต้สำนึกว่าจิตใต้สำนึกเป็นแดนที่อยู่ของความทรงจำทั้งปวง เป็นที่อยู่ของสัญชาตญาณต่างๆเป็นที่เก็บอุปนิสัยสันดานของบุคคลและเป็นที่อยู่ของอำนาจลึกลับต่าง ๆ ด้วย ในเวลาปกติเมื่อคนตื่นอยู่เราจะไม่รู้สึกว่าเรามี

---

[๑๗] M.W. Padmasiri De Silva, **Buddhist and Freudian Psychology**, (Lake House Investment Ltd Book Publishers, 1973), p. 40.

[๑๘] บุญสิริ สุวรรณเพ็ชร์, **Dictionary of Psychology**, (กรุงเทพฯ : เสริมมิตรการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒๐ และ ๓๕๕.

สมบัติทางจิตต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ในใจ แต่เมื่อตกอยู่ในภาวะที่เหมาะสมมันจะแสดงตัวออกมาทันที [๑๙]

๒) สรพล สุขทรรศนีย์ ให้ความหมายของจิตใต้สำนึกว่า จิตใต้สำนึก (Subconscious) คือจิตที่อยู่ในระดับเหนือเหตุผล [๒๐]

๓) กิติกร มีทรัพย์ ให้ความหมายในทรรศนะของฟรอยด์ว่า จิตไร้สำนึกมีอยู่ ๒ ประการ คือภาวะก่อนสำนึก กับภาวะไร้สำนึก เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เก็บไว้ "ภาวะจิตสำนึก" หรือความทรงจำนั้นสามารถคืนกลับมาได้ยากมาก เพราะแรงต้าน (เก็บกด) ที่แข็งแรง สิ่งที่อยู่ในจิตไร้สำนึกมีหลายระดับด้วยกัน ลึกถึงก้นบึ้งแล้วจะไม่คืนกลับมาสู่จิตสำนึกได้นั้น เพราะขาดการเชื่อมโยงกับภาษา ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้นคือความทรงจำซึ่งก็อยู่ที่ปลายลิ้นนั้นเอง [๒๑]

๔) ศรีเรือน แก้วกังวาน ให้ความหมายในทัศนะของฟรอยด์ว่า จิตระดับใต้สำนึกนี้มีกลไกทางจิตหลายประเภทด้วยกัน เช่น แรงจูงใจ อารมณ์ที่ถูกเก็บกดสั่งสม ความรู้สึกสำนึกคิดความฝัน ความทรงจำ ฯลฯ พลังจิตใต้สำนึกเป็นแรงจูงใจให้เกิดพฤติกรรมไร้เหตุผลและผิดปกติในลักษณะต่างๆ [๒๒]

๕) ศักดิ์ บวร ให้ความหมายจิตสำนึก คือจิตส่วนนี้เป็นส่วนที่เราใช้เก็บหรือสกัดกั้นทุกสิ่งทุกอย่างที่เราได้รับอนุญาตให้มองหรือสำรวจ เป็นข้อมูลที่เข้าถึงได้ยากมากจิตใต้สำนึกเปรียบเสมือนใต้ถุนหรือห้องใต้หลังคาที่จำต้องใช้บันไดปีนให้ได้ข้อมูลที่มีอยู่ในนั้น [๒๓]

๖) นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช ให้หมายความจิตใต้สำนึกว่า เหมือนกับบุคคลที่ยังไม่มีอารมณ์ภายนอกมากระทบหรือนอนสงบอยู่ไม่แสดงอาการปรากฏออกมาให้เห็นจะแสดงออกมาก็ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยมากระตุ้น อุปมาเหมือนงูที่นอนหลับอยู่ต่อเมื่อมีสิ่งใดมากระทบงูนั้นจะยกหัวขึ้นฉกทันที [๒๔]

---

[๑๙] แสง จันงาม, **ปรากฏการณ์ทางจิต**, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐-๑๑.

[๒๐] สรพล สุขทรรศนีย์, **วิชาการสั่งจิตใต้สำนึกศาสตร์แห่งความสำเร็จ**, (กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕.

[๒๑] กิติกร มีทรัพย์, **พื้นฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์**, หน้า ๗๑.

[๒๒] ศรีเรือน แก้วกังวาน, **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ**, หน้า ๑๓.

[๒๓] ศักดิ์ บวร, **ฟรอยด์บิดาแห่งจิตศาสน์**, หน้า ๕๓.

[๒๔] นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช, **จิตวิทยาของความดับทุกข์**, หน้า ๕๙.

๗) นายแพทย์โสรัจ แสนศิริพันธ์ ให้ความหมายว่า จิตใต้สำนึก เป็นภาพพิมพ์ที่มนุษย์เก็บไว้ในสมอง อาจเก็บกดมาจากรสนิยม ความเจ็บแค้น ความคิดฝัน ความทรงจำ จะคอยกระตุ้นเตือนให้หลุดหรือโผล่ออกมากับคำพูด พฤติกรรมเป็นสิ่งที่ผลักดันให้แสดงออกมาในพฤติกรรมผิดปกติ ใช้เหตุผลเมื่อมีสติดีก็จะไม่พูดไม่แสดงออกมาเมื่อโกรธเกลียดก็จะพูดออกมามันอาจเก็บกดสั่งสมอยู่ตื้นหรือลึก ซึ่งแตกต่างกันไปตามพื้นฐานการศึกษา จิตใจ มารยาท การอบรม และการเลี้ยงดู เป็นต้น [๒๕]

๘) M.W.Padmasiri De Silvaให้ความหมายว่า จิตใต้สำนึกไม่ใช่สิ่งที่เข้าใจได้ง่ายๆ ซึ่งปราศจากกระบวนการพิเศษใดๆ เช่น การสะกดจิตหรือความเกี่ยวโยงอิสระในสังคม (In the case of the unconscious it is not accessible without a special procedure, such as hypnosis of free association) [๒๖]

๙) เกียรติวรรณ อมาตยกุล ให้ความหมายจิตใต้สำนึก คือเป็นความทรงจำ และความคิดที่ลึกซึ้งของคนเรา โดยที่ประสาทสัมผัสไม่รับรู้ความรู้สึกจากสิ่งเร้าภายนอก [๒๗]

๑๐) บรรจบ บรรณรุจิ ให้ความหมายจิตไร้สำนึก (Unconscious Mind) ว่า จิตไร้สำนึกเป็นตัวแทนเก็บความรู้สึกนึกคิดพฤติกรรมต่าง ๆ เกิดจากแรงจูงใจที่เกิดจากจิตไร้สำนึกซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลทั้งหมด [๒๘]

๑๑)โยสไตน์ เบอร์เดอร์ ให้ความหมายของจิตใต้สำนึกว่าเป็นสิ่งที่ถูกเก็บกดไว้เพราะเป็นสิ่งที่ไม่งาม ไม่เหมาะสม น่ารังเกียจ ถ้าเราไม่ต้องการซูเปอร์อีโก้ จะทำหน้าที่กำจัดสิ่งที่ไม่ดีเหล่านี้ออกไปจะทำให้เกิดอาการเครียดอย่างมหาศาลทำให้ป่วยทางจิต ความคิดใดก็ตามที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้นี้อยู่ภายใต้อิทธิพลจิตสำนึกอย่างเข้มงวด ความคิดเหล่านี้คือสาเหตุทำให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ที่ไม่ได้ตั้งใจในการกระทำออกมาเรียกว่าการผิดปกติ [๒๙]

---

[๒๕] นายแพทย์โสรัจ แสนสิริพันธ์, **จิตวิทยาฟรอยด์และจิตวิเคราะห์ในสังคม**, (สำนักงานสาธารณสุขแพร่, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

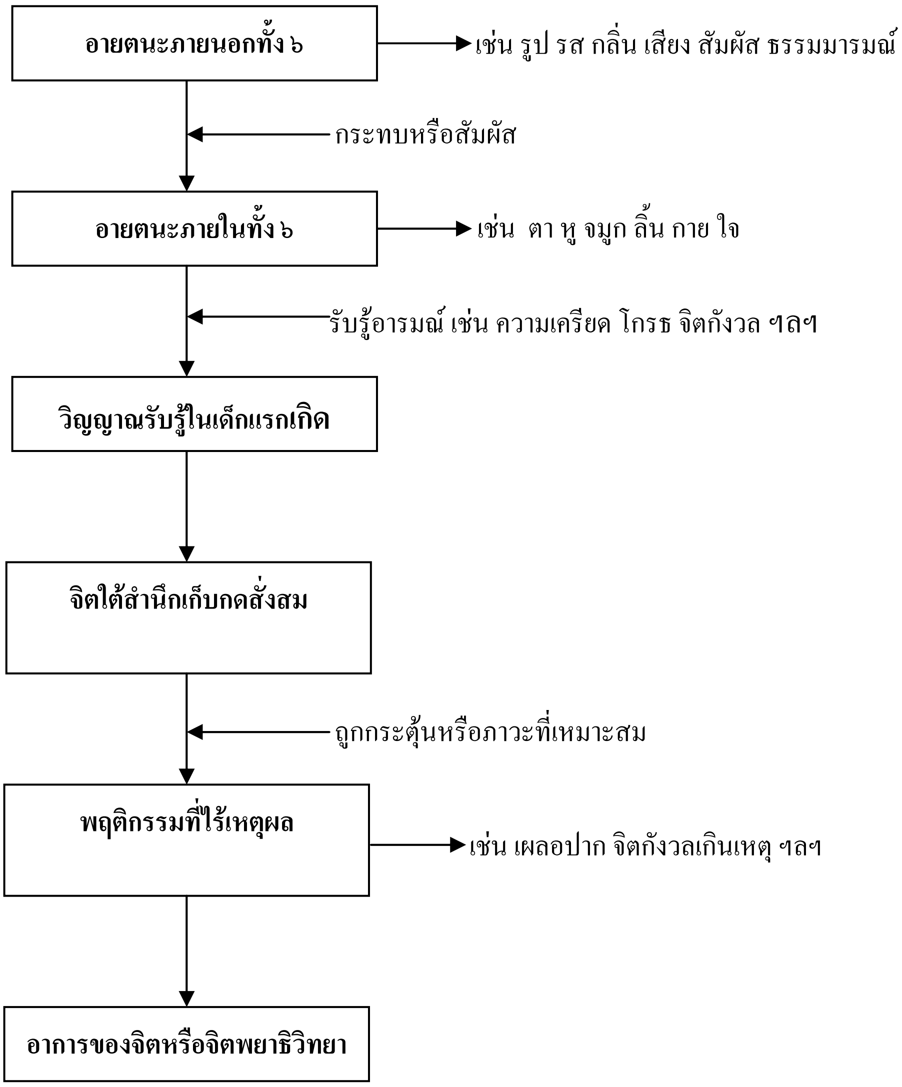
[๒๖] M.W. Padmassiri de Siliva, **Buddhist and Freudian Psychology**, p. 23.

[๒๗] เกียรติวรรณ อมาตยกุล, **อัตตาสิกขาศาสตร์แห่งการรับรู้จักตัวเอง**, หน้า ๑๑.

[๒๘] บรรจบ บรรณรุจิ, **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ฟรอยด์**,๒๐), หน้า ๑๓.

[๒๙] โยสไตน์ เบอร์เดอร์(สายพิณ ศุพุทธมงคล(แปล)), **โลกของโซฟี**, (กรุงเทพฯ : คบไฟ, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕๔.

จากความหมายของจิตใต้สำนึกหรือจิตไร้สำนึกเป็นรูปพลังงานทางจิตอย่างหนึ่งที่มีอัตตาตัวตนที่อยู่ภายในร่างกายของมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิด ซึ่งเป็นภาวะที่เป็นพลังงานทางจิตที่ถูกแฝงเก็บกดไว้หรือถูกสกัดกั้นไม่ให้แสดงออกมาจากจิตสำนึก จนกว่าจะมีการถูกกระตุ้นหรือมีภาวะที่เหมาะสม พลังงานทางจิตที่เก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกก็จะแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมที่ไร้เหตุผลหรือทางจิตวิทยาเรียกว่าจิตพยาธิวิทยา มีกระบวนการดังรูปภาพที่ ๑๙ ดังนี้

รูปภาพที่ ๑๙ กระบวนการการแสดงออกพฤติกรรมของจิตใต้สำนึก

ดังนั้นพอจะสรุปความหมายรวมได้ว่า จิตใต้สำนึกเป็นพลังงานอย่างหนึ่งที่จะอยู่ในตัวบุคคลที่ไม่มีวันสลาย โดยจะมีอำนาจผลักดันให้ร่างกายเกิดการเคลื่อนไหวในการ

กระทำต่างๆ เมื่อเปรียบเทียบได้กับทรรศนะของฟรอยด์ที่ว่าร่างกายมนุษย์เปรียบเสมือนเครื่องยนต์กลไกพลังงานต่างๆ เช่น พลังงานความร้อน พลังงานแสง เป็นต้น ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เครื่องยนต์กลไกเคลื่อนไหวได้ ฟรอยด์เรียกพลังงานนี้ว่า "พลังงานทางจิตหรือพลังงานจิต" [๓๐]

๓.๓ บ่อเกิดของจิตใต้สำนึก

ฟรอยด์เรียกพลังงานผลักดันที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวหรือพฤติกรรมของร่างกายนั้นเรียกว่าพลังงานจิตหรือพลังงานทางจิต เพราะว่าพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพของบุคคลเป็นเครื่องแสดงออกของอาการทางกาย เช่น การพูด การนั่ง การยืน และการนอน เป็นต้น ซึ่งสามารถทำนายความรู้สึกนึกคิดของบุคคลต่างๆ ได้ ฟรอยด์ถือว่าพฤติกรรมคือแนวทางนำไปสู่ความเข้าใจบุคคลในลักษณะของบุคลิกภาพต่างๆเช่น ความก้าวร้าว วิตกกังวล และเก็บกดสั่งสมในเรื่องอื่นที่ได้ประสบการณ์มาทั้งทางที่ไม่ดี (อกุศล) และทางที่ดี (กุศล) ทำให้ฟรอยด์แบ่งจิตของมนุษย์ออกเป็น ๒ ภาค คือ

๑) จิตภาคสำนึก (Conscious Mind)

๒) จิตภาคไร้สำนึก (Unconscious Mind) [๓๑]

ซึ่งจิตใต้สำนึกเป็นตัวเก็บกดสั่งสมความรู้สึกนึกคิดสู่พฤติกรรมหรือบุคลิกภาพ (Personality) ที่สำคัญของบุคคลเพราะจิตใต้สำนึกที่เก็บกดสั่งสมไว้นั้นมีเหตุเกิดจาก ๕ ประการ ดังนี้

๑) จิตใต้สำนึกเก็บกดสั่งสมไว้เกิดจากแรงผลักหรือแรงขับที่มีความเคลื่อนไหว (Dynamic Approach) จิตใต้สำนึกที่เก็บกดสั่งสมไว้ทำให้เกิดสัญชาตญาณในบุคคลมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

(๑) แรงขับทางเพศ (Sex Drive) หรือแรงจูงใจทางเพศคือแรงผลักดันที่ทำให้เกิดสุขหรือพอใจในทางกามฉันทะหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสัญชาตญาณแห่งชีวิต (Life Instinct)

---

[๓๐] บรรจบ บรรณรุจิ, **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ ฟรอยด์**, หน้า ๔.

[๓๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

(๒) แรงขับทางก้าวร้าว (Aggressive Drive) คือแรงผลักดันทำให้เกิดความรู้สึกอยากทำลายหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสัญชาตญาณแห่งความตาย (Death Instinct)[๓๒]

จากแรงขับทั้งสองข้อดังกล่าวจะทำงานควบคู่กันไปเสมอ คือ จิตใต้สำนึกที่จากการเก็บกดสั่งสมไว้ในสัญชาตญาณจะมีแรงผลักดันอยู่ภายใน ถ้ามีแรงใดมากในสัญชาตญาณนั้นจะแสดงมาอย่างเด่นชัดหรือถ้าเบาบางก็แสดงออกมาไม่มากแต่จะขึ้นอยู่กับเจตนาของบุคคลที่แสดงพฤติกรรมต่างๆ เช่น ความคิดและ ความรู้สึกอย่างแรงกล้า เป็นต้น

๒) จิตใต้สำนึกเกิดจากการพัฒนาของเด็กแรกเกิดหรือการถ่ายทอดกรรมพันธุ์ (Genetit Approach) มีอยู่ ๕ ขั้นตอน คือ

(๑) ขั้นปาก (Oral Stage) อยู่ในช่วงปีแรกของเด็กทารกของชีวิต จะมีการพัฒนาการบริเวณปากและริมฝีปากเพราะต้องป้อนนมและอาหาร เด็กจะได้รับการสัมผัสทางปากและริมฝีปากมากกว่าส่วนอื่น ๆ ของร่างกาย เด็กจะได้รับความพึงพอใจหรือมีความสุขทางกายและใจ และถ้าเด็กไม่ได้รับการตอบสนองที่เหมาะสม ความเครียดและวิตกกังวลต่าง ๆ จะเกิดกับเด็ก เช่น ร้องไห้เมื่อหิว หรือดิ้นทุรนทุรายเพื่อขออาหาร เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นทำให้เด็กมีความทุกข์หรือผิดหวัง จะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกหรือเป็นสาเหตุของการเกิดจิตใต้สำนึกจนถึงวัยผู้ใหญ่

(๒) ขั้นทวารหนัก (Anal Stage) อยู่ในช่วงปีที่ ๒ และ ๓ ของเด็กแรกเกิด เด็กจะมีการพัฒนาการมากขึ้นสู่บริเวณทวารหนักเพื่อตอบสนองความพึงพอใจมากกว่าทางปาก โดยเด็กมีประสบการณ์การบังคับในการขับถ่าย และสนุกกับของเสียจากร่างกายของตน แต่ถ้าขั้นตอนพัฒนาการทางทวารหนักไม่เหมาะสมจะเป็นสาเหตุให้เกิดการเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกเช่น อาละวาดทางอารมณ์ เจ้าระเบียบ รักษาความสะอาด เป็นต้น

(๓) ขั้นอวัยวะเพศ (Phallic Stage) เริ่มประมาณอายุ ๓ และ ๔ ปี เด็กจะมีความพอใจและหาความสุขกับการเล่นอวัยวะเพศของตน ช่วงนี้เด็กเริ่มเกิดปมที่เรียกว่า ออดิปุส (Oedipus) ปมนี้เกิดขึ้นทำให้เด็กมีความรู้สึกรักพ่อแม่ที่เป็นเพศตรงกันข้ามกับตน คือเด็กเลียนแบบผู้ใหญ่เพศเดียวกับตน ถ้าเป็นชายจะติดแม่และเอาอย่างพ่อ และเด็กหญิงจะติดพ่อและเอาอย่างแม่เป็นพิเศษ ตอนนี้เด็กจะมีการสำนึกถึงเพศของตนเองอย่างลึกซึ้งว่าตนเป็นหญิงหรือชายนี้เป็นเหตุให้เกิดจิตใต้สำนึกที่เก็บกดสั่งสมไว้กับเด็ก เพราะเด็กผู้ชายต้องการ

---

[๓๒] ดวงมณี จงรักษ์, **ทฤษฎีการให้การปรึกษาและจิตบำบัดเบื้องต้น**, หน้า ๖๐.

แม่และเลียนแบบพ่อแทน และกลัวพ่อจะทำลายอวัยวะเพศของตน เด็กหญิงก็เช่นกันกลัวมารดาเพราะคิดว่าอวัยวะเพศของตนถูกตัดไปเช่นกัน รวมไปถึงรู้สึกอิจฉาเด็กผู้ชายที่ตนไม่มีอวัยวะเพศ และการเกิดปมออดิปุสทำให้เกิดความขัดแย้งและปัญหาของเด็กตามมาทางด้านเอกลักษณะของเพศ ถ้าการพัฒนาทางด้านนี้ไม่สมบูรณ์จะทำให้เกิดรักเพศเดียวกันเมื่อเจริญวัยเป็นผู้ใหญ่ได้ เป็นต้น

(๔) ระยะแฝง (Latency Period) ประมาณอายุ ๕ หรือ ๖ ปีจนถึงวัยรุ่นตอนต้นช่วงประมาณ ๖ ปี ส่วนสัญชาตญาณทางเพศจะลดพลังงานจนแทบไม่เหลืออยู่ แต่เด็กจะเริ่มสงบกับพอใจเรื่องเพศหรือความสุขทางเพศ เพราะเกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ จากที่โรงเรียนและสังคมทำให้เห็นความจริงทำให้สัญชาตญาณทางเพศนี้จะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกที่มีมาแล้วก่อนถึงขั้นนี้ คือขั้นปาก ขั้นทวารหนัก และขั้นอวัยวะเพศยังแฝงอยู่ครบในจิตใต้สำนึกอยู่ตลอด

(๕) ขั้นอวัยวะสืบพันธุ์ (Genital Stage) เริ่มในช่วงวัยรุ่นตอนต้นถึงวัยผู้ใหญ่ลักษณะเด่นของขั้นนี้คือความรู้สึกดึงดูดใจต่อเพศตรงข้ามทำให้เกิดการตอบสนองความพึงพอใจในสัญชาตญาณขั้นอวัยวะสืบพันธุ์โดยตรง เป็นสิ่งที่ถูกเก็บกดไว้ในจิตใต้สำนึกในขั้นปาก ขั้นทวารหนัก และอวัยวะเพศ ถูกระบายออกเพื่อตอบสนองความพึงพอใจ และความสุข แต่เนื่องจากมีกฎเกณฑ์ทางสังคม และข้อระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ห้ามไว้จึงเก็บกดหรือเกิดความเครียด และวิตกกังวลต่างๆในจิตใจ ทำให้เกิดการเก็บกดภายในจิตใต้สำนึก

๓) จิตใต้สำนึกที่เก็บกดสั่งสมไว้เกิดจากการรู้สึกตัว (Conscious) หมายถึง เกิดจากกิจกรรมต่างๆ โดยเจตนาการรู้สึกตัวบางส่วนหรือกึ่งสำนึก (Preconscious) หมายถึงความรู้สึก ความนึกคิด ที่เจตนาก่อนนำไปสู่ความรู้สึกตัวและ การไม่รู้สึกตัว (Unconscious) หมายถึง ความคิด ปรารถนา ความทรงจำและประสบการณ์ต่างๆ ที่ไม่รู้สึกตัวจะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึก เช่น ความฝัน เป็นต้น

๔) จิตใต้สำนึกที่เกิดจากพลังงานทางจิต (Structurail Approach) มีอยู่ ๓ ระบบ คือ (๑) ระบบอิด (๒) ระบบอีโก้ (๓) ระบบ ซูเปอร์อีโก้ ที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในจิตใต้สำนึกของบุคคล

๕) จิตใต้สำนึกเกิดจากเศรษฐกิจ (Econonic Approach) หมายถึง เกิดจากบุคคลที่อยู่กับสิ่งแวดล้อมในสังคม และชีวิตส่วนตัว เช่น ในครอบครัว การทำมาหากินประจำวันใน

สังคม ตัวอย่างเช่น การทำงานในโรงงาน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกตลอดเวลา [๓๓]

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบ่อเกิดของจิตใต้สำนึกมีสาเหตุต่างๆกัน ตั้งแต่เด็กแรกเกิดจนถึงการดำรงชีวิตประจำวัน ทั้งหมดนี้เป็นส่วนที่บุคคลทุกคนจะต้องประเชิญอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นปัจจัยในการเกิดการเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกนั้นเอง

๓.๔ ภาวะทั่วไปของจิตใต้สำนึก

ภาวะทั่วไปของจิตใต้สำนึกเป็นพลังงานรูปหนึ่งที่มีลักษณะ ประเภทและหน้าที่คล้ายกับภวังคจิตดังนั้นจึงสามารถแบ่งออกได้ ๓ ประการ คือ

๑) ลักษณะของจิตใต้สำนึก

๒) ประเภทของจิตใต้สำนึก

๓) หน้าที่ของจิตใต้สำนึก

๓.๔.๑ ลักษณะของจิตใต้สำนึก

การที่จะเข้าใจลักษณะของจิตใต้สำนึกให้ลึกลงนั้นจะต้องศึกษาการทำงานของจิตใต้สำนึก จากการที่จิตใต้สำนึกถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในขั้นตอนทั้ง ๕ ที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเป็นพลังงานทางจิตที่ถูกเก็บสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยผู้ใหญ่ในรูปของพลังงานทางจิตอย่างเป็นระบบ มีอยู่ ๓ ระบบ ใหญ่ๆ ซึ่งมีระบบอิด ระบบอีโก้ และซูเปอร์อีโก้ โดยมีลักษณะความหมายทางจิตวิทยา ดังนี้

๑) ลักษณะของอิด คือเป็นพลังงานทางจิตที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกตั้งแต่เกิดหรือเป็นแรงกระตุ้นจากจิตใต้สำนึกที่ไม่สามารถห้ามหรือควบคุมได้ และเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพรวมทั้งเป็นส่วนหนึ่งของสัญชาตญาณ อิดเป็นแหล่งพลังทางจิต เป็นสัญชาตญาณและความก้าวร้าว พลังงานที่อยู่ในอิดเคลื่อนไหวและสามารถระบายออกโดยการแสดงออกในการกระทำและจินตนาการเพื่อตอบสนองความพึงพอใจ ดังนั้น พลังงานในอิดจึงเป็นพลังงานที่ทำหน้าที่ลดความตึงเครียดออกไปจากบุคคล เช่นความไม่สบายใจ และ

---

[๓๓] นางนงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, **ทฤษฎีและการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คณะสังคมสงเคราะห์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๕.

วิตกกังวลต่าง ๆ พลังงานในอิดจะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในบุคคลที่ได้จากประสบการณ์ที่เด็กในวัยทารกใช้ปากสัมผัส (Oral Stage) เกิดความทรงจำซึ่งเป็นพลังงานทางจิตที่ไม่มีเหตุผล ในค่านิยม และหลักจริยธรรมเป็นพลังงานทางจิตที่เคลื่อนไปด้วยสัญชาตญาณเท่านั้นเรียกว่า กระบวนการขั้นปฐมภูมิ (Primary) จะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ หรือเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก

๒) ลักษณะของอีโก้ คือพลังงานทางจิตส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพซึ่งมีลักษณะที่เห็นความเป็นจริงภายนอกมากที่สุดเป็นตัวเชื่อมระหว่างอิดกับซูเปอร์อีโก้ และถ้าอีโก้ไม่สามารถรักษาการผสมผสานความสัมพันธ์ระหว่างอิดกับซูเปอร์อีโก้เอาไว้ได้จะทำให้บุคคลเป็นโรคประสาท อีโก้เป็นการพัฒนาขึ้นหลังจากเด็กทารกมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม (โลกภายนอก) เป็นพลังงานทางจิตที่ทำให้มีแรงต้านทานต่อความเครียดและวิตกกังวล ซึ่งจะชะลอความพึงพอใจจากลักษณะอิดเพราะลักษณะอีโก้จะเป็นหลักของความจริง (Reality Principle) ที่มีเหตุผลตามความเป็นจริงนี้เรียกว่า กระบวนการทุติยภูมิ (Secondary) เป็นการใช้สมองและเหตุผล เช่นเด็กจะเรียนรู้จากการถูกสอนให้รู้จักว่าจะเอาอะไรใส่ปากถึงแม้จะหิวโดยที่เด็กจะไม่ลงมือรับประทานอาหารทันทีจนกว่าจะดูว่าอาหารที่จะกินนั้นกินได้หรือไม่เป็นอดกลั้นทนทานต่อความเครียด จนกว่าจะใช้พลังงานออกไปอย่างเหมาะสมด้วยความคิดและใคร่ครวญหาเหตุผลตามความเป็นจริงที่อยู่ภายนอก

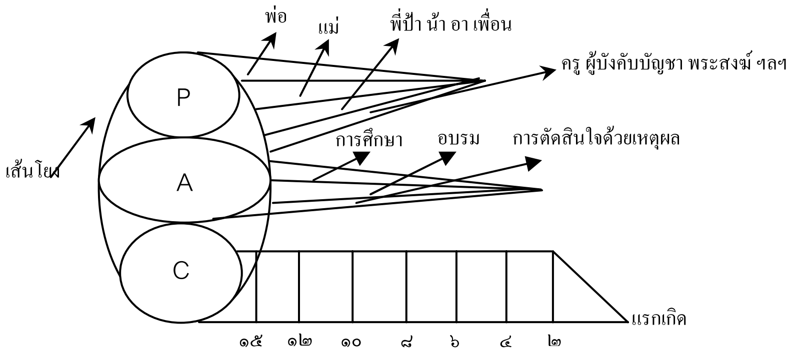
๓) ลักษณะของซูเปอร์อีโก้ คือความรู้สึกผิดชอบ มีหิริโอตตัปปะในทางศีลธรรมเป็นโครงสร้างภายในจิตใต้สำนึกซึ่งถูกสร้างขึ้นจากประสบการณ์ที่ผ่านมาตั้งแต่เด็กแรกเกิดที่อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา เพื่อให้รู้ว่าความผิดชอบชั่วดีและเป็นพลังงานทางจิตที่ต้านอีโก้ที่แสดงมาในรูปของอัตตาตัวตนเป็นเหตุให้เกิดความเป็นกังวลใจเมื่อการกระทำตามความพอใจตนเองตามแรงผลักดันด้วยแรงกระตุ้นภายใน ซึ่งซูเปอร์อีโก้แสดงถึงลักษณะเป็นส่วนของศีลธรรม(Moral) กติกาทางกฎหมาย และสังคม ซูเปอร์อีโก้ จะเป็นพลังงานทางจิตที่เด็กเก็บกดสั่งสมภายในจิตใต้สำนึกไว้จนถึงวัยผู้ใหญ่ [๓๔] เป็นพลังงานจัดการกับพลังงานของอิดพลังงานทางจิตของซูเปอร์อีโก้ มีลักษณะย่อย ๒ ลักษณะคือ

(๑) อีโก้ในอุดมคติ (Ego Ideal) หมายถึง ความคิดที่ได้รับจากบิดามารดาให้กระทำสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่สมบูรณ์แบบ และเป็นที่ยอมรับของบิดามารดาเมื่อทำความดี

[๓๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๖๐.

(๒) มโนสำนึกของการกระทำผิด (Conscience) หมายถึง ความคิดที่รับรู้ว่าอะไรคือสิ่งที่ไม่ดีหรือ ผิดศีลธรรม ความคิดนี้ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกและมาจากประสบการณ์ในการถูกลงโทษ ตำหนิ หรือไม่ได้ยอมรับจากสังคม และวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น [๓๕]

จากที่กล่ามานั้นจะเห็นว่าลักษณะของอีโก้ก่อตัวเป็นพลังงานทางจิตมาจากอิดและซูเปอร์อีโก้ก่อรูปพลังงานทางจิตมาจากอีโก้ทั้ง ๓ ลักษณะทางพลังงานทางจิตมีความต่อเนื่องสัมพันธ์กันมีปฏิกิริยาต่อกันเหมือนลูกโซ่และจะรวมกันเป็นพลังงานทางจิตจนตลอดชีวิตแล้วถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกของบุคคลซึ่งสามารถเขียนเป็นรูปให้เห็นภาพชัดเจนดังรูปภาพที่ ๒๐ ดังนี้

รูปภาพที่ ๒๐ แสดงภาวะจิตที่เป็นบ่อเกิดพลังงานทางจิตในจิตใต้สำนึก [๓๖]

C หมายถึง ภาวะจิตในเด็กในแรกเกิด (Id)

A หมายถึง ภาวะจิตแบบผู้ใหญ่ (Ego)

P หมายถึง ภาวะจิตแบบพ่อแม่ในเด็ก (Super-ego)

จากรูปภาพที่ ๒๐ แสดงให้เห็นลักษณะพลังงานทางจิตทั้ง ๓ ลัษณะของอิด อีโก้และซูเปอร์อีโก้ ที่มีเส้นโยงรอบ ๆ นอกเหมือนสายพานหรือลูกโซ่ที่เชื่อมเข้าเป็นด้วยกันเข้าหน่วยเดียวกันของระบบพลังงานทางจิตตั้งแต่เด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่พลังงานทางจิตนี้จะเคลื่อนไหวอยู่ภายในจิตใต้สำนึกและเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกของบุคคลทั่วไป

---

[๓๕] บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร์, Dictionary of Psychology, หน้า ๑๔๔, ๙๐ และ ๓๒๓.

[๓๖] ประจักษ์ จินดามาตย์, **การวิเคราะห์การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลสภาวะจิต**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๐), หน้า ๔.

ดังนั้นลักษณะของจิตใต้สำนึกที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้แสดงพฤติกรรมออกมาเมื่อมีภาวะที่เหมาะสมหรือถูกกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อม ดังตัวอย่างเช่น สมมติชื่อว่าวิภา เธอเป็นเด็กสาวอายุ ๑๗ ปี เป็นคนดื้อรั้นเป็นลูกคนกลาง เธอมีปัญหาที่หน้าตาไม่ดีตั้งแต่เกิดเมื่อเปรียบเทียบกับพี่สาวและน้องสาว บิดามารดามักจะพูดประชดประชันว่าเธอมีหน้าตาไม่เหมือนใครคงเป็นเพราะไม่ตั้งใจให้เกิดมา พี่สาวและน้องสาวน่ารักมาตั้งแต่เกิด ซึ่งผิดกับเธอที่ใคร ๆ เห็นก็มักจะแซวว่าลูกใคร ผิวคล้ำไม่เหมือนพ่อแม่เลย ในวัยเด็กพี่และน้องมักจะถูกคัดเลือกให้เป็นตัวแทนของโรงเรียนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และได้รับรางวัลกลับมาให้พ่อแม่ภูมิใจ เมื่อวิภาเริ่มเรียนอยู่ในชั้นประถมเธอก็เริ่มก้าวร้าวชอบทะเลาะกับพี่และน้องเสมอกลายเป็นเด็กดื้อ ทำให้พ่อแม่อ่อนใจจึงต้องปล่อยตามเลย เมื่อวิภาเข้าสู่วัยรุ่นก็นิสัยไม่ค่อยดีชอบหนีโรงเรียนและดื่มเหล้า สูบบุหรี่ เป็นต้น ทำให้กลายเป็นเด็กมีปัญหาทางโรงเรียนจึงต้องนำตัวมาสอบสวนกับอาจารย์ผู้ปกครอง [๓๗] จากตัวอย่างจะเห็นว่า การเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกของวิภาตั้งแต่เด็กจนกระทั่งเข้าโรงเรียนทำให้จิตก็ยังถูกเก็บสั่งสมเรื่องเดิมซ้ำ ๆ มากขึ้นทำให้วิภามีพฤติกรรมออกมาด้วยการแสดงความก้าวร้าว มีความเครียดและวิตกกังวลเก็บกดสั่งสมในจิตใต้สำนึกอยู่เป็นเวลานาน เมื่อถึงวัยรุ่นก็จะพยายามปลดปล่อยความเครียดที่เก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกด้วยการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ เป็นต้น ถ้าเปรียบเทียบกับอิด อีโก้ และซูเปอร์อีโก้ ได้จากตารางที่ ๑ ดังนี้

อิด (ID)	อีโก้ (EGO)	ซูเปอร์อีโก้ (SUPER-EGO)
- การรักตัวเองของวิภา - อยากสวยงามอย่างพี่สาวและน้องสาว - วิภาชอบให้ชมเชย - วิภาเกลียดคนสวย - ก้าวร้าวกับพี่สาวและน้องสาว	- หาทางให้คนสงสารด้วยการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ - ไม่พยายามแสดงออกว่าอยากสวยงามอย่างพี่สาวและน้องสาว - ไม่ยอมรับความรู้สึกจากพ่อแม่และสังคมเพราะมีเหตุผลของตัวเอง	- นึกข่มใจพยายามไม่โกรธพี่สาวและน้องสาว - กลัวกฎระเบียบทางสังคมเช่นกฎหมายและกฎเกณฑ์ของครอบครัววิภาจึงไม่กล้ามีเรื่องกับพ่อแม่ - แสร้งเอาใจใส่ไปโรงเรียน

ตารางที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบการเก็บกดสั่งสมไว้ของจิตใต้สำนึก

[๓๗] ดวงมณี จงรักษ์, **ทฤษฎีการให้การปรึกษาและจิตบำบัดเบื้องต้น**, หน้า ๓๔.

การที่วิภาเก็บกดสั่งสมอารมณ์สั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกในรูปของพลังงานทางจิต และพลังงานทางจิตนี้จะไม่หายไปไหนเมื่อถึงระยะเวลาผ่านไปซึ่งเป็นสาเหตุอันหนึ่งที่บุคคลมักมีเรื่องราวน่ากลัวและวิตกกังวลตั้งแต่วัยเด็กเป็นพลังงานทางจิตมาเกี่ยวข้องกับพลังงานทางจิตอยู่ในจิตใต้สำนึกคืออิด อีโก้ และซูเปอร์อีโก้ ทำให้เกิดพฤติกรรมที่เก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกจะแสดงออกมาในสังคมอยู่เป็นประจำวัน ดังที่ได้เปรียบเทียบจิตใต้สำนึกเหมือนกับภูเขาน้ำแข็งที่กล่าวมาแล้ว คือ ส่วนที่อยู่ผิวน้ำเป็นส่วนน้อย (ชีวิตประจำวันอยู่ปัจจุบัน) แต่ส่วนที่อยู่ใต้น้ำซึ่งเป็นส่วนใหญ่ (จิตใต้สำนึก) ที่ยังไม่ปรากฏให้เห็นเป็นกลไกทางจิตใต้สำนึกที่มีอยู่หลายประเภทที่เป็นที่รวบรวมความทรงจำ (Memory) ต่าง ๆ ของบุคคล เช่น ความคิดในอดีต ความทรงจำภาพต่าง ๆ และประสบการณ์ที่ผ่านในชีวิตที่ผ่านมาในชีวิตแล้วเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกเป็นเวลานานนี้คือลักษณะของจิตใต้สำนึก

๓.๔.๒ ประเภทของจิตใต้สำนึก

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ได้แปลงรูปของจิตใต้สำนึกที่เป็นนามธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยที่มนุษย์มีระบบการรับรู้ และระบบการทรงจำ จากอายตนะทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย แล้วจะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยผู้ใหญ่ เกิดเป็นพลังงานรูปหนึ่งที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในเป็นระบบพลังงานทางจิต คือ อิด อีโก้ และซูเปอร์อีโก้ ที่เก็บสั่งสมสั่งสมอยู่ในจิตใต้สำนึกดังนั้นจิตใต้สำนึกแบ่งได้ ๖ ประเภทที่เก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก คือ

๑) ประเภทจิตใต้สำนึกที่เกิดจากการสั่งสมจากชาติพันธ์ (Collective Unconscious) หมายถึง การถ่ายทอดจากชั่วอายุคนหนึ่งมายังอีกชั่วอายุคนหนึ่งเรื่อยๆ มา เช่น ความรัก และการดูแลของบิดามารดา เป็นต้น (แนวคิดของ Carl Jung ลูกศิษย์ฟรอยด์)

๒) ประเภทจิตใต้สำนึกจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคล (Personal Unconscious) คือประสบการณ์ที่มีทั้งสุข (กุศล) และทุกข์ (อกุศล) จะเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึก กลายเป็นอารมณ์ความเจ็บแค้นหรือพยาบาท สุขใจหรือดีใจ และทุกข์ใจหรือเสียใจ เช่น บางคนเลือกชอบสตรีที่มีรูปร่างคล้ายแม่ เพราะรักแม่มาก เป็นต้น

๓) ประเภทจิตใต้สำนึกจากการแสดงหรือสวมหน้ากากในการทำงานของบุคคล (Personal) หมายถึง การแสดงพฤติกรรมออกให้เห็น เช่น การโอนอ่อนผ่อนไปตามสังคมที่ต้องการหรือค่านิยม ต้องการคำชม ต้องการความเคารพ ศรัทธา และเสแสร้ง เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นการขาดความเป็นตัวของตนเอง ขาดความมั่นใจ แล้วถูกเก็บสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก

๔) ประเภทจิตใต้สำนึกตามทรรศนะ (Attitude) คือความรู้สึกในการตอบสนองและความเข้าใจที่มีต่อสิ่งนั้น ๆ ที่มีอยู่ภายนอกตนเอง เช่น ชอบสังคม ชอบสนุกสนาน สนใจต่อความคิดของตนเอง และไม่สนใจใคร เป็นต้น ซึ่งจะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก

๕) ประเภทจิตใต้สำนึกเกี่ยวกับตัวเอง (Self) คือความรู้สึกและเข้าใจตนเองซึ่งเป็นจุดรวมทุกอย่างของบุคลิกภาพของตน ทำให้เกิดการเก็บกดสั่งสมอยู่ภายในลึก ๆ ของจิตใต้สำนึก

๖) ประเภทจิตใต้สำนึกในหน้าที่ (Function) แบ่งได้คือ

(๑) ความคิด เช่น ความเข้าใจโลกและเข้าใจตนเอง

(๒) ความรู้สึก เช่น สุข ทุกข์ ดีใจ และเสียใจ

(๓) การสัมผัส เช่น รู้เรื่องราวต่าง ๆ ตามความเป็นจริงจากอายตนะภายในที่สัมผัสอารมณ์ภายนอกทำให้เกิดเวทนาหรืออารมณ์รู้สึกเก็บสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก

(๔) ลางสังหรณ์ คือการรู้ล่วงหน้า และความจริงของสิ่งที่รู้ ที่จะทำให้เกิดการเก็บกดสั่งสมความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ในจิตใต้สำนึก[๓๘]

จากประเภทของจิตใต้สำนึกทั้งหมดที่กล่าวมาสามารถย่อลงได้ ๒ ประเภท คือ

๑) ประเภทเก็บกดสั่งสมทั้งหมด คือ การรู้ตัวกับความต้องการแบบไร้เหตุผลของบุคคลโดยถือว่าเป็นความรู้สึกภายในจิตใต้สำนึก โดยส่วนใหญ่จะอยู่ภายใต้การกระทำของระบบพลังงานทางอิด และถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกอย่างถาวร ซึ่งการเก็บกดในลักษณะนี้จะเก็บกดสั่งสมขึ้นในตัวของบุคคล เช่นประสบการณ์ของเผ่าพันธุ์ในสถานการณ์ที่คับข้องใจ หมายความว่า การห้ามเครือญาติสายโลหิตแต่งงานกัน และห้ามบุตรมีความสัมพันธ์ทางเพศกับพ่อหรือแม่ การแสดงออกเช่นนี้จะถูกลงโทษจากพ่อหรือแม่ที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีและเป็นข้อห้ามอย่างเด็ดขาด ซึ่งถือกันมานานในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ และถูกปลูกฝังอยู่ในตัวบุคคลจนเป็นสิ่งที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึก แล้วถูกถ่ายทอดอยู่ในสายเลือดต่อกันมา เป็นต้น

๒) ประเภทเก็บกดสั่งสมเฉพาะเรื่อง เนื่องจากระบบอีโก้ มีอิทธิพลที่จะบังคับระบบอิด อย่างมีเหตุผลทำให้อิดเกิดการเก็บกดสั่งสมไว้เฉพาะเรื่องขึ้นมา และเนื่องจากระบบอีโก้ จะต้องบังคับความทรงจำหรือความคิดของอิด เพื่อให้มีเหตุผลในการตัดสินในการ

---

[๓๘] นายแพทย์โสรัจ แสนศิริพันธ์, **จิตวิทยาฟรอยด์และจิตวิเคราะห์สังคม**, หน้า ๑๓.

กระทำดังกล่าวให้ออกมาเพื่อจะแสดงพฤติกรรมออกมาทางจิตสำนึกโดยมีเหตุผลเพื่อโต้ตอบจากระบบอิดนั่นเอง [๓๕]

จากประเภทของจิตใต้สำนึกที่กล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าจิตใต้สำนึกมีหลายประเภท โดยเริ่มตั้งแต่เด็กทารกไปจนตลอดชีวิตของบุคคลซึ่งล้วนแต่เกิดจากอัตตาตัวตนที่มีอยู่ในตัวบุคคลทั้งสิ้นที่ทำให้เกิดความคิด ความทรงจำ และประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามากระทำให้เกิดระบบพลังงานทางจิตในบุคคลที่เก็บกดสั่งสมอยู่ภายในจิตใต้สำนึกที่พร้อมจะผลักดันออกมาอยู่ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่

๓.๔.๓ หน้าที่ของจิตใต้สำนึก

พฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลส่วนใหญ่เกิดจากจิตที่รับอารมณ์ภายจากนอกแล้วมีการเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึก เช่นความรู้ที่เกิดจากความทรงจำ (Intellectual) ความรู้ที่เกิดจากการวิเคราะห์หาเหตุผล (Analytic Reasoning) การคิดแก้ไขปัญหาต่าง ๆ (Problem-Solving) ในชีวิตประจำวันและปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ทั้งหลายเหล่านี้ จิตใต้สำนึกจะทำหน้าที่ทั้งหมดแล้วเก็บกดสั่งสมไว้และถ้าจะเปรียบเทียบจิตใต้สำนึกก็คล้ายกับเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ใช้ในการรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลที่ผ่านมา ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ของจิตใต้สำนึกมี ๒ ประการ ใหญ่ ๆ ดังนี้

๑) บันทึกรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากอายตนะทั้ง ๕ ที่ผ่านเข้ามาเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกในจิตใต้สำนึก

๒) ความคิดนึกไตร่ตรองภายในอย่างลึกซึ้ง เกิดความทรงจำ อารมณ์และเกิดพฤติกรรม ซึ่งเกิดจากระบวนการของพลังงานทางจิต ๒ อย่างที่ทำหน้าที่อยู่ภายในจิตใตสำนึก ดังนี้

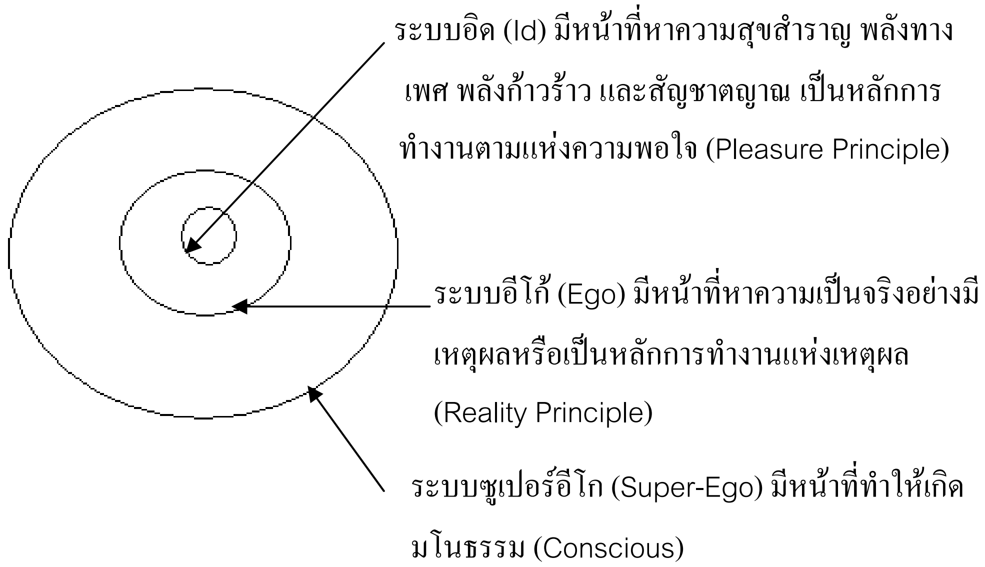
(๑) กระบวนการขั้นแรก (Primary Process) เป็นพลังงานทางจิตทำหน้าที่ในระยะเริ่มแรกเกิด คือพลังงานอิดมีลักษณะที่ทำหน้าที่ลดความเครียด เช่น ความเครียดหรือไม่สบายใจที่ทำให้เกิดความสุขหรือความพอใจให้กับตนเอง ตัวอย่างเช่นเด็กเวลาหิวหรือบุคคลที่ต้องการอะไรโดยไม่มีเหตุผล พลังงานอิด จะแสวงหาพึงพอใจทันทีโดยไม่มีเหตุผล เป็นต้น

---

[๓๕] กิติกร มีทรัพย์, **พื้นฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์**, หน้า ๑๑๔.

(๒) กระบวนการขั้นสอง (Secondary Process) เป็นพลังงานทางจิตทำหน้าที่ต่อจากข้อที่ ๑ นั้นคือพลังงานของอีโก้ที่ทำหน้าที่ควบคุมพลังงานอิด และพลังงานซูเปอร์อีโก้รวมไปถึงรักษาปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกด้วย [๔๐]

ดังนั้นหน้าที่ของจิตใต้สำนึกที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบอิด อีโก้ และ ซูเปอร์อีโก้ มีความสัมพันธ์ในหน้าที่ของจิตใต้สำนึก ดังรูปภาพที่ ๒๑ ดังนี้

รูปภาพที่ ๒๑ เป็นการแสดงหน้าที่ของพลังงานทางจิตใต้สำนึกที่สัมพันธ์กัน

จากรูปภาพที่ ๒๑ เป็นพลังงานทางจิตทั้ง ๓ ระบบทำหน้าที่ร่วมกัน ซึ่งเป็นพลังงานรูปหนึ่งที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกของบุคคล เมื่อถูกกระตุ้นหรือมีภาวะที่เหมาะสมจะทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาตามที่ได้เก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก

๓.๕ กระบวนการรับรู้อารมณ์ของจิตใต้สำนึก

กระบวนการรับรู้อารมณ์ของบุคคลทั่วไปจะเกิดจากการสัมผัสจากภายนอก คือ อายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอกเกิดการรับรู้และอารมณ์ความรู้สึก เช่นเดียวกับ

---

[๔๐] เกียรติวรรณ อมาตยกุล, **อัตตลิกขาศาสตร์แห่งการรู้จักตัวเอง**, หน้า ๑๑.

อารมณ์ที่เกิดขึ้นภายในจิตใต้สำนึกก็มาจากการรับรู้อารมณ์ภายนอกแล้วเก็บสั่งสมไว้ เช่น การรับรู้ ความทรงจำ และประสบการณ์ ล้วนมาจากสัมผัสทั้งสิ้นแล้วเกิดพลังงานทางจิต ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก ดังนั้น ต้องรู้จักคำว่า "อารมณ์" ก่อนที่จะรู้กระบวนการรับรู้อารมณ์ของจิตใต้สำนึก ตามคำศัพท์ในพจนานุกรมทางจิตวิทยา คำว่า"อารมณ์" (Emotion) หมายถึง สถานะที่ซับซ้อนยุ่งยากทางอินทรีย์ (สิ่งมีชีวิต) และ มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายมากมาย เช่น การหายใจ ชีพจร การปล่อยฮอร์โมนของต่อมไร้ท่อต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจอยู่ในสถานะตื่นเต้นหรือกระวนกระวาย แสดงความรู้สึกรุนแรงออกมาตามปกติจะกระตุ้นไปสู่พฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ถ้ามีอารมณ์รุนแรงจะทำให้สติปัญญาปิดบัง และมักจะทำให้เกิดการโต้เถียงทะเลาะวิวาทกัน เป็นต้น [๔๑] นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการได้ให้คำนิยามคำว่า "อารมณ์" ดังนี้

๑) นายแพทย์ชินโอสถ หัสบำเรอ ให้ความหมายคำว่า"อารมณ์" คือในภาษาบาลีดั้งเดิมหมายถึง สิ่งที่จิตยึดเหนี่ยวคือรับรู้หรือกำลังนึกถึง อาจเป็นสิ่งที่เคยผ่านเข้ามาสู่การรับรู้และจดจำไว้แล้ว (ธรรมมารมณ์) หรือเป็นสิ่งที่พบเห็นอยู่ในขณะนั้นเป็นปัจจุบันก็ได้คำว่า"อารมณ์" ตรงกับคำสมัยใหม่ว่า "จินตนาการ" คือการนึกเป็นภาพขึ้นในใจ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า "Image" [๔๒]

๒) โรเบิร์ต อี. ซิลเวอร์แมน (รศ.ดร. อารี เพชรพุด (แปล)) คำว่า "อารมณ์" คือภาวะอินทรีย์ (Organism) ถูกเร้าทำให้เกิดการตอบสนองที่เรียกว่าผลกระทบจากสิ่งเร้าไม่ว่าผลกระทบอันนั้นจะหนักหรือเบาก็ตามก็จะทำให้เกิดการตอบสนองที่เรียกว่าผลกระทบจากสิ่งเร้า ไม่ว่าผลกระทบนั้นจะหนักหรือเบาก็ตามก็จะทำให้เกิดปฏิกิริยาขึ้นได้ และมีการแสดงออกมาได้ ๓ อย่าง คือ

๑) แบบที่เกิดขึ้นทันที (Emotion Experience) เช่น รู้สึกโกรธ กลัว ดีใจ

๒) พฤติกรรมที่เป็นผลต่อเนื่อง (Emotion Behavior) เช่น เมื่อรู้สึกโกรธก็กล่าวคำสาบาน หรืออาจชกต่อยคนที่ทำให้โกรธหรือเวลาดีใจก็หัวเราะยิ้มแย้มแจ่มใส

---

[๔๑] บุญสิริ สุวรรณเพ็ชร์, Dictionary of psychology, หน้า ๙๔.

[๔๒] นายแพทย์ชินโอสถ หัสบำเรอ, **วิธีการสร้างโปรแกรมจิตเพื่อใช้สมองอย่างคอมพิวเตอร์**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นายสุข, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕.

๓) เกิดการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย (Physical Changes) เช่น ปากสั่น เป็นต้น[๔๓]

จากความหมายของอารมณ์จะพบว่ามีความรู้สึกมาด้วยเสมอ คำว่า อารมณ์กับความรู้สึกเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออกหรือยากที่จะแยกแยะว่าสิ่งไหนเป็นความรู้สึก (Feeling) และสิ่งใดเป็นอารมณ์ (Emotion) เพราะว่าภาวะอารมณ์มีการต่อเนื่องกันอยู่คือความรู้สึกธรรมดาไปสู่ความรู้สึกรุนแรงที่สุด โดยทั่วไปภาวะอารมณ์แบ่งได้ ๒ อย่างคือ อารมณ์ดี (Pleasant Emotion) และอารมณ์เสีย (Unpleasant Emotion) ฟรอยด์กล่าวว่า มนุษย์ไม่สามารถหลีกหนีอารมณ์ ความกลัว ความวิตก และความเครียด ที่เกิดจากสิ่งต่อไปนี้ คือ

๑) กระบวนการที่เป็นไปทางกาย

๒) ความขัดแย้ง

๓) ความคับข้องใจ

๔) ความกระทบกระเทือนใจ [๔๔]

อารมณ์เหล่านี้ทำให้บุคคลรับรู้อารมณ์ตั้งแต่เด็กแรกเกิดและถูกเก็บกดสั่งสมอารมณ์ไว้ภายในจิตใต้สำนึกจนถึงวัยผู้ใหญ่ ดังตัวอย่างอารมณ์ต่อไปนี้ที่จิตใต้สำนึกรับรู้อารมณ์แล้วเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกของบุคคลที่เป็นเหตุทำให้เกิดแรงจูงใจหรือแรงขับ ดังนี้

๑) อารมณ์กลัว (Fear) ความกลัวเกิดจากอาการที่บุคคลมีความคิดหรือประสบการณ์เกี่ยวกับอันตรายต่าง ๆ และบางครั้งมีสิ่งกระทบหรือกระทำต่อตนเองก็เกิดความกลัวจึงขาดกำลังที่จะจัดการกับสิ่งนั้น ๆ รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ รอบ ๆ ตนเองก็ทำให้เกิดความกลัว เช่น ถ้ากลัวมาก ๆ อาจเป็นโรคจิตได้ เป็นต้น ความกลัวทำให้เกิดความกังวลกลายเป็นแรงขับที่ถูกเก็บกดไว้ภายในจิตใต้สำนึก

๒) ความวิตกกังวล (Anxiety) มักจะเกิดจากสถานการณ์ที่จะเกิดในอนาคตและความคาดหวังของสังคม (Social Expectation) เช่นเตรียมตัวไม่พร้อมที่จะสอบเมื่อใกล้วันสอบจะเกิดวิตกกังวลมาก เป็นต้น ฟรอยด์เชื่อว่าความวิตกกังวลเป็นเรื่องที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่พ้นเพราะความปรารถนาหรือความต้องการของมนุษย์ไม่ได้รับการตอบสนองที่เหมาะสมกับ

---

[๔๓] โรเบิร์ต อี.ซิลเวอร์แมน, (รศ.ดร. อารี เพชรพุด (แปล)), **จิตวิทยาทั่วไป ภาควิชาจิตวิทยา คณะสังคมสาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**, (กรุงเทพฯ : จามจุรีโปรดักส์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๐.

[๔๔] ดวงมณี จงรักษ์, **ทฤษฎีการให้การปรึกษาและจิตบำบัดเบื้องต้น**, หน้า ๒๓.

ที่จิตใจต้องการเสมอไป หรืออีโก้ก็ไม่สามารถควบคุมอิดและซูเปอร์อีโก้ได้อย่างสมดุลเหมาะสมตลอดเวลา ฟรอยด์ได้แบ่งความวิตกกังวลออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

(๑) ความวิตกกังวลต่อความจริง (Reality Anxiety) คือวิตกกังวลสิ่งแวดล้อมภายนอก เช่น งูหรือคนถือมีด เป็นต้น มาจากระบบอีโก้

(๒) ความวิตกกังวลแบบโรคประสาท (Neurotic Anxiety) ได้แก่วิตกกังวลตัวเองในการที่ ทำสิ่งที่น่าอับอายขายหน้าและถูกประจาน เป็นต้น มาจากระบบอิดซึ่งมีอยู่ ๓ ลักษณะ ดังนี้

๒.๑) กลัวแบบหาสาเหตุไม่ได้ เช่น ตกใจง่าย และการคาดการเอาเองในลางร้ายต่าง ๆ พลังงานของอิดชนะพลังงานของอีโก้

๒.๒) กลัวแบบท่วมท้น เรียกว่า (Phobia) คือมีอารมณ์กลัวเกินไปหรือเกินกว่าเหตุเช่น แมลง หนู ที่โล่งแจ้ง เป็นต้น

๒.๓) กลัวแบบถอยหนีแบบกระเจิง คือ การเกิดขึ้นทันทีทันใดโดยไม่มีอะไรมากระทำเกิดขึ้น เช่น อ่านข่าวจากหนังสือพิมพ์ว่ามีคนลอบยิงคนล้มตายไปหลายคน กลัวว่าตนเองเป็นคนเหล่านั้นจึงหนีตาย เป็นต้น อันเกิดจากพลังงานของอิดชนะพลังงานของอีโก้และซูเปอร์อีโก้

(๓) ความวิตกกังวลเชิงศีลธรรม (Moral Anxiety) คือความวิตกกังวลที่เกิดจากความสำนึกผิดชอบชั่วดีหรือความเหลวไหลที่ขัดต่ออุดมคติของตนเองซึ่งเกิดจากพลังงานของซูเปอร์อีโก้ ความวิตกกังวลเหล่านี้จะเกิดเป็นอารมณ์ที่จิตใต้สำนึกรับรู้อารมณ์แล้วเก็บกดสั่งสมอารมณ์ไว้ภายในจิตใต้สำนึก [๔๕]

๓) ความริษยา (Jealousy) เป็นลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งของความวิตกกังวลเนื่องจากขาดความปลอดภัย (Insecurity) จากการรู้สึกกลัวสูญเสียความรัก เกิดการเปรียบเทียบการแข่งขันชิงดีชิงเด่น ทำให้เกิดความก้าวร้าวทำลายกัน เช่น ชายหนุ่มริษยาหนุ่มอีกคนหนึ่งที่มาแย่งความรักจากหญิงสาวที่ตนรักอยู่แล้วเกิดการทำร้ายกันจนเสียชีวิต เป็นต้น อารมณ์นี้อยู่ในขั้นแสวงหาความสุขจากแรงกระตุ้นทางเพศ (Genital Stage) ที่ถูกเก็บกดอารมณ์เหล่านี้ไว้ ภายในจิตใต้สำนึกของบุคคลนั้น

๔) ความโกรธ (Angry) เป็นอารมณ์ที่เป็นด้านไม่ดีเกิดขึ้นจากสิ่งที่มาขัดขวางมิให้ไปถึงสิ่งที่ตนเองปรารถนาหรือต้องการ เช่นในวัยเด็กที่มักจะเกิดความโกรธจากการหิว

---

[๔๕] ศรีเรือน แก้วกังวาน, **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ**, หน้า ๒๒-๒๓.

หรือกิจวัตรอื่นๆ ประจำวันที่เกิดจากการเลี้ยงดูของบิดามารดา กล่าวคือบิดามารดาบังคับเด็กทำงานต่าง ๆ หรือเกิดจากการอบรมต่างๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นอารมณ์ที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในตัวเด็กและเมื่อเด็กโตขึ้นอารมณ์เหล่านี้ที่เก็บสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกและเมื่อถูกกระตุ้นหรือภาวะที่เหมาะสมจะแสดงพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพในช่วงวัยผู้ใหญ่ เช่น ทำลาย ทุบตี และกล่าวคำหยาบๆ เป็นต้น ความโกรธจะส่งผลทางจิตใจ และทางร่างกาย เช่น คิดมาก ขาดความสุข มีความกลัว และเกิดโรคประสาทได้ [๔๖] อารมณ์ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดเป็นกระบวนการที่บุคคลสามารถรับรู้อารมณ์จากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ จากนั้นจะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกที่มนุษย์ทุกคนต้องพบหรือประสบมาตั้งแต่เด็กหรืออาจประสบในวัยที่โตแล้ว อย่างไรก็ตามจิตใต้สำนึกที่เก็บกดสั่งสมรับรู้อารมณ์เหล่านี้ จะนำไปสู่การดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคลในสังคม และลักษณะพฤติกรรมส่วนตัวในบุคคลนั้น ๆ ต่อไป

๓.๕.๑ ลักษณะการรับรู้อารมณ์ของจิตใต้สำนึก

ลักษณะในการรับรู้อารมณ์ของจิตใต้สำนึกเริ่มจากเด็กแรกเกิดที่ได้รับอารมณ์จากการสัมผัสอวัยวะตั้งแต่ปาก ริมฝีปากและสัมผัสร่างกาย ที่เป็นลักษณะที่กระตุ้นเร้าอารมณ์ เช่น การป้อนนม ป้อนอาหาร และการลูบไล้ตามร่างกายเด็ก เป็นต้น ซึ่งฟรอยด์มีทรรศนะว่าเป็นขั้นตอนที่มีการพัฒนาการเพื่อตอบสนองอารมณ์ความพอใจ และลักษณะความพึงพอใจเหล่านี้จะถูกเก็บสั่งสมในจิตใต้สำนึกของชีวิตเมื่อถึงวัยผู้ใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามชีวิตต้องเผชิญกับความแปรปรวนทั้งภายในและภายนอก ทำให้เกิดลักษณะการรับรู้อารมณ์ที่เก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑) ลักษณะการรับรู้อารมณ์ภายนอก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าขั้นตอนการพัฒนาการทางเพศเพื่อตอบสนองต้องการของบุคคล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วมีอยู่ ๕ ขั้นตอน คือ

(๑) ขั้นปาก มีลักษณะการรับรู้อารมณ์ทางอวัยวะทางปาก ริมฝีปาก เป็นการตอบสนองความพึงพอใจทางปาก

(๒) ขั้นทวารหนัก มีลักษณะการรับรู้อารมณ์ทางอวัยวะทางทวารหนัก เป็นความสุขที่มีการบังคับการถ่ายหรือการเล่นของที่ถ่ายออกมา

---

[๔๖] โรเบิร์ต อี.ซิลเวอร์แมน, (อารี เพชรพุด ผศ.ดร.(แปล)), **จิตวิทยาทั่วไป ภาควิชาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**, หน้า ๒๑๗-๒๑๘.

(๓) ขั้นอวัยวะเพศ มีลักษณะการรับรู้อารมณ์จากการเล่นอวัยวะเพศของตนและความพึงพอใจที่เลียนแบบพ่อหรือแม่ที่ต่างเพศกับตน

(๔) ขั้นระยะแฝง มีลักษณะการรับรู้อารมณ์จากสิ่งแวดล้อมภายนอกของตัวเอง เช่น สังคม กฎระเบียบ และประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น ช่วงนี้เด็กจะมีความสนใจและจดจำเมื่อเรียนรู้

(๕) ขั้นอวัยวะสืบพันธุ์ มีลักษณะการรับรู้อารมณ์ในเพศตรงกันข้ามหรือแรงดึงดูดของเพศตรงกันข้ามเป็นการตอบสนองความพึงพอใจของตนเอง

ฟรอยด์กล่าวไว้ว่าตั้งแต่เด็กแรกเกิดมีการพัฒนาการจนถึงขั้นวัยผู้ใหญ่ หมายความว่าจะแสวงหาความสุขตอบสนองของส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเสมอไป แต่จะมีความไม่สมบูรณ์ตามขั้นของพัฒนาการนั้น ๆ สิ่งเหล่านี้จะมีลักษณะในการรับรู้อารมณ์ลักษณะดังกล่าวแล้วจะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกในรูปแบบต่าง ๆ กัน

๒) ลักษณะการรับรู้อารมณ์ภายใน เกิดจากการรับรู้อารมณ์ภายนอกแล้วทำให้เกิดความทรงจำ ประสบการณ์ แปรเปลี่ยนไปเป็นพลังงานทางจิตเป็นระบบ ๓ ระบบ ที่เป็นพลังงานรูปหนึ่งที่อยู่ในจิตใต้สำนึกคือ

(๑) ระบบอิด เป็นพลังงานทางจิตที่เกิดมาตั้งแต่เกิดมีลักษณะเป็นสัญชาตญาณที่จะแสวงหาความสุขที่ไร้เหตุผลเป็นลักษณะการรับรู้อารมณ์ของอิดจะเคลื่อนไหวอยู่ภายในจิตใต้สำนึกที่สั่งสมอยู่ตลอดเวลา

(๒) ระบบอีโก้ มีลักษณะการรับรู้อารมณ์จากความคิดไตร่ตรองที่มีเหตุผลที่ถูกพัฒนามาจากพลังงานทางจิตของอิด จากนั้นจะเก็บสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก

(๓) ระบบซูเปอร์อีโก้ มีลักษณะการรับรู้อารมณ์ที่เกิดจากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ระบบสังคม ค่านิยม เพื่อให้รู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว ทำให้เกิดคุณธรรมและมโนธรรมในวัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่เป็นลักษณะอารมณ์ที่เก็บสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกตลอดชีวิต[๔๗]

จากลักษณะที่จิตใต้สำนึกการรับรู้อารมณ์ทั้ง ๒ ลักษณะ คือทั้งภายนอกเกิดจากประสาทสัมผัสและภายในเกิดจากความรู้สึกนึกคิดที่มีความสัมพันธ์กันอยู่ คือเมื่อบุคคลที่รับรู้อารมณ์จากภายนอกจะเปลี่ยนเป็นพลังงานทางจิต ที่เก็บสั่งสมอยู่ใต้จิตสำนึกตลอดเวลา ซึ่งจะขึ้นอยู่กับเจตนาของแต่ละบุคคลที่รับรู้อารมณ์นั้นเป็นหลัก

---

[๔๗] กิติกร มีทรัพย์, **พื้นฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์**, หน้า ๓๔.

๓.๕.๒ ภาวะการรับรู้อารมณ์ของจิตใต้สำนึก

ภาวะการรับรู้อารมณ์ของจิตใต้สำนึกที่เก็บกดสั่งสมไว้ขึ้นอยู่กับว่าลักษณะอารมณ์ที่รับเข้ามาดีหรือไม่ดี (กุศลหรืออกุศล)ทางจิตวิทยาใช้คำว่าปมเด่น (ทางดี) และปมด้อย (ทางไม่ดี) โดยธรรมชาติมนุษย์เกิดมาจะรับรู้อารมณ์ที่แตกต่างกันไป ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่การรับรู้อารมณ์นั้นจะมีภาวะการรับรู้อารมณ์ที่ซ้ำ ๆ กันหรือเป็นภาวะที่ชั่วประเดี๋ยวเดียวก็เปลี่ยนเป็นการรับรู้อารมณ์อื่นๆอีก นี้เป็นการบ่งชี้บอกให้รู้ว่าภาวะที่รับอารมณ์ซ้ำ ๆ กันเกิดจากการเก็บกดสั่งสมอารมณ์ในจิตใต้สำนึกแรงหรือมีเจตนาแรงในการรับรู้อารมณ์นั้นด้วย ดังนั้น การที่ภาวะการรับรู้อารมณ์มีมากหรือน้อยขึ้นกับการรับรู้ในลักษณะที่อารมณ์เข้ามาสู่บุคคลนั้นดังเช่นจิตใต้สำนึกจะเก็บกดสั่งสมอารมณ์ที่อยู่ภายในรูปของพลังงานทางจิต มี ๓ ประเภท ดังนี้

๑) พลังงานทางจิตของอิด มีภาวะการณ์รับรู้อารมณ์ที่ไม่สมบูรณ์มากหรือแรง (ไม่สมปรารถนาที่ตั้งใจไว้) มักจะทำให้อิดมีพลังงานทางจิตมาก ก็จะทำให้แต่ใจตนเองโดยไม่มีเหตุผลมาก เช่นกัน หรือพยายามหาสิ่งอื่นทดแทนในเมื่อไม่ได้รับความพอใจที่ปรารถนาทันทีหรือไม่คำนึงถึงใครๆ ที่ว่ากล่าวตักเตือน เช่นอยากดื่มเหล้า สูบบุหรี่ พูดเพ้อเจ้อ พูดส่อเสียด และพูดคำหยาบ เป็นต้น

๒) พลังงานทางจิตของอีโก้ มีภาวะการรับรู้อารมณ์ที่ไม่สมบูรณ์มากหรือแรง มักจะทำให้บุคคลนั้นพยายามหนีความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับตัวเอง หนีความเป็นจริงกับสิ่งแวดล้อม และไม่อยากเข้าใกล้สังคมเพราะกลัวว่าบุคคลอื่นจะพบความเป็นจริงของตัวเอง และมองโลกในแง่ร้าย รวมทั้งจะทำให้เกิดทิฏฐิตัวตนอย่างสูง เป็นต้น ทำให้เกิดภาวะอารมณ์ในจิตใต้สำนึกอย่างมาก

๓) พลังงานทางจิตของซูเปอร์อีโก้ มีการรับภาวะอารมณ์ที่ไม่สมบูรณ์มากหรือแรง มักจะทำให้เกิดภาวะภายในจิตใต้สำนึกได้รับการสั่งสมที่ผิดๆ หรือมีความคิดในทางผิดทำนองคลองธรรมและเห็นผิดเป็นชอบได้ เช่น บิดามารดาชอบสั่งสอนเด็กว่าอย่าเอื้อเฟื้อต่อใครๆ เมื่อใครมาขอความช่วยเหลือ เพราะจะทำให้ตนเองเดือดร้อนได้ภายหลัง ตัวอย่างเมื่อเด็กเก็บสิ่งของที่ที่มีค่าหรือสิ่งสำคัญและเมื่อเด็กได้นำสิ่งของดังกล่าวไปให้เจ้าของแต่ไม่ได้รับการชมเชยหรือถูกกล่าวหาในลักษณะต่างๆ เป็นต้น ก็จะทำให้เด็กเห็นผิดได้ในทางมโนธรรมจนกระทั่งถึงวัยผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการเก็บกดสั่งสมภาวะดังกล่าวไว้ในทางที่ไม่ดีและไม่รู้ว่าอะไรคือความดีหรืออะไรคือความชั่วในตัวเองและสังคม เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าพลังงานทางจิตทั้ง ๓ ประเภทมีภาวะอารมณ์ที่ถูกรับรู้มาจากภายนอกจากบิดามารดาหรือบุคคลในสังคมที่มีลักษณะดีหรือไม่ดีมากน้อยแล้วแต่ภาวะที่รับอารมณ์นั้นๆ และ เมื่อพลังงานทางจิตรับรู้อารมณ์เข้ามาในจิตใต้สำนึกก็จะทำให้บุคคลนั้นสมบูรณ์ทั้งในด้านความคิดและพฤติกรรมเรียกว่า "พื้นฐานดี" และในทางตรงกันข้ามการรับรู้อารมณ์ของบุคคลไม่สมบูรณ์มากหรือแรงก็จะทำให้เกิดความคิดและพฤติกรรมทางจิตใต้สำนึกก็จะเกิดการขัดแย้งหาทางออกไม่ได้ทำให้ เกิดการสับสนที่จะนำไปสู่ความวิตกกังวลและหวาดกลัวในพฤติกรรมที่ผิดปกติธรรมที่ควรจะเป็น ดังนั้นพลังงานทางจิตทั้งหมดที่จะถูกเก็บกดสั่งสมไว้มากหรือน้อยขึ้นอยู่ในจิตใต้สำนึกของบุคคลนั้นรับอารมณ์มาอย่างไรในชีวิต

๓.๖ กระบวนการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึก

กระบวนการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึก เริ่มตั้งแต่เด็กแรกเกิดจนกระทั่งเจริญวัยเข้าสู่วัยผู้ใหญ่จะเป็นไปในลักษณะการรับรู้อารมณ์ของบุคคลเข้าสู่จิตใต้สำนึกเก็บกดสั่งสมไว้จากสิ่งแวดล้อมภายนอกในกิจวัตรประจำวันของการดำรงชีวิตสู่กระบวนการการรับรู้อารมณ์ต่างๆ เช่นความทรงจำและประสบการณ์ต่าง ๆ แล้ว เปลี่ยนเป็นไปพลังงานทางจิต ที่เป็นภาวะเก็บกดสั่งสมภายในจิตใต้สำนึก จากนั้นนำสู่การแสดงพฤติกรรมของบุคคลอย่างไม่รู้สาเหตุหรือผิดปกติ เพื่อให้เห็นกระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ของจิตใต้สำนึกเป็นภาพโดยรวมของกระบวนการเก็บกดสั่งสมของจิตใต้สำนึกดังกล่าว ดังรูปภาพที่ ๒๒ แสดงกระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ของจิตใต้สำนึก ดังนี้

กระบวนการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึก

↓

กระบวนการเก็บสั่งสมในลักษณะภายนอกตั้งแต่เดกแรกเกิดมี ๕ ระยะ คือ

- ขั้นระยะปาก (Oral Stage)
- ขั้นระยะทวารหนัก (Anal Stage)
- ขั้นระยะอวัยวะเพศ (Phallic Stage)
- ขั้นระยะแฝง (Latency Stage)
- ขั้นระยะอวัยวะสืบพันธุ์ (Genital Stage)

↓

ภาวะการเก็บสั่งสมพลังงานทางจิตภายในจิตใต้สำนึกมี ๓ ประเภท คือ

- พลังงานทางอิด (Id)
- พลังงานทางอีโก้ (Ego)
- พลังงานทางซูเปอร์อีโก (Super – Ego)

↓

ภาวะที่ถูกกระตุ้นหรือเหมาะสม

↓

พฤติกรรมหรือบุคลิกภาพ

จากรูปภาพที่ ๒๒ สามารถอธิบายรายละเอียดในขั้นตอนของกระบวนการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึกจากการที่รับรู้อารมณ์ภายนอกให้ชัดเจนดังนี้

๑) กระบวนการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึกมีลักษณะภายนอกตั้งแต่แรกเกิดมี ๕ ระยะดังนี้

(๑) กระบวนการขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะปาก มีการเก็บกดสั่งสมสั่งสมสิ่งต่างๆที่เคยพอใจ ไม่พอใจและความจำต่างๆในเด็กแรกเกิด

(๒) กระบวนการขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะทวารหนัก เป็นกระบวนการทางจิตใต้สำนึกที่จะเก็บกดสั่งสมไว้เกิดจากความเป็นทุกข์และผิดหวังที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองในการเล่นอุจจาระและการกลั้นอุจจาระในวัยเด็กซึ่งมีความสุข เป็นต้น

(๓) ขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะเพศ เป็นกระบวนการการเก็บกดสั่งสมในจิตใต้สำนึกในขั้นนี้ จะเกิดจากการไม่สามารถเลียนแบบบิดาหรือมารดาได้อย่างสมบูรณ์ ทำให้เด็กขาดความรู้สึกรัก สนิทสนม ตามแบบของบิดามารดา เป็นสาเหตุของการเก็บกดสั่งสมในจิตใต้สำนึกของเด็กเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก

(๔) กระบวนการขั้นแสวงหาความสุขในระยะแฝง เป็นการเก็บกดสั่งสมในจิตใต้สำนึกในขั้นนี้จะเกิดจาก เรียนรู้จากสังคมภายนอกบวกกับสัญชาตญาณทางเพศที่แฝงอยู่ในจิตใต้สำนึกที่ผ่านมาในช่วงวัยเด็ก

(๕) กระบวนการขั้นอวัยวะสืบพันธุ์ เป็นการเก็บสั่งสมในจิตใต้สำนึกขั้นนี้เกิดจากกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ประเพณีวัฒนาธรรมของสังคมที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางเพศตรงข้ามได้ที่ตนปรารถนาจึงเกิดความเครียด ความกลัว ความวิตกกังวลต่างๆ ทำให้เก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกตลอดเวลา

๒) กระบวนการภาวะเก็บสั่งสมพลังงานทางจิตภายในจิตใต้สำนึกมี ๓ ระบบ คือ

(๑) กระบวนการเก็บสั่งสมพลังงานของอิด จะถูกเก็บกดสั่งสมตั้งแต่เด็กแรกเกิดเมื่อเข้าสู่ระยะการพัฒนาการของปาก ระยะการพัฒนาการของทวารหนัก และระยะการพัฒนาของอวัยวะเพศ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจตามสัญชาตญาณ ซึ่งเป็นพลังงานทางจิตที่ไม่มีเหตุผลหรือไม่มีการไตร่ตรองในการกระทำ เป็นเหตุให้พลังงานทางอิดจะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกอยู่ตลอด

(๒) กระบวนการเก็บสั่งสมพลังงานของอีโก้ เป็นพลังงานทางจิต เพื่อใช้ในการวิเคราะห์หาเหตุผล การทรงจำ และการตัดสินใจ กระบวนการเก็บสั่งสมในขั้นนี้จะเกิดจากความวิตกกังวล และความกลัวในจิตใจ เพราะเกิดความอ่อนแอในระบบพลังงานทางจิตของอีโก้ที่จะตัดสินใจในความเป็นจริงเกี่ยวกับภายนอกเป็นเหตุให้เกิดการเก็บกดสั่งสมในจิตใต้สำนึก

(๓) กระบวนการเก็บสั่งสมพลังงานของซูเปอร์อีโก้ จะถูกเก็บกดสั่งสมตั้งแต่เด็กคือเป็นลักษณะของคำสั่งสอนและอบรมณ์ในการเลี้ยงดูของบิดามารดาเช่นเด็กจะกลัวการถูกลงโทษของพ่อแม่ที่ไม่ปฏิบัติตนตามกฎเกณฑ์คุณธรรมของบิดามารดาบังคับ และเมื่อถึงวัยผู้ใหญ่ก็จะเป็นการเรียนรู้ทางกฎเกณฑ์กฎหมาย และธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ทางสังคมเป็นต้นสิ่งทั้งหลายเหล่านี้จะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึกของบุคคลในส่วนตัวและการดำเนินชีวิตทางสังคม

๓) กระบวนการการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึกของทั้ง ๓ ระบบมีแรงส่งและแรงต้านที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในจิตใต้สำนึกซึ่งมีแรงส่งคืออิดและแรงต้านคืออีโก้และซูเปอร์อีโก้

ทำให้เกิดความกลัว และไม่สามารถตัดสินใจได้ ทำให้เกิดความตึงเครียดภายในบุคคล (Internal Frustration) เป็นเหตุให้เกิดเก็บสั่งสมภายในจิตใต้สำนึก

จากกระบวนการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึก จะเห็นว่าตั้งแต่เด็กแรกเกิดได้รับการสัมผัสจากภายนอกเป็นธรรมดาที่จะมีการพัฒนาการมาสู่วัยผู้ใหญ่ที่เกิดจากความคิดประสบการณ์ต่างๆ อย่างเป็นกระบวนการที่จิตใต้สำนึกจะทำการเก็บกดสั่งสมไว้จิตใต้สำนึกจากกระบวนการดังกล่าวกลายมาเป็นพลังงานทางจิตที่อยู่ในจิตใต้สำนึกคือ อิด อีโก้และซูเปอร์อีโก้ ซึ่งเป็นกระบวนการเก็บสั่งสมอย่างต่อเนื่องแต่ละบุคคลอยู่ตลอดเวลาเมื่อสัมผัสกับอารมณ์ภายนอก

๓.๗ การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของจิตใต้สำนึก

จากกระบวนการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึกในภาวะต่าง ๆ ที่เป็นเหตุให้เกิดความเครียด และเกิดความวิตกกังวลในชีวิต นำไปสู่การปลดปล่อยพลังงานทางจิตกลายเป็นพฤติกรรมโดยไม่ตั้งใจหรือเพราะถูกกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อมรอบข้าง อย่างไรก็ตามพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพที่แสดงออกจะต้องมีสาเหตุหรือปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ฟรอยด์ได้อธิบายว่า "โครงสร้างบุคลิกภาพที่ประกอบด้วยพลังงานทางจิต ๓ ระบบคืออิด อีโก้ และซูเปอร์อีโก้ นี้เป็นพลังงานทางจิมีลักษณะเฉพาะบุคคลและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในการทำงานของบุคคล โดยที่พลังงานทางจิตของอิด อีโก้และซูเปอร์อีโก้ ทำงานประสานสัมพันธ์กันตั้งแต่เด็กแรกเกิดจนถึงสิ้นสุด คือวัยรุ่น" [๔๘]

ดังนั้น ควรที่จะเข้าใจในความหมายของคำว่า "บุคลิกภาพหรือพฤติกรรม" จะต้องทำความเข้าใจ คำว่า "บุคลิกภาพ" หมายถึง ลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลในด้านต่าง ๆ มีอยู่ ๒ ส่วน ดังนี้

๑) ส่วนที่เป็นภายนอก คือ เป็นส่วนที่เห็นได้ชัดเจน เช่นรูปร่าง หน้าตา กิริยามารยาท การแต่งตัว การพูดจา ฯลฯ

๒) ส่วนที่เป็นภายใน คือ ส่วนที่เห็นได้ยากแต่อาจทราบได้โดยการอนุมานเช่น สติปัญญา ความคิด ลักษณะอารมณ์ ปรัชญาชีวิต ความปรารถนา และค่านิยม [๔๙] เป็นต้น

---

[๔๘] ศรีเรือน แก้วกังวาน, **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ**, หน้า ๑๕-๑๗.

[๔๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๖.

บุคลิกภาพหรือพฤติกรรมเหล่านี้มาจากการเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก ตั้งแต่วัยเด็กแรกเกิดจนมาถึงวัยผู้ใหญ่ ดังนั้นการเปลี่ยนพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพเกิดจากการที่จิตใต้สำนึกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในแล้วถูกกระตุ้นหรือภาวะที่เหมาะสมเพราะมีเงื่อนไขอยู่ ๕ ประการ คือ

๑) พฤติกรรมตามความมีวุฒิภาวะ (Maturity) คือ การพัฒนาการของเด็กในวัยแรกเกิดจนมีความเจริญทางร่างกายเรื่อย ๆ ทำให้ระบบประสาทเจริญจนทำให้เด็กรู้จักพูดจาก็จะพบว่าเด็กเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่จะรับรู้อารมณ์ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ ความทรงจำ การรับรู้โลก การคิด และการพูด รวมไปถึงสัญชาตญาณต่าง ๆ ของเด็ก จากนั้นจะแสดงพฤติกรรมออกมาเพื่อให้สอดคล้องจากประสบการณ์ที่ผ่านมาจากอดีตนั้น เช่นเด็กหรือผู้ใหญ่บางคนที่แสดงพฤติกรรมที่ไม่ยั้งคิดและไม่มีเหตุผลหรือต้องการบางสิ่งอย่างทันทีทันใดตามปรารถนาของตน เป็นต้น

๒) พฤติกรรมความคับข้องใจจากเหตุภายนอก (Frustration) เป็นการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อแสวงหาความพอใจในส่วนที่ต้องการหรือปรารถนาแต่ไม่ได้รับการตอบสนองตามที่ตนปรารถนา เช่นความอยากได้ในสิ่งที่ตนปรารถนานั้นถูกบุคคลอื่นมาขัดขวางจึงเกิดการคับข้องใจทางภายในจึงมีพฤติกรรมแสดงออกมาให้เห็นจากเหตุภายนอก เช่นมีอารมณ์โกรธและก้าวร้าว เป็นต้น

๓) พฤติกรรมความคับข้องใจจากเหตุภายในหรือความไม่สบายใจอันเนื่องมาจากความรู้สึกขัดแย้งภายในซึ่งมีพฤติกรรมแบบสัญชาตญาณของพลังงานทางจิตของอิดที่เกิดขึ้นตามความปรารถนาหรือความพึงพอใจของตนเอง แต่มีพลังงานทางจิตของอีโก้และซูเปอร์อีโก้ มาขัดขวางไว้ เรียกว่าความขัดแย้งภายในพฤติกรรม เช่นไม่ค่อยสนใจใครหรือชอบอยู่คนเดียวพฤติกรรมเหล่านี้จะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกมาเมื่อครั้งตอนอยู่ในวัยเด็ก

๔) พฤติกรรมความรู้สึกไม่พอใจของบุคคล เป็นการแสดงพฤติกรรมที่บุคคลมีความรู้สึกไม่เหมาะสมและขาดความเข้าใจ ขาดประสบการณ์หรือปัญญา ทำให้มีพฤติกรรมไม่มีการปรับความต้องการหรือพึงพอใจของตนเอง พฤติกรรมเหล่านี้จะถูกเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกมาก่อน

๕) พฤติกรรมความวิตกกังวล เป็นความคับข้องใจเนื่องมาจากความกลัว ซึ่งมีพฤติกรรมที่กลัวเกินความเป็นจริง กลัวแบบโรคประสาท กลัวเชิงศีลธรรม เป็นต้น พฤติกรรมการกลัวเหล่านี้มีสาเหตุมาจากการเก็บกดสั่งสมไว้ที่มีอยู่แล้วภายในจิตใต้สำนึก

ตัวอย่างเช่น กลัวว่าจะรักษาสิ่งที่ต้องการอะไรบางอย่างไว้ไม่ได้เกิดความกังวลต่าง ๆ ทำให้มีพฤติกรรมร้อนรนเพื่อจะรักษาสิ่งนั้น ๆ ไว้อย่างผิดปกติ [๕๐] เป็นต้น

จากเงื่อนไขดังกล่าวที่เป็นสาเหตุแห่งพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพจากจิตใต้สำนึกที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในครั้งอดีตที่ผ่านมาสู่การมีกลไกแห่งการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ และเป็นการการป้องกันตัวเอง (Defene Mechanism) [๕๑] ที่บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมาให้เห็นที่ชัดเจนหรือปรากฏอยู่ในสังคมประจำวันมีหลายประการ ดังนี้

๑) พฤติกรรมการเก็บกด (Repression) เป็นการระงับแรงส่งของอิดด้วยแรงต้านของอีโก้ ทำให้อีโก้เกิดความกังวล ซึ่งเป็นการบีบบังคับความทรงจำ ความคิด และการรับรู้ที่ถูกกระตุ้นความรู้สึกให้แสดงพฤติกรรมออกมาจากความบิดเบือนจากความเป็นจริง ฟรอยด์อธิบายว่าเป็นเหตุมาจากอาการฮิสทีเรีย (Hysteria) มูลเหตุมาจากระบบประสาทที่ทำให้เก็บกดความเครียดทางจิตใต้สำนึกเรียกว่า โรคจิตกายาพาธ เช่น แสดงอาการหืดหอบ ปวดตามข้อ โรคกระเพาะ ผู้ใหญ่ยังมีความกลัวแบบเด็กๆ เช่น กลัวผี ตุ๊กแก และกลัวปฏิเสธความรักเป็นต้น

๒) พฤติกรรมการฉายภาพ (Projection) หรือการสะท้อน เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ถูกกระตุ้นจากพลังงานของอิดและซูเปอร์อีโก้ ทำให้อีโก้หาทางออกโดยการย้ายพลังงานของอิดและซูเปอร์อีโก้ ไปสู่บุคคลอื่นทางภายนอกหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ บุคคลกระทำในสิ่งที่ตรงกันข้าม ตัวอย่างแสดงออกให้เห็นคือ นาย ก. มีความรู้สึกไม่ชอบหน้านาย ข. ดังนั้นนาย ก. เปลี่ยนความรู้สึกนี้โดยกล่าวว่า “ นาย ข. ไม่ชอบหน้าและไม่เป็นมิตรกับฉัน (นาย ก.) ” เป็นการถ่ายโอนความรู้สึกของตนเองไปสู่บุคคลอื่นถือว่าเป็นพฤติกรรมโรคจิตชนิดหวาดระแวง และถ้ากล่าวถึงในวัยเด็กก็อยู่ในระยะขั้นทวารหนัก (Anal Stage)

๓) ปฏิกิริยาของการกระทำตรงกันข้าม (Reaction Formation) เป็นพฤติกรรมที่พลังงานของอีโก้เห็นว่าเป็นภาวะอันตรายทำให้เปลี่ยนเป็นพลังงานทางสัญชาตญาณ (ไม่มีเหตุผล) ตัวอย่างพฤติกรรมคือเมื่อบุคคลอยู่ในสถานการณ์ที่ตนหวาดกลัว ทำให้เกิดพฤติกรรมตรงกันข้าม เช่น เกลียดแต่แกล้งทำรักหรือชอบ เป็นต้น

๔) พฤติกรรมการติดตรึง (Fixation) เกิดจากการวิตกกังวลกับเหตุการณ์ไม่คุ้นเคยทำให้มีพฤติกรรมไม่กล้าแสดงออก เพราะกลัวว่าเหตุการณ์ข้างหน้าที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจึง

---

[๕๐] กิติกร มีทรัพย์, **พื้นฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์**, หน้า ๔๘.

[๕๑] ดวงมณี จงรักษ์, **ทฤษฎีการให้การศึกษาและจิตบำบัดเบื้องต้น**, หน้า ๖๑.

ยินยอมอยู่ที่เดิม ตัวอย่างพฤติกรรมนี้คือเด็กที่อยู่ในวัยที่ควรพูดได้แล้วกลับไม่ยอมพูด เพราะยังต้องการความรักความเอาใจใส่ดูแลจากพ่อแม่ ถ้ากล่าวถึงวัยเด็กก็อยู่ในระยะอวัยวะเพศ (Phallic Stage)

๕) พฤติกรรมการถดถอย (Regression) เป็นการก้าวถอยหลังสู่ขั้นการพัฒนาที่ต่ำกว่าเดิมเนื่องจากปัญหาที่รุนแรงที่เผชิญหน้าอยู่ ตัวอย่างเช่นนักเรียนลาออกจากโรงเรียนเพราะอดทนไม่ได้กับความวิตกกังวลที่ตนเองเผชิญอยู่ตามลำพัง หรือบางคนแสดงพฤติกรรมในวัยที่ผ่านมาแล้วเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด หรือเรียกร้องความสนใจ ตัวอย่างเช่น สตรีวัย ๕๐ ปีแต่งตัวเหมือนกับเด็กวัยรุ่นเพื่อตอบสนองความสบายใจของตนเองว่ายังไม่เป็นผู้สูงอายุ เป็นต้น

๖) พฤติกรรมอยู่อย่างโดดเดี่ยว (Isolation) หมายถึง การแบ่งแยกส่วนประกอบทางอารมณ์ (Emotional Components) ออกจากความคิด ดังตัวอย่าง ๒ ประการ ดังนี้

(๑) นักศึกษาแพทย์ชำแหละศพในห้องปฏิบัติการกายวิภาคศาสตร์ โดยไม่มีความคิดความตายมารบกวนเลย ซึ่งเป็นพฤติกรรมการเก็บกดทางอารมณ์

(๒) คนบางคนสามารถระลึกถึงเหตุการณ์ หรือความคิดที่แสนจะปวดร้าวได้โดยไม่มีเรื่องอารมณ์เข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นกลไกทางจิตที่พบบ่อยในโรคประสาทชนิดย้ำคิดย้ำทำเป็นพฤติกรรมแบบอารมณ์ไม่คงที่ เพราะกระบวนการแยกความคิดออกจากความคิดอื่น ๆ ทำให้ลืมความคิดที่ถูกเก็บกดไว้ เป็นเหตุให้จำไม่ได้ว่าก่อนหน้านี้เคยทำอะไรไปบ้าง เช่นมีพฤติกรรมกระทำซ้ำๆในเรื่องเดียวกัน

๗) พฤติกรรมการลบล้างการกระทำอันก่อน (Undoing) เป็นการหักล้างพฤติกรรมที่ไม่ดี หรืออันตราย เป็นเพราะพลังงานของอิดที่ถูกกระตุ้นทำให้เกิดพฤติกรรมแบบสัญชาตญาณแบบไม่มีเหตุผล แต่พลังงานของอีโก้เห็นว่าไม่ดีหรืออันตรายจึงเกิดพฤติกรรมทำซ้ำใหม่เพื่อลบล้างกระทำหรือพฤติกรรมเดิม เช่นพฤติกรรมที่กระทำแล้วเกิดความกังวล กลัวจะไม่ถูกจึงต้องกระทำใหม่หรือว่ากระทำซ้ำเพื่อให้แน่ใจว่าถูกต้อง เป็นต้น

๘) พฤติกรรมในการปฏิเสธ (Denial) เป็นพฤติกรรมที่ไม่สบายใจที่ต้องประสบกับความเป็นจริงของโลกภายนอก แล้วแสดงพฤติกรรมออกมาทางความฝันหรือจินตนาการตามใจของตนเองแทน เช่นการฝันเป็นเรื่องราวต่างๆ เป็นต้น

๙) พฤติกรรมทำร้ายตัวเอง (Turning against the self) เป็นพฤติกรรมที่บุคคลทำอะไรผู้อื่นไม่ได้ที่เก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึก แล้วมีพฤติกรรมหันมาทำร้ายตัวเองเช่นการเอามีดมากรีดแขนตัวเองหรือการดื่มเหล้าเพื่อประชดตัวเอง เป็นต้น

๑๐) พฤติกรรมกระบวนการทางจิตใต้สำนึก (Sublimation) หรือพลังงานทางเพศที่ถูกหันเหไป โดยพลังงานของอีโก้ พยายามหาสิ่งทดแทนให้เป็นที่ยอมรับได้ หรือไม่เป็นโทษกับสังคม ทั้งนี้ก็เพื่อตอบสนองความต้องการของพลังงานของจิต เช่นเป็นลักเพศ เป็นต้น

๑๑) พฤติกรรมเลียนแบบ (Identification) เป็นพลังงานของอีโก้ และซูเปอร์อีโก้ โดยทำการถ่ายแบบให้ตรงกับสัญชาตญาณของพลังงานอิด เพื่อเลือกทำตามแบบที่ตนต้องการ ตัวอย่างคือ เด็กจะเลียนแบบบิดาหรือมารดาเพื่อให้บิดาหรือมารดารักตน และเมื่อถึงวัยผู้ใหญ่ก็จะหาบุคคลที่ตนเองมีความรู้สึกว่าสำคัญหรือประสบความสำเร็จในชีวิตหรือค่านิยมในสายตาของตนเองลักษณะการเลียนแบบนี้แบ่งได้ ๔ ชนิด ดังนี้

(๑) พฤติกรรมการเลียนแบบชนิดหลงรักตนเอง (Narcissistic Identification) เป็นพฤติกรรมการเลียนแบบคุณลักษณะผู้อื่นที่มีลักษณะตรงกับตนเอง ตัวอย่างเช่น การเลียนแบบที่มีความสามารถด้านดนตรีเหมือนกับตน เป็นต้น

(๒) พฤติกรรมการเลียนแบบชนิดเป้าหมาย (Goal-oriented Identification) คือพฤติกรรมการเลียนแบบลักษณะนิสัยของผู้อื่นที่คาดหวังจะมีลักษณะของบิดาเพราะคาดหวังว่าตนเองจะแข็งแรง เป็นต้น

(๓) พฤติกรรมการเลียนแบบเชิงสูญเสีย (Object-loss Identification) มีการแสดงพฤติกรรมการเลียนแบบเมื่อบุคคลมีบางสิ่งบางอย่างสูญเสียไปให้กลับคืนมาสู่ตนเองเหมือนเดิม เช่น วัยเด็กพยายามทำตนให้ได้รับความรักจากบิดามารดากลับคืนมา โดยการเอาใจใส่พ่อแม่หรือรับเอาค่านิยมของพ่อแม่ เป็นต้น

(๔) พฤติกรรมการเลียนแบบเชิงอำนาจ (Authority Identification) มีการแสดงพฤติกรรมการรับเอาข้อห้ามที่บิดามารดาหรือของบุคคลอื่นที่มีอำนาจ มายึดเป็นแบบอย่างเป็นแนวปฏิบัติอันจะทำให้ตนเองไปสู่การพัฒนาทางจิตสำนึกของการกระทำความผิด พฤติกรรมการเลียนแบบเชิงอำนาจนี้เพราะต้องการหลีกเลี่ยงการถูกทำโทษจากบุคคลที่มีอำนาจ ตัวอย่างเช่น คนโบราณล่าสิงโตห์มาแล้วกินหัวใจสิงโตห์ ก็เพื่อปลุกจิตสำนึกให้เป็นคนกล้าหาญอย่างสิงโตห์ หรือการกินขนมปังและไวน์แดงในศาสนาคริสต์เพื่อเป็นตัวแทนเลือดและเนื้อของพระเยซูคริสต์ เป็นต้น

๑๒) พฤติกรรมการย้ายที่ (Displacement) เป็นพฤติกรรมที่เกิดมาจากระยะขั้นทางปากเป็นการถ่ายเทพลังงานทางจิตของอิดที่เป็นสัญชาตญาณไร้เหตุผลโดยที่บิดามารดามีอิทธิพลโดยตรงที่ถูกเก็บกดสั่งสมไว้ในจิตใต้สำนึก ทำให้เกิดพฤติกรรมจากวัตถุหนึ่งไปสู่สิ่งอื่นแทน ตัวอย่างเช่น แรงจูงใจหรือแรงขับเพื่อตอบสนองความพึงพอใจทางปาก และความ

วิตกกังวลจากเดิมคือการดูดนมแม่หรือพลังงานทางเพศ เมื่อวัยผ่านไปเป็นผู้ใหญ่ วัตถุหรือสิ่งที่ตอบสนองความพอใจได้ผ่านไปแล้ว จึงย้ายที่หรือสิ่งที่จะมาแทนสิ่งเดิมกลายมาเป็น การดูดนิ้ว การอมลูกกวาด การสูบบุหรี่ การดื่มเหล้า การกิน การพูด ฯลฯ พฤติกรรมเหล่านี้ได้ถูกเก็บสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกมาก่อนแล้วทั้งสิ้น

๑๓) พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงทางสัญชาตญาณ เป็นพฤติกรรมทางสัญชาตญาณเป็นและพฤติกรรมทางสัญชาตญาณตาย จะอยู่ในพลังงานอิดแล้วถูกกระตุ้นเปลี่ยนแปลงไปเป็นพฤติกรรมทางกาย เช่น การกิน การยืน การนั่ง การนอน และการขับถ่าย เป็นต้น ที่เป็นพฤติกรรมทางสัญชาตญาณของมนุษย์ตลอดชีวิต

จากพฤติกรรมต่างๆที่กล่าวมานี้เป็นพลังงานทางจิตทำหน้าที่ และที่ถูกเก็บสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแสดงพฤติกรรมออกมาทางร่างกายหรือบุคลิกภาพ เมื่อกล่าวโดยสรุปของพลังงานทางจิตที่เก็บกดสั่งสมไว้เป็นเหตุที่ทำให้เกิดพฤติกรรมของบุคคลได้ดังตารางที่ ๒ ดังนี้

ตารางที่ ๒ สรุปพฤติกรรมที่แสดงออกจากจิตใต้สำนึกตามทฤษฎีของฟรอยด์ [๕๒]

อายุโดยประมาณ	**ระยะขั้น**	**บริเวณที่ถูกกระตุ้น**	**ลักษณะพฤติกรรมที่เก็บสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก**	**พฤติกรรมที่แสดงออกของจิตใต้สำนึกที่ไม่ดี (อกุศล)**
ตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ ๑๘ เดือน	(๑) ระยะขั้นปาก (Oral Stage)	ปาก ริมฝีปาก และการสัมผัสทางผิวกาย	- แสวงหาสิ่งกระตุ้นทางปาก ริมฝีปากและสัมผัสทางผิวกายทำให้เกิดพฤติกรรมคือ ดูด กัด พูด ฯลฯ - เป็นพลังงานทางจิต (Psychic Energy)เก็บกดสั่งสมไว้ในระบบของอิด	- สูบบุหรี่ ดื่มเหล้า กัดเล็บ ไม่มีวุฒิภาวะ (ไร้เหตุผล)และเรียกร้องความต้องการจากผู้อื่นตามสัญชาตญาณตนเอง
๑๘ เดือนถึง ๓ ปี	(๒) ระยะขั้นทวารหนัก (Ana	ทวารหนัก	- สนุกกับการขับถ่ายและอดกลั้นการบถ่าย - เป็นพลังงานทางจิต (Psychic Energy)เก็บกดไว้ในระบบ	- จู้จี้ พิถีพิถัน ดื้อด้าน เจ้าระเบียบเกินไป ไม่ยืดหยุ่น (เกิดจากการอดกลั้นการขับถ่าย) - รักษาความ

[๕๒] ศรีเรือน แก้วกังวาน, **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ**, หน้า ๒๑.

	l Stage)		ของอิด	สะอาดเกินไป ก้าวร้าว โรคประสาท (เกิดจากการขับถ่ายอย่างอิสระ)

อายุโดยประมาณ	ระยะขั้น	บริเวณที่ถูกกระตุ้น	ลักษณะพฤติกรรมที่เก็บสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก	พฤติกรรมที่แสดงออกของจิตใต้สำนึกที่ไม่ดี (อกุศล)
๓ ถึง ๖ ปี	(๓) ระยะขั้นอวัยวะเพศ (Phallic Stage)	อวัยวะเพศ	- ชอบเล่นอวัยวะเพศของตนเอง - ติดพ่อหรือแม่ที่ต่างเพศกับตนเอง - เป็นพลังงานทางจิตเก็บกดไว้ในระบบอิด(Id)	- ปัญหาทางเพศเดียวกัน (โฮโมเซกชวล) - ไม่สามารถทำกิจกรรมใด ๆ ที่แข่งกับผู้อื่นได้

๖ ถึง ๑๑ ปี	(๔) ระยะขั้นแฝง (Latency Stage)	ขั้นที่แฝงอยู่	- เป็นระยะที่แฝงอยู่ของขั้นที่ ๑ ถึง ๓ ครบถ้วนทุกประการ - เรียนรู้ทางสังคมและกฎระเบียบจริง ๆ - เป็นพลังงานทางจิตเก็บกดไว้ในระบบของอิด(Id) อีโก้(Ego)และซูเปอร์อีโก้ (Super-Ego)	- เริ่มมีความคิดของตนไม่เชื่อใครนอกจากกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลต่อตนเอง - เริ่มไม่ฟังพ่อแม่เพราะติดเพื่อนกลุ่มเดียวกัน
๑๑ ปี ขึ้นไป	(๕) ระยะขั้นอวัยวะสืบพันธุ์ (Genital Stage)	- บุคคลอื่น - การเจริญเติบโตทางเพศในลักษณะขั้นทุติยภูมิ	- มีความสัมพันธ์แบบดึงดูดกับเพื่อนต่างเพศอย่างมีเหตุผล - เลียนบทบาททางเพศที่สนใจ - ผูกพันกับเพศตรงกันข้าม - เป็นพลังงานทางจิตที่เก็บกดสั่งสมไว้ในระบบของ อิด อีโก้ และซูเปอร์อีโก้	- มีปัญหาทางเพศ เช่น ทอม ตุ๊ด และดี้เป็นต้น - แสวงหาคู่ครองตามความพอใจที่ตนคิดว่าดี

สรุปการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่แสดงออกมาจากจิตใต้สำนึกที่ถูกเก็บสั่งสมอยู่ในจิตใต้สำนึก จากการรับรู้อารมณ์ภายนอกทำให้เกิดความวิตกกังวล ความกลัว อันตราย และเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมหรือถูกกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อม จะทำให้จิตใต้สำนึกที่บันทึกข้อมูลไว้ตั้งแต่วัยเด็กจนกระทั่งถึงวัยผู้ใหญ่จะถูกแสดงพฤติกรรมออกมาโดยไม่รู้ตัวหรือ

ผิดปกติจากวิถีชีวิตธรรมดาประจำวัน ดังนั้น ฟรอยด์จึงให้ความสำคัญมากในการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเราเองกับบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องตั้งแต่วัยแรกเกิดซึ่งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อจิตใต้สำนึกของเด็ก เช่น ความรัก ความเครียด ความวิตกกังวล และความกลัวต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้เกิดการเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ทุกคนตลอดชีวิตโดยที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพที่แสดงออกมาจากจิตใต้สำนึก แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาการทางพฤติกรรมสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้จากองค์ประกอบที่สำคัญมีดังนี้คือ

๑) วุฒิภาวะทางธรรมชาติของวัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่

๒) การเรียนรู้เพื่อชนะความคับข้องใจและการขจัดความวิตกกังวลออกไป

หัวข้อทั้ง ๒ ประการจะต้องมีพลังงานทางจิตของอิด อีโก้ และซูเปอร์อีโก้ ซึ่งทั้ง ๓ ประเภทมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมถึงเป็นวิธีทางการแสดงออกพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพของบุคคลที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาการที่ดี ทั้งนี้จะต้องเข้าใจใช้ระบบอีโก้เพื่อให้เกิดความคิดอย่างมีเหตุผลตามความเป็นจริงในการแก้ปัญหาต่าง ๆ และส่งเสริมระบบซูเปอร์อีโก้ที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมสู่จิตสำนึกเพื่อการตัดสินใจ วิเคราะห์และการเรียนรู้อย่างเต็มที่ ดังที่ฟรอยด์กล่าวไว้ว่า "การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของมนุษย์นั้นเขามีจุดหมายหรือความตั้งใจอะไรในชีวิต อะไรคือสิ่งซึ่งชีวิตต้องการและปรารถนาที่จะบรรลุถึงต่อปัญหานี้ คำตอบคือไม่มีอะไรน่าสงสัย มนุษย์ต้องการแสวงหาความสุข เขาต้องการได้รับความสุขและดำรงมันไว้ การแสวงหานั้นมีอยู่ ๒ ด้าน คือ บวกและลบ ด้านหนึ่งมนุษย์แสวงหาสภาพที่ปราศจากความเจ็บปวดหรือความทุกข์ อีกด้านหนึ่งเขาแสวงหาความรู้สึกที่เป็นสุขสบาย" [๕๓] และเมื่อมนุษย์มีการเก็บกดสั่งสมในจิตใต้สำนึกที่อยู่ในความทรงจำเกี่ยวกับประสบการณ์ทั้งหมดไว้หลายๆอย่างในชีวิตที่ผ่านมาและพยายามแสดงพฤติกรรมที่ออกมาจากจิตใต้สำนึกกับประสบการณ์ที่เก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกกลับสู่จิตสำนึกก็จะทำให้ยุติการเก็บกดสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึก ทำให้แสดงออกของพฤติกรรมจากอาการทางจิตที่ผิดปกติสามารถหายได้ [๕๔] โดยที่มีเหตุผลที่ดีต่อตนเอง และผู้อื่น

---

[๕๓] วิทย์ วิศทเวทย์, **จริยศาสตร์เบื้องต้นมนุษย์กับปัญหาจริยธรรม**, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑.

[๕๔] โยสไตน์ เบอร์เดอร์(สายพิณ ศุพุทธมงคล(แปล)), **โลกของโซฟี**, หน้า ๔๕๑.

บทที่ ๔
เปรียบเทียบภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์

จากการศึกษาภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ พบว่าทั้งสองทรรศนะมีลักษณะคล้ายกันและแตกต่างกันในรายละเอียดโดยที่ผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบภวังคจิตกับจิตใต้สำนึกอยู่ ๖ ประเด็นคือ

๑) ความหมาย
๒) บ่อเกิด
๓) ภาวะทั่วไป
๔) กระบวนการรับรู้อารมณ์
๕) กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์
๖) การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออก

๔.๑ ความหมายของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก

ในความหมายของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก จะมีอยู่ในทุกบุคคลและสัตว์ แต่ในความหมายของคำภวังคจิตและจิตใต้สำนึกทั้งสองคำนั้นมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งทุกคนรู้ความหมายเพียงว่ามีลักษณะเป็นจิตอย่างหนึ่งที่มีอยู่ธรรมชาติของบุคคลและสัตว์ ซึ่งภวังคจิตและจิตใต้สำนึกมีการที่รับรู้อารมณ์ได้เท่านั้น แต่ในความเป็นจริงภวังคจิตและจิตใต้สำนึกนั้นมีความแตกต่างกันมากถ้าจะเปรียบเทียบให้เห็นในความเหมือนกันและความแตกต่างกันของความหมายในภวังคจิตและจิตใต้สำนึกสามารถสรุปดังตารางที่ ๓ ดังนี้

ตารางการเปรียบเทียบความหมายของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก

ภวังคจิต	จิตใต้สำนึก	ความเหมือนและความต่าง
- ภวังคจิตตามความหมายอภิธรรม หมายถึง ภวังคจิตเป็นพื้นอยู่ระหว่างปฏิสนธิและจุติจิตตั้งแต่แรกเกิดจนถึงตายในเวลาที่มิได้เสวยอารมณ์ทางทวารทั้ง๖ หรือเป็นองค์แห่งภพและเป็นที่เก็บสั่งสมสันดาน - ทางจิตจิทยา หมายถึง เป็นองค์แห่งภพที่มีหน้าที่ดำรงชีวิตซึ่งเป็นจิตที่ควบคุมระบบประสาททุกส่วนและอวัยวะภายในทั้งหมด	- จิตใต้สำนึกทางความหมายของจิตทยาคือกระบวนการทางจิตที่อยู่ความรู้สึกนึกคิดของบุคคล - ความหมายโดยรวมของจิตใต้สำนึกคือเป็นรูปพลังงานทางจิตอย่างหนึ่งอยู่ในรูปธรรมตั้งแต่เด็กแรกเกิดที่แฝงเก็บกดสั่งสมอยู่ภายในบุคคล	**<u>ความเหมือน</u>** - เป็นพลังงานทางจิตอย่างหนึ่ง ที่ทำหน้าที่เก็บสั่งสมอารมณ์ภายนอกเข้าสู่ภายใน **<u>ความต่าง</u>** **ภวังคจิต** - ภวังคจิตมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา - เป็นนามธรรมที่เก็บสั่งสมอารมณ์จากวิถีจิตข้ามภพชาติได้ **จิตใต้สำนึก** - เป็นพลังงานทางจิตรูปหนึ่งที่อยู่ในรูปธรรม - รับอารมณ์จากประสาทสัมผัส - ไม่มีการเกิดดับและไม่มีการสืบต่อข้ามภพชาติ

ตารางที่ ๓ แสดงการสรุปของความหมายเหมือน และแตกต่างกันของความหมายในภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก

จากตารางที่ ๓ จะพบว่าความหมายของภวังคจิตมีอยู่ในกระแสจิตที่มิได้รับอารมณ์จากภายนอกเสมือนกระแสไฟฟ้าที่อยู่ภายในสายไฟฟ้าที่เก็บสั่งสมกระแสไฟไว้ และพร้อมที่จะทำงานอยู่ตลอดเวลา ดัง Venerable Nyanatiloka กล่าวว่า ภวังคจิตเป็นกระแสของชีวิตหรือพลังที่แฝงอยู่ของชีวิตที่เป็นสติปัญญา ความทรงจำของปรากฏการณ์ทางจิต รวมทั้ง

การเติบโตทางกายภาพ กรรม และการเกิดใหม่ [๑] ส่วนจิตใต้สำนึกมีความหมาย คือเป็นพลังงานทางจิตอยู่ในรูปธรรมและเป็นแรงผลักดันอยู่ภายในของบุคคลเสมือนกับคลังสินค้าที่เก็บสั่งสมสินค้าไว้ก่อนที่จะออกไปสู่ภายนอก

๔.๒ บ่อเกิดของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

แหล่งที่มาหรือบ่อเกิดภวังคจิตและจิตใต้สำนึกถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงพฤติกรรมของบุคคลทั้งนี้ก็เพราะภวังคจิตและจิตใต้สำนึกมีลักษณะที่มีบ่อเกิดจากประสาทสัมผัสหรือวิถีจิต ที่รับอารมณ์จากภายนอกเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันตามลักษณะของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก ดังสรุปความเหมือนกันและความแตกต่างจากตารางที่ ๔ ดังนี้

ตารางการเปรียบเทียบบ่อเกิดของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก

ภวังคจิต	จิตใต้สำนึก	ความเหมือนและความต่าง
- ภวังคจิตอยู่ในกระแสจิต ๑๗ ขณะที่มีธรรมชาติอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ๑) วิถีจิตรับอารมณ์ภายนอกจากอายตนะทั้ง๖ ๒) ภวังคจิต ที่พ้นวิถีจิต แต่จะเก็บสั่งสมอารมณ์จากวิถีจิต ดังนั้น ภวังคจิตมีบ่อเกิดจากวิถีจิตในปัจจุบันที่มีการรับอารมณ์ หมายความว่าถ้าวิถีจิตไม่มีการรับอารมณ์ภวังคจิตก็จะไม่การเก็บสั่งสมจากอารมณ์ภายนอกเช่นกัน	- เกิดจากประสาทสัมผัสภายนอก เช่นการพัฒนาของเด็กแรกเกิดทั้ง ๕ ขั้นตอน - เกิดจากแรงขับภายใน เช่น แรงขับทางเพศซึ่งเป็นสัญชาตญาณ เป็นต้น	**ความเหมือน** - ภวังคจิตกับจิตใต้สำนึกเกิดจากประสาทสัมผัสภายนอก (วิถีจิตรับอารมณ์จากอายตนะทั้ง ๖) **ความต่าง** **ภวังคจิต** - เกิดจากกระแสของวิถีจิตที่รับอารมณ์จากภายนอกที่มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา **จิตใต้สำนึก** - เกิดจากประสาทสัมผัสที่เป็นรูปธรรม ไม่มีการเกิดดับ

---

[๑] พระมหาสมชัย กุสลจิตโต, **รวมบทความทางวิชาการพระพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและงาน ๕๐ ปี**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๘๖.

ตารางที่ ๔ แสดงถึงบ่อเกิดของภวังคจิตและจิตใต้สำนึกที่เหมือนกันและแตกต่างกัน

จากตารางที่ ๔ จะเห็นว่าภวังคจิตที่อยู่ในกระแสจิตมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลาสลับกับวิถีจิตโดยมีภวังคจิตอยู่ ๓ ดวงที่เกิดขึ้นรับอารมณ์อยู่ภายในภวังคจิตคือ

๑) อตีตภวังค์

๒) ภวังคจลนะ

๓) ภวังคุปัจเฉทะ

ภวังคจิตทั้ง ๓ ดวง ยังมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอยู่ภายในกระแสเดียวกับภวังคจิตที่เป็นบ่อเกิดในการเก็บสั่งสมอารมณ์จากวิถีจิต ส่วนจิตใต้สำนึกที่มีบ่อเกิดจากประสาทสัมผัสแล้วเปลี่ยนเป็นรูปของพลังงานทางจิตคือ

๑) พลังงานทางอิด

๒) พลังงานทางอีโก้

๓) พลังงานทางซูเปอร์อีโก้

ที่เป็นแรงผลักดันอยู่ในบุคคลอยู่ตลอดเวลา ดังที่ฟรอยด์ กล่าวว่า "การทำงานของจิตทำให้เกิดความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมต่าง ๆ นั้น ที่แท้จริงแล้วเกิดมาจากจิตใต้สำนึกเป็นส่วนใหญ่" [๒]

๔.๓ ภาวะทั่วไปของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

ภาวะทั่วไปของภวังคจิตและจิตใต้สำนึกในที่นี้แบ่งได้ ๓ ประการคือ

๑) ลักษณะทั่วไป

๒) ประเภท

๓) หน้าที่

ซึ่งภาวะทั่วไปดังกล่าวจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่ภายในของภวังคจิตและจิตใต้สำนึกที่มีความเหมือนและแตกต่างกัน ดังตารางที่ ๕ ดังนี้

---

[๒] นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, **ทฤษฎีและการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, (กรุงเทพฯ : ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๕.

ตารางการเปรียบเทียบภาวะทั่วไปของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก

ภวังคจิต	จิตใต้สำนึก	ความเหมือนและความต่าง
- ภาวะทั่วไปของภวังคจิต ๓ ประการ คือ ๑) ลักษณะของภวังคจิตมี ๓ ลักษณะ ดังนี้ (๑) เกิดขึ้น (อุปาทขณะ) (๒) ตั้งอยู่ (ฐิติขณะ) (๓) ดับไป (ภังคขณะ) ๒) ประเภทของภวังคจิตมี ๓ ดวง คือ (๑) อตีตภวังค์ (๒) ภวังคจลนะ (๓) ภวังคุปัจเฉทะ ๓) หน้าที่ของภวังคจิตมี ๒ ประการคือ (๑) รับอารมณ์จากวิถีจิตเพื่อเก็บอารมณ์สั่งสม (๒) นำอารมณ์ไปสู่ภพใหม่	- ภาวะทั่วไปของจิตใต้สำนึกมี ๓ ประการคือ ๑) ลักษณะของจิตใต้สำนึกเป็นพลังงานทางจิตรูปหนึ่งที่เป็นรูปธรรม ๒) ประเภทของจิตใต้สำนึกมี ๓ ประเภทคือ (๑) พลังงานทางอิด (๒) พลังงานทางอีโก้ (๓) พลังงานทางซูเปอร์อีโก้ ๓) หน้าที่ของจิตใต้สำนึกมี ๒ ประการคือ (๑) เก็บสั่งสมอารมณ์จากประสาทสัมผัส (๒) เกิดแรงผลักดันอยู่ภายใน	**ความเหมือน** - ลักษณะภวังคจิตและจิตใต้สำนึกเป็นพลังงานทางจิตรูปหนึ่ง - มี ๓ ประเภทที่ทำหน้าที่เก็บสั่งสมอารมณ์จากประสาทสัมผัส (วิถีจิต) **ความต่าง** **ภวังคจิต** - เป็นนามธรรมที่เกิดดับอยู่ในกระแสจิต - มี ๓ ดวงที่มีการเก็บสั่งสมอารมณ์และเกิดดับอยู่ภายในตลอดเวลา **จิตใต้สำนึก** - เป็นพลังงานทางจิตที่เป็นรูปธรรม - มี ๓ ประเภทที่เป็นพลังงานและเก็บสั่งสมอยู่ภายในบุคคล

ตารางที่ ๕ แสดงถึงภาวะทั่วไปของภวังคจิต และจิตใต้สำนึกที่เหมือนกัน และแตกต่างกัน

จากตารางที่ ๕ จะเห็นว่าภวังคจิตทั้ง ๓ ดวง มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลาและเกิดปฏิสนธิจิตและจุติจิตอยู่ภายในเพื่อนำอารมณ์ที่เก็บสั่งสมไว้ไปสู่ภพใหม่หรือขึ้นสู่วิถีจิต โดยที่ภวังคจิตจะทำหน้าที่ ๕ประการ ดังนี้

(๑) ปฏิสนธิวิญญาณ

(๒) จุติวิญญาณ

(๓) สืบต่อเป็นสันตติหล่อเลี้ยงวิญญาณ

(๔) วิบากวิญญาณ

(๕) เป็นปัจจัยให้เกิดวิถีจิต

เช่นเมื่อบุคคลใกล้หมดอายุขัยจะเป็นเหตุให้เกิดเกิดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เก็บสั่งสมไว้ มี ๓ ประการ คือ

๑) กรรมอารมณ์

๒) นิมิตอารมณ์

๓) คตินิมิตอารมณ์

อารมณ์ทั้ง ๓ ประการนี้เป็นตัวกำหนดกรรมหรืออารมณ์ที่เก็บสั่งสมไว้เพื่อไปสู่ภพใหม่ต่อไป ส่วนจิตใต้สำนึกเป็นพลังงานทางจิตเป็นรูปธรรมมี ๓ ประเภท ที่เคลื่อนไหวอยู่ในบุคคล

๔.๔ กระบวนการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

ภวังคจิตและจิตใต้สำนึกมีกระบวนการรับรู้อารมณ์ที่คล้ายๆกันแต่กระบวนการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตจะมีขอบเขตลึกซึ้งกว่าเพราะจะมีการรับรู้อารมณ์ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ดังนั้นสามารถสรุปกระบวนการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตและจิตใต้สำนึกจะพบว่ามีความเหมือนและความแตกต่างกันดังตารางที่ ๖ ดังนี้

ตารางการเปรียบเทียบกระบวนการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก

ภวังคจิต	จิตใต้สำนึก	ความเหมือนและความต่าง
- กระบวนการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิต ๒ ลักษณะ คือ ๑) ลักษณะของการรับรู้อารมณ์เกิดจากกระแสวิถีจิตที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา ๒) ภาวะการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตที่เกิดจากเจตสิกคอยปรุงแต่งอยู่ในกระแสวิถีจิตมีทั้ง กุศล อกุศล และอุเบกขาหรือตัณหา ๓ คือ (๑) กามตัณหา (๒) ภวตัณหา (๓) วิภวตัณหา - การรับอารมณ์ของภวังคจิตสามารถนำอารมณ์ไปสู่ภพใหม่ได้	กระบวนการรับรู้อารมณ์ของจิตใต้สำนึกมี ๒ ลักษณะคือ ๑) ลักษณะการรับรู้ของจิตใต้สำนึกเกิดจากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ภายนอก ๒) ภาวะการรับรู้ของจิตใต้สำนึกเกิดจากความรู้สึกนึกคิดมีทั้งกุศล (สุข) และอกุศล (ทุกข์) ที่เก็บสั่งสมอยู่ภายใน - กระบวนการรับรู้อารมณ์ของจิตใต้สำนึกจากประสาทสัมผัสไม่สามารถข้ามภพชาติได้	**<u>ความเหมือน</u>** - กระบวนการรับรู้อารมณ์เกิดจากประสาทสัมผัส (วิถีจิต) - กามตัณหา เปรียบได้กับสัญชาตญาณทางเพศ (Sexual Instinct) - ภวตัณหา เปรียบได้กับสัญชาตญาณแห่งอัตตา (Ego Instinct) - วิภวตัณหา เปรียบได้กับสัญชาตญาณแห่งอัตตา (Deat Instinct) **<u>ความต่าง</u>** **ภวังคจิต** - รับรู้อารมณ์เกิดจากกระแสวิถีจิตเป็นนามธรรมที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา - มี เจตสิกปรุงแต่งให้เกิด กุศล (สุข) อกุศล (ทุกข์) และอุเบกขา อารมณ์เหล่านี้นำไปสู่ภพชาติใหม่ได้ **จิตใต้สำนึก** - รับรู้อารมณ์จากประสาทสัมผัสเป็นรูปธรรมที่มีความรู้สึกนึกคิดสุขและทุกข์อยู่ภายในบุคคลข้ามภพชาติไม่ได้

ตารางที่ ๖ แสดงกระบวนการของการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิต และจิตใต้สำนึกที่เหมือนกันและแตกต่างกัน

จากตารางที่ ๖ จะเห็นว่าภวังคจิตมีกระบวนการรับรู้อารมณ์จากกระแสวิถีจิต ซึ่งมีกระบวนการเกิดปฏิสนธิจิตและจุติจิตอยู่ภายในรับอารมณ์ คือ อตีตภวังค์ ภวังคจลนะ และภวังคุปัจเฉทะ ทั้ง ๓ ดวงทำงานสัมพันธ์กันเพื่อส่งต่อไปสู่กระแสวิถีจิตหรือนำข้อมูลที่ได้รับไปสู่ภพใหม่ต่อไป ส่วนจิตใต้สำนึกมีกระบวนการรับรู้อารมณ์จากประสาทสัมผัสแล้วนำมาเก็บไว้ในรูปธรรม คือพลังงานทางอิด พลังงานทางอีโก้ และพลังงานทางซูเปอร์อีโก้ ตั้งแต่แรกเกิดมีทั้งสุขและทุกข์ แต่จิตใต้สำนึกไม่สามารถรับอารมณ์โมหะได้เนื่องจากฟรอยด์ไม่ได้กล่าวถึงที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน [๒๕]

๔.๕ กระบวนการเก็บสั่งสมของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

จากกระบวนการรับรู้อารมณ์ก็จะเข้าสู่กระบวนการเก็บสั่งสมของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก แต่กระบวนการเก็บสั่งสมของภวังคจิตและจิตใต้สำนึกนี้ยังมีความเหมือนและความแตกต่างกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนในความเหมือนและความแตกต่างกันในกระบวนการการเก็บสั่งสมของภวังคจิตและจิตใต้สำนึกสามารถสรุปได้ในตารางที่ ๗ ดังนี้

---

[๒๕] นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช, **วิปัสสนากรรมฐานและเชาวน์อารมณ์**, (เชียงใหม่ : แสงศิลป์,๒๕๔๙), หน้า ๒๘.

ตารางการเปรียบเทียบกระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก

ภวังคจิต	จิตใต้สำนึก	ความเหมือนและความต่าง
- กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ของภวังคจิตรับอารมณ์จากวิถีจิตแล้วนำมาเก็บสั่งสมอยู่ภายในภวังคจิต ๓ ดวงคือ ๑) อตีตภวังค์ ดวงแรกรับอารมณ์จากวิถีจิตแล้วเกิดปฏิสนธิจิต ๒) ภวังคจลนะ เป็นภวังคจิตดวงที่ ๒ ที่รับอารมณ์ต่อจากอตีตภวังค์มาเก็บสั่งสมไว้ภายในทำให้เกิดสั่นไหวแล้วจึงส่งไปยัง ภวังคุปัจเฉทะ ๓) ภวังคุปัจเฉทะ เป็นภวังคจิตดวงที่ ๓ ที่รับอารมณ์แล้วเกิดจุติจิต พร้อมที่จะส่งต่อไปยังวิถีจิตในปัจจุบัน หรือภพใหม่ - การเก็บสั่งสมของภวังคจิตจะเก็บอารมณ์ทั้งปัจจุบันและภพเก่าในรูปของกิเลสต่างๆ เช่น โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นต้น	- กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ของจิตใต้สำนึกที่รับอารมณ์มาจากประสาทสัมผัสตั้งแต่แรกเกิดที่อยู่ในรูปของพลังงานทางจิตคือ ๑) พลังงานทางอิด ๒) พลังงานทางอีโก้ ๓) พลังงานทางซูเปอร์อีโก้ - กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ของจิตใต้สำนึกที่อยู่ภายในเป็นไปในรูปธรรม	**<u>ความเหมือน</u>** - กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์เกิดจากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ภายนอก (วิถีจิต) ที่อยู่ในรูปของพลังงาน - โลภะ เปรียบได้กับ แรงขับทางเพศ (Sexual Drive) - โทสะ เปรียบได้กับ แรงขับทางก้าวร้าว (Aggressive Drive) - โมหะ ฟรอยด์ไม่กล่าวถึง **<u>ความต่าง</u>** **ภวังคจิต** - เก็บสั่งสมในรูปของนามธรรมจากกระแสวิถีจิต - เก็บสั่งสมอารมณ์ทั้งในปัจจุบันและภพเก่า **จิตใต้สำนึก** - เก็บสั่งสมอารมณ์จากประสาทสัมผัสภายนอกแล้วสั่งสมในรูปพลังงานทางจิตที่เป็นแรงผลักดันอยู่ภายใน

ตารางที่ ๗ แสดงกระบวนการเก็บสั่งสมของภวังคจิต และจิตใต้สำนึกที่เหมือนกันและแตกต่างกัน

จากรูปที่ ๗ จะเห็นว่ากระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์อยู่ภายในของภวังคจิต ๓ ดวงทั้งปัจจุบัน (ภพใหม่) และภพเก่า ในรูปของกิเลสที่ทำให้เกิดพฤติกรรมในปัจจุบันส่วนการนำข้อมูลไปสู่ภพใหม่คือเกิดจากการที่บุคคลเก็บอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งไว้ และเมื่อถึงเวลาใกล้ตายก็จะเกิดอารมณ์นั้นขึ้น เช่นกรรมอารมณ์ นิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ เป็นต้นอารมณ์เหล่านี้จะถูกภวังคจิต (ทั้ง ๓ ดวง) นำไปสู่ภพใหม่ต่อไป ส่วนจิตใต้สำนึกมีกระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ที่เป็นรูปธรรมและเป็นแรงผลักดันอยู่ภายในบุคคลในปัจจุบันเท่านั้น

๔.๖ การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

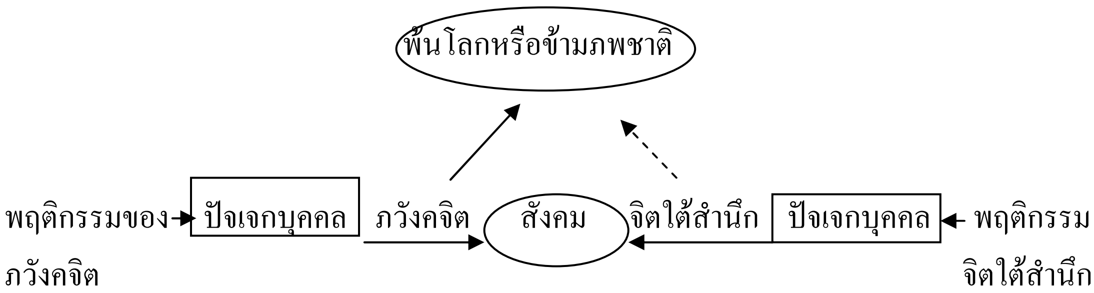
การแสดงพฤติกรรมออกมาก็เนื่องจากการที่ภวังคจิตและจิตใต้สำนึกมีการเก็บสั่งสมอารมณ์ต่างๆไว้จากประสาทสัมผัสหรือวิถีจิตจากภายนอกโดยที่ภวังคจิตจะเก็บสั่งสมมีทั้งกุศล อกุศล และอุเบกขา (จากเจตสิกที่ปรุงแต่งจิต) ส่วนจิตใต้สำนึกจะทำการเก็บสั่งสมอารมณ์สุขและทุกข์ เป็นเหตุปัจจัยทำให้บุคคลเก็บสั่งสมอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งนั้นไว้และพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาเพื่อปลดปล่อยอารมณ์ที่ทำการเก็บสั่งสมไว้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก ซึ่งจะมีพฤติกรรมที่เหมือนกันและแตกต่างกันที่สามารถสรุปให้เห็นภาพได้ดังตารางที่ ๘ ดังนี้

ตารางเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก

ภวังคจิต	**จิตใต้สำนึก**	**ความเหมือนและความต่าง**
- การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมของภวังคจิตที่เก็บสั่งสมอารมณ์ไว้ทั้งในปัจจุบันและภพเก่าโดยมีเจตนาคอยปรุงแต่งให้เกิดในรูปของกิเลสต่างๆ มีอยู่ ๓ ระดับคือ ๑) อย่างละเอียดที่อยู่ในภวังคจิต เรียกว่า อนุสัยกิเลส จะต้องมีแรงกระตุ้นก่อนจึงจะเกิดพฤติกรรม ๒) อย่างกลางที่อยู่ในวิถีจิตเรียกว่า ปริยุฏฐานกิเลส จะเกิดพฤติกรรมได้ต้องมีอารมณ์ภายนอกมากระทบกับอายตนะภายในก่อน ๓) อย่างหยาบที่เกิดทางพฤติกรรมของ กาย วาจา และใจ เรียกว่า วีติกมกิเลส พฤติกรรมที่เห็นคือขาดการควบคุมทางกาย วาจา และใจ - พฤติกรรมของภวังคจิตจะถูกนำเก็บสั่งสมอารมณ์ไปสู่ภพใหม่ได้	- กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์จากประสาทสัมผัสตั้งแต่แรกเกิดด้วยความรู้สึกต่างๆที่อยู่ในรูปของพลังงานทางจิตเป็นรูปธรรมคือ ๑) พลังงานทางอิด ๒) พลังงานทางอีโก้ ๓) พลังงานทางซูเปอร์อีโก้ ที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมสู่ภายนอกในชีวิตประจำวันเท่านั้น	**<u>ความเหมือน</u>** - เป็นพลังงานทางจิตรูปหนึ่งที่คอยผลักดันสู่พฤติกรรม - อนุสัยกิเลสที่อยู่ในภวังคจิต เช่นราคะนุสัย (โลภะ) ปฏิฆานุสัย (โทสะ) อวิชชานุสัย (โมหะ) เปรียบได้กับ จิตใต้สำนึก - ปริยุฏฐานกิเลส เปรียบได้กับ จิตกึ่งสำนึก - วีติกมกิเลส เปรียบได้กับพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ **<u>ความต่าง</u>** **ภวังคจิต** - พฤติกรรมที่แสดงออกมาจาก เก็บสั่งสมอารมณ์ทั้งในปัจจุบันและภพเก่าที่อยู่ในรูปกิเลสในกระแสจิต - พฤติกรรมนี้ไปสู่ภพใหม่ได้ **จิตใต้สำนึก** - พฤติกรรมแสดงออกมาในรูปพลังงานทางจิตที่เป็นแรงผลักดันในรูปธรรมอยู่ภายในบุคคล

ตารางที่ ๘ แสดงการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมของภวังคจิตและจิตใต้สำนึกที่เหมือนกันและแตกต่างกัน

จากตารางที่ ๘ จะเห็นได้ว่าภวังคจิตมีพฤติกรรมที่แสดงออกในรูปของกิเลสทั้งภพปัจจุบันและอดีตภพ พุทธปรัชญาเรียกว่า กรรม นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของภวังคจิต ส่วนจิตใต้สำนึกจะมีพฤติกรรมที่แสดงออกในรูปของพลังงานทางจิตที่มีอัตตาเท่านั้น แต่ภวังคจิตและจิตใต้สำนึกมีพฤติกรรมล้วนมาจากเจตนาที่จะรับอารมณ์จากภายนอก และสั่งสมอารมณ์ไว้อยู่ภายในก่อนที่จะนำไปสู่พฤติกรรมของบุคคลหรือบุคลิกภาพของบุคคล แต่ในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าพฤติกรรมที่แสดงออกมาในบุคคลนั้นจะสามารถที่จะถูกเก็บสั่งสมอารมณ์ต่างๆ ไว้ด้วยเช่นกัน และพฤติกรรมเหล่านี้จะส่งผลให้ไปเกิดมีพฤติกรรมต่อๆในไปชาติหน้าได้ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจโดยดูจากรูปภาพที่ ๒๓ ดังนี้

รูปภาพที่ ๒๓ แสดงพฤติกรรมของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก [๓]

จากรูปภาพที่ ๒๓ จะเห็นว่าพฤติกรรมของภวังคจิตที่ถูกเก็บสั่งสมไว้ในรูปของกิเลสตัณหาไว้นำไปสู่พฤติกรรมที่แสดงออกทางในปัจเจกบุคคล และสังคมซึ่งเป็นไปในทางโลกียะ (ในปัจจุบัน) และการเก็บสั่งสมของภวังคจิตนี้สามารถนำไปสู่ภพภูมิใหม่ (อนาคต) ได้ถ้าบุคคลนั้นเก็บสั่งสมในสิ่งที่ดีงาม ส่วนพฤติกรรมที่แสดงออกของจิตใต้สำนึกของฟรอยด์ เป็นแรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการอยู่ภายใน เช่นพลังงานของอิดมีการแสดงพฤติกรรมออกมาโดยไม่ใช้เหตุผล พลังงานของอีโก้มีการแสดงพฤติกรรมออกมาโดยใช้เหตุผลอยู่ด้วยเสมอ และพลังงานของซูเปอร์อีโก้มีการแสดงพฤติกรรมออกมาโดยใช้ศีลธรรม

[๓] บุญทัน ดอกไธสง, **ทฤษฎีการบริหารองค์การ**, หน้า ๑๗๗.

หรือมโนธรรม เป็นต้นโดยที่พลังงานทางจิตแสดงออกก็เพื่อขจัดความเครียดหรือความกลัว[๙] ต่างๆ จึงเป็นเพียงพฤติกรรมที่บุคคลนั้นหาความสุขในปัจเจกบุคคลและสังคมโลกให้อยู่อย่างปกติในชีวิตประจำวันและเมื่อหมดอายุขัยการเก็บสั่งสมอารมณ์ของจิตใต้สำนึกจบลงไปด้วยเช่นกันเพราะว่าพลังงานทางจิตใต้สำนึกเป็นเพียงพลังงานทางจิตที่อยู่ในรูปธรรมเท่านั้น

---

[๙] ภาณุวังโส (Dr. Thich Minh Chau), **จิตวิทยาเชิงพุทธ**, (กรุงเทพฯ : เอ็น ที เอส พรินท์ติ้ง,๒๕๔๙), หน้า ๒๓.

บทที่ ๕
สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยได้ทำการเปรียบเทียบภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

ความหมายของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

จากการศึกษาวิจัยจะเห็นได้ว่าความหมายของภวังคจิต คือจิตที่ทำหน้าที่รักษาองค์แห่งภพ หมายความว่ารักษากรรมวิบากของรงรูปนามสืบต่อจากปฏิสนธิจิตและปฏิสนธิรูปให้ดำเนินอยู่ในภพนั้นๆ หรือจิตที่สืบต่อระหว่างปฏิสนธิจิตกับจุติจิตที่ไม่มีการเสวยอารมณ์ในทวารทั้ง ๖ คือ จักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร และมโนทวาร ถ้าตามความหมายทางจิตวิทยา หมายถึง จิตที่เป็นองค์แห่งภพที่ทำหน้าที่ดำรงชีวิตอยู่ที่มีการควบคุมระบบประสาททุกส่วนทั้งหมด รวมถึงระบบการทำงานภายในระบบเซลล์ต่างๆ ภวังคจิตนี้สืบเนื่องมาจากปฏิสนธิจิตเพียงชั่วขณะจิตเดียว ต่อจากนั้นก็จะเป็นภวังคจิตเรื่อยไปจนกว่าจะเกิดวิถีจิต ส่วนความหมายของจิตใต้สำนึกเป็นพลังงานทางจิตที่เป็นรูปธรรมในทางวิทยาศาสตร์ที่คล้ายกับ พลังความร้อน พลังงานแสง เป็นต้น ซึ่งมีอัตตาตัวตนที่มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปหนึ่งไปสู่อีกรูปหนึ่งได้ และเป็นแรงกระตุ้นอยู่ภายในบุคคล

ดังนั้น สรุปผลการวิจัยเปรียบเทียบความหมายของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึกพบว่า ความหมายของภวังคจิตมีความเหมือนกับจิตใต้สำนึก คือเป็นพลังงานรูปหนึ่งที่เก็บสั่งสมอารมณ์ต่างๆ และเคลื่อนไหวผลักดันอยู่ภายในบุคคล และความแตกต่างกันพบว่า ภวังคจิตเป็นพลังงานรูปหนึ่งที่เป็นนามธรรมไม่มีการรับรู้อารมณ์จากภายนอกและมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลาในกระแสจิต ส่วนจิตใต้สำนึกเป็นพลังงานรูปหนึ่งที่เป็นรูปธรรมมีการรับรู้อารมณ์ภายนอกจากประสาทสัมผัสและไม่มีการเกิดดับแต่เป็นแรงผลักอยู่ภายในบุคคล

บ่อเกิดของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

จากการศึกษาวิจัยจะเห็นได้ว่าบ่อเกิดของภวังคจิตที่เก็บสั่งสมอารมณ์เกิดจากกระแสวิถีจิตที่รับอารมณ์จากภายนอก โดยธรรมชาติกระแสจิตมีการเกิดดับอยู่ ๑๗ ขณะ แบ่งได้เป็น ๒ ระยะ คือ

๑) ระยะที่ ๑ อยู่ในช่วง ๔ – ๑๗ เป็นกระแสวิถีจิตรับอารมณ์จากภายนอกซึ่งสามารถแยกได้ ๓ ช่วง คือ

(๑) ช่วง ๔ – ๘ จิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ที่มากระทบอายตนะภายในทั้ง ๖

(๒) ช่วง ๙ – ๑๕ คือชวนจิตเสวยอารมณ์จากช่วงแรก

(๓) ช่วง ๑๖ – ๑๗ คือ ตทาลัมพนจิตหน่วงอารมณ์จากชวนจิตพร้อมกับสิ้นสุดของวิถีจิต

๒) ระยะที่ ๒ อยู่ในช่วง ๑ – ๓ เป็นภวังคจิตที่เก็บสั่งสมอารมณ์ต่าง ๆ ต่อจากกระแสวิถีจิต (จากระยะที่ ๑)

จะเห็นว่าบ่อเกิดภวังคจิตเกิดจากกระแสวิถีจิตที่มีลักษณะ คือรับอารมณ์จากภายนอกเข้าสู่อายตนะภายในทั้ง ๖ ซึ่งมีการเกิดดับแบบสันตติอยู่ตลอดเวลา ส่วนจิตใต้สำนึกที่เกิดจากประสาทสัมผัสหรีประสบการณ์ภายนอกตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั้งถึงวัยผู้ใหญ่มีอยู่ ๕ ขั้นตอน คือ

๑) ขั้นปาก
๒) ขั้นทวารหนัก
๓) ขั้นอวัยวะเพศตอนต้น
๔) ขั้นระยะแฝง
๕) ขั้นอวัยวะสืบพันธุ์หรือขั้นอวัยวะเพศตอนปลาย

ทั้ง ๕ ขั้นตอนจะถูกเก็บสั่งสมไว้ภายในในรูปของพลังงานทางจิตที่เป็นบ่อเกิดจิตใต้สำนึก

ดังนั้น สรุปผลการวิจัยเปรียบเทียบบ่อเกิดของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึกพบว่ บ่อเกิดของภวังคจิตมีความเหมือนกับจิตใต้สำนึก คือมีบ่อเกิดมาจากประสาทสัมผัสของอายตนะภายในรับอารมณ์จากอายตนะภายนอก เช่นตาสัมผัส (กระทบ) รูป เป็นต้น ทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ แล้วจะนำไปสู่การเก็บสั่งสมอยู่ภายใน และความแตกต่างกันระหว่างภวังคจิตกับจิตใต้สำนึก คือภวังคจิตมีบ่อเกิดจากกระแสวิถีจิตที่มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลาที่อยู่ในกระแสจิต ส่วนจิตใต้สำนึกจะเกิดจากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ต่างๆ ตั้งแต่เด็ก

แรกเกิดจนถึงวัยผู้ใหญ่จะถูกนำไปเก็บสั่งสมในรูปของพลังงานทางจิต (รูปธรรม) อยู่ภายในจิตใต้สำนึกโดยไม่มีการเกิดดับ

ภาวะทั่วไปของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

จากการศึกษาวิจัยจะเห็นได้ว่าภาวะทั่วไปของภวังคจิตแบ่งได้ ๓ ประการ คือ

๑) ลักษณะของภวังคจิต มีลักษณะคือการเกิดขึ้น (อุปาทขณะ) ตั้งอยู่ (ฐิติขณะ) และดับไป (ภังคขณะ) แบบสันตติอยู่ภายในกระแสจิตและภายในภวังคจิตของแต่ละดวงก็มีการเกิดขึ้น (อุปาทขณะ) ตั้งอยู่ (ฐิติขณะ) และดับไป (ภังคขณะ) เช่นกัน

๒) ประเภทของภวังคจิตมี ๓ ประเภท คือ

(๑) อตีตภวังค์

(๒) ภวังคจลนะ

(๓) ภวังคุปัจเฉทะ

๓) หน้าที่ของภวังคจิตมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑) รับอารมณ์จากวิถีจิต

๒) นำอารมณ์ไปสู่อีกภพหนึ่งหรือขึ้สู่วิถีจิตมี ๕ ขั้นตอน ดังนี้

(๑) ปฏิสนธิวิญญาณ

(๒) จุติวิญญาณ

(๓) สืบต่อเป็นสันตติหล่อเลี้ยงวิญญาณ

(๔) วิบากวิญญาณ

(๕) เป็นปัจจัยให้เกิดวิถีจิต

และภาวะทั่วไปของจิตใต้สำนึกแบ่งได้ ๓ ประการ คือ

๑) ลักษณะของจิตใต้สำนึกเป็นพลังงานทางจิตรูปหนึ่งที่เป็นรูปธรรมไม่มีการเกิดดับแต่เป็นแรงผลักอยู่ภายในจิตใต้สำนึก

๒) ประเภทของจิตใต้สำนึกแบ่งเป็น ๓ ประเภท

(๑) พลังงานของอิด

(๒) พลังงานของอีโก้

(๓) พลังงานของซูเปอร์อีโก้

๓) หน้าที่ของจิตใต้สำนึกมี ๒ ประการ คือ

(๑) การเก็บสั่งสมข้อมูลต่างๆ จากประสาทสัมผัสทั้ง ๖

(๒) ทำหน้าที่เป็นแรงผลักดันความรู้สึกต่างๆอยู่ภายในเพื่อให้เกิดการแสดงทางพฤติกรรมต่อไป

ดังนั้น สรุปผลการวิจัยเปรียบเทียบภาวะทั่วไปของภวังคจิตและจิตใต้สำนึกพบว่า ภาวะทั่วไปของภวังคจิตมีความเหมือนกับจิตใต้สำนึก คือมีลักษณะที่เป็นพลังงานทางจิตอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่เก็บสั่งสมอารมณ์ต่างๆ จากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ภายนอก (วิถีจิต) และความแตกต่างกันพบว่า ภวังคจิตมีลักษณะเป็นกระแสจิตในรูปนามธรรมที่เกิดดับตลอดเวลาติดต่อกันไปอยู่ในกระแสจิต และมีหน้าที่เก็บสั่งสมอารมณ์จากกระแสวิถีจิต รวมทั้งสามารถนำข้อมูลที่เก็บสั่งสมไว้ภายในไปสู่ภพใหม่ได้ ส่วนจิตใต้สำนึกเป็นพลังงานทางจิตที่เป็นรูปธรรมที่ทำหน้าที่เก็บสั่งสมอารมณ์จากประสาทสัมผัสภายนอกตั้งแต่แรกเกิดโดยไม่มีการเกิดดับแต่เป็นแรงผลักดันอยู่ภายในจิตใต้สำนึก

กระบวนการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

จากการศึกษาวิจัยจะเห็นว่ากระบวนการรับรู้ของภวังคจิตจะมี ๒ ลักษณะ คือ

๑) มีลักษณะการรับรู้อารมณ์แบบเกิดดับสืบต่อจากกระแสวิถีจิตสลับกันไปมา

๒) กระแสจิตประกอบไปด้วยเจตสิกอยู่ด้วยเสมอที่จะทำให้กระบวนการรับรู้ภาวะต่างๆมีทั้งสุข ทุกข์ และอุเบกขา นำไปสู่เก็บสั่งสมไว้ภายในภวังคจิตจากกระแสวิถีจิต ซึ่งเจตสิกนี้จะมีอยู่ในกระแสวิถีจิตที่ทำให้เกิดภาวะความรู้ปรุงแต่งโดยรวม ๓ อย่าง คือ

(๑) เวทนา เป็นส่วนที่เจตสิกรับรู้อารมณ์ ๓อย่าง คือสุขเวทนา ทุกขเวทนา และอุเบกขาเวทนา

(๒) สัญญา เป็นเจตสิกที่กำหนดรู้หรือจำได้หมายรู้

(๓) สังขาร เป็นเจตสิกที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิตให้สุข ให้ทุกข์ และอุเบกขา ความรู้สึกต่างๆ เหล่านี้จะถูกเก็บไว้ภายในภวังคจิตโดยมีภวังคจิต ๓ ดวง คือ ๑) อตีตภวังค์ ๒) ภวังคจลนะ ๓) ภวังคุปัจเฉทะเป็นฐานรับอารมณ์ ส่วนจิตใต้สำนึกมีกระบวนการรับรู้อารมณ์ ๒ ลักษณะ คือ

๑) เกิดจากประสาทสัมผัสรับอารมณ์ภายนอกตั้งแต่แรกเกิด

๒) ความรู้สึกที่เป็นสุขและทุกข์

ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดอารมณ์เก็บสั่งสมไว้ภายในจิตใต้สำนึกในรูปของพลังงานทางจิตมี ๓ ประเภท คือ ๑) พลังงานของอิด ๒) พลังงานของอีโก้ ๓) พลังงานของซูเปอร์อีโก้

ดังนั้น สรุปผลการวิจัยเปรียบเทียบกระบวนการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึกพบว่า กระบวนการรับรู้อารมณ์ของภวังคจิตมีความเหมือนกันกับจิตใต้สำนึก คือมีกระบวนการรับรู้อารมณ์จากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ภายนอก (วิถีจิต) ทำให้เกิดอารมณ์ทั้งสุข และทุกข์ เก็บสั่งสมไว้ภายในรูปของพลังงานทางจิตอย่างหนึ่ง และความแตกต่างกันพบว่า ภวังคจิตมีกระบวนการรับรู้อารมณ์จากกระแสวิถีจิตโดยมีเจตสิกคอยปรุงแต่งอยู่ตลอดเวลาเพื่อเข้าสู่กระบวนการรับรู้อารมณ์ของวิถีจิตทำให้มีทั้งสุข ทั้งทุกข์ และอุเบกขา ส่วนจิตใต้สำนึกมีกระบวนการรับรู้จากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ภายนอกมากระตุ้นเร้าความรู้สึกเกิดอารมณ์ที่มีทั้งสุข และทุกข์ เพื่อเข้าสู่กระบวนการรับรู้อารมณ์และเก็บสั่งสมในรูปของพลังงานทางจิตภายในจิตใต้สำนึก

กระบวนเก็บสั่งสมของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

จากการศึกษาวิจัยจะเห็นว่ากระบวนการเก็บสั่งสมของภวังคจิต เกิดจากกระบวนการที่ภวังคจิตรับรู้อารมณ์จากกระแสวิถีจิตทำให้ภวังคจิต ๓ ดวง เกิดกระบวนการเก็บสั่งสมภายใน ดังนี้

๑) อตีตภวังค์ คือภวังคจิตดวงแรกที่รับอารมณ์จากกระแสวิถีจิต และทำการสืบต่อไปสู่การปฏิสนธิจิต เพื่อสืบต่อภายในกระแสภวังคจิต เช่นบุคคลที่จะหมดอายุขัย (ตาย) จะเกิดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ ประเภท ดังนี้

(๑) กรรมอารมณ์

(๒) กรรมนิมิตอารมณ์

(๓) คตินิมิตอารมณ์ เป็นต้น

๒) ภวังคจลนะ ภวังคจิตดวงที่ ๒ ที่ทำหน้าที่รับอารมณ์จากอตีตภวังค์จะทำให้เกิดการสั่นไหว หรือเป็นการสืบต่ออารมณ์เก่าของภวังคจลนะกับอารมณ์ใหม่ของอตีตภวังค์ที่เข้ามาเก็บสั่งสมไว้จึงมีพลังงานมากขึ้นทำให้เกิดการสั่นไหวและพร้อมที่จะรักษาอารมณ์ให้อยู่ในสภาพที่สมดุลย์จึงส่งต่อไปยังภวังคุปัจเฉทะ

๓) ภวังคุปัจเฉทะ ภวังคจิตดวงสุดท้ายที่มีกระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ที่รับอารมณ์มาจากภวังคจลนะอย่างเต็มที่เพื่อทำการเก็บสั่งสมเป็นครั้งสุดท้ายและทำหน้าที่นำข้อมูลที่เก็บสั่งสมไว้เกิดจุติจิตอยู่ภายในเพื่อนำผลกรรมที่กระทำไว้สู่ภพใหม่และพร้อมที่จะขึ้นสู่วิถีจิต

จะพบว่าภวังคจิตทั้ง ๓ ดวง มีกระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์อยู่ภายใน ๒ ช่วง ดังนี้

๑) ก่อนรับอารมณ์ (ปฏิสนธิจิต)

๒) รับอารมณ์แล้ว (จุติจิต)

ส่วนจิตใต้สำนึกมีกระบวนการเก็บสั่งสมจากประสบการณ์หรือประสาทสัมผัสภายนอกตั้งแต่แรกเกิด ทำให้เกิดการเก็บสั่งสมพลังงานทางจิต (รูปธรรม) อยู่ภายจิตใต้สำนึกมีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑) พลังงานของอิด เป็นพลังงานทางจิตที่มีแรงขับพื้นฐานหรือสัญชาตญาณที่ไม่มีเหตุผลตั้งแต่แรกเกิดที่เข้าสู่ระยะขั้นปาก เช่นเด็กร้องไห้เพราะต้องการดื่มนม ความต้องการทางเพศ เป็นต้น

๒) พลังงานของอีโก้ เป็นพลังงานทางจิตที่ทำหน้าที่ระหว่างสัญชาตญาณกับโลกภายนอกทำให้เกิดการวิเคราะห์หาเหตุผล การทรงจำ และการตัดสินใจเพื่อหาความเป็นจริงกับโลกภายนอก

๓) พลังงานของซูเปอร์อีโก้ เป็นพลังงานทางจิตที่เกี่ยวกับความรู้สึกผิดชอบชั่วดี มีมโนธรรมตั้งแต่เด็กเช่นคำสั่งสอนและการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดา เป็นต้น

จะพบว่ากระบวนการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึกทั้ง ๓ ประเภทนี้ จะเกิดแรงผลักดันอยู่ภายในที่เคลื่อนไหวอยู่ในบุคคลอยู่ตลอดเวลา

ดังนั้น สรุปผลการวิจัยเปรียบเทียบกระบวนการเก็บสั่งสมของภวังคจิตและจิตใต้สำนึกพบว่า ภวังคจิตมีความเหมือนกับจิตใต้สำนึก คือมีกระบวนการเก็บสั่งสมจากการรับรู้อารมณ์และความรู้สึกจากประสาทสัมผัสภายนอก (กระแสวิถีจิต) นำไปสู่การเกิดพลังทางจิตเก็บสั่งสมอยู่ภายใน และความแตกต่างกันพบว่า ภวังคจิตมีกระบวนการเก็บสั่งสมอยู่ภายในภวังคจิต ๓ ดวง คือ ๑) อตีตภวังค์ ๒) ภวังคจลนะ ๓) ภวังคุปัจเฉทะ ภวังคจิตทั้ง ๓ ดวงนี้มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลาในกระแสภวังคจิต และนำข้อมูลที่เก็บสั่งสมไว้ในปัจจุบันและอดีตภพไปสู่พฤติกรรมทั้งปัจจุบันและอนาคต (ภพใหม่) โดยการปฏิสนธิจิตและจุติจิตอยู่ภายในส่วนจิตใต้สำนึกมีกระบวนการเก็บสั่งสมพลังงานทางกายภาพของบุคคลตั้งแต่เด็กแรกเกิดจากประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ภายนอกหรือในภพปัจจุบันเท่านั้นที่ทำให้เกิดพลังงานทางจิตอยู่ภายใน ๓ ประเภท คือ ๑) พลังงานของอิด ๒) พลังงานของอีโก้ ๓) พลังงานของซูเปอร์อีโก้ พลังงานทั้ง ๓ ประเภทนี้เป็นรูปธรรมที่ไม่มีการเกิดดับแต่มีแรงผลักดันอยู่ภายในกระบวนการเก็บสั่งสมของจิตใต้สำนึกอยู่ตลอดเวลา

การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของภวังคจิตและจิตใต้สำนึก

จากการศึกษาวิจัยจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของภวังคจิตเกิดจากการเก็บสั่งสมจากกระแสวิถีจิตที่มีทั้งสุข ทุกข์ และอุเบกขา อารมณ์เหล่านี้เกิดจากเจตสิกปรุงแต่งขึ้นด้วยเจตนานำไปสู่การเก็บสั่งสมไว้และจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมออกมาสู่ภายนอกในทางกาย วาจา และใจ ในรูปของกิเลสซึ่งแบ่งออกได้ ๓ ระดับ ดังนี้

๑) ระดับอย่างหยาบ เรียกว่า วีติกมกิเลส เป็นพฤติกรรมที่ไม่สามารถควบคุมกาย วาจา และใจได้ เช่น มีราคะกำลังแรงถึงขั้นเปิดเว็บในอินเทอร์เน็ตดูภาพโป๊ เป็นต้นสิ่งเหล่านี้จะแก้ไขด้วยการมีศีล หรือรักษาศีลให้คอยกำกับดูแลไม่ให้พฤติกรรมเสื่อมเสียได้

๒) ระดับกลาง เรียกว่า ปริยุฏฐานกิเลส คือ พฤติกรรมที่แสดงออกที่ถูกเก็บสั่งสมไว้เมื่อถูกอารมณ์มากระทบก็จะเกิดพฤติกรรมอารมณ์ฟุ้งขึ้นมา เช่นโทสะ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเป็นหนึ่งในนิวรณ์ ๕ ที่ต้องแก้ด้วยการทำสมาธิเพื่อให้ระงับอารมณ์ได้

๓) ระดับอย่างละเอียด เรียกว่า อนุสัยกิเลส เป็นภวังคจิตที่เก็บสั่งสมไว้ในส่วนลึกของกระแสจิต พฤติกรรมนี้จะแสดงออกมาเมื่อถูกกระตุ้น เช่น ราคะนุสัย (โลภะ) ปฏิฆานุสัย (โทสะ) และอวิชชานุสัย (โมหะ) เป็นต้น แต่ฟรอยด์ไม่ได้กล่าวถึงอวิชชานุสัย(โมหะ) เพราะยังเข้าไม่ถึง ซึ่งอนุสัยกิเลสนี้สามารถจะแก้ไขด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อจะทำให้เกิดปัญญาในการกำจัดกิเลสที่อยู่ภายในลึกๆได้ เช่นเมื่อบุคคลใกล้ตายจะแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาให้เห็นซึ่งมีอารมณ์อยู่ด้วยกัน ๓ อย่าง คือ ๑) กรรมอารมณ์ ๒) กรรมนิมิตอารมณ์ ๓) คตินิมิตอารมณ์ เป็นต้น พฤติกรรมทั้ง ๓ อย่างนี้จะทำให้รู้ว่าบุคคลนั้นไปสู่สุคติภพหรือทุคติภพต่อไป ส่วนพฤติกรรมที่แสดงออกของจิตใต้สำนึก เกิดจากพลังงานทางจิตหรือแรงผลักดันอยู่ภายในบุคคลทำให้เกิดพฤติกรรมสู่ภายนอกมีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑) การเก็บสั่งสมพลังงานทางอิด จะแสดงพฤติกรรมเอาแต่ใจตัวเองไม่มีเหตุผล เช่น การพูดส่อเสียด คำหยาบ เป็นต้น

๒) การเก็บสั่งสมพลังงานทางอีโก้ จะแสดงพฤติกรรมออกมาให้เห็นในการหาเหตุผลเพื่อทำการตัดสินใจ เช่น หาเหตุผลของความเป็นจริงที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว หรือแยกความจริงออกจากความเพ้อฝัน เป็นต้น

๓) การเก็บสั่งสมพลังงานทางซูเปอร์อีโก้ จะแสดงพฤติกรรมออกมาโดยมีมโนธรรมอยู่ภายใน เช่น มีความละอายต่อการทำบาป เป็นต้น

ดังนั้น สรุปผลการวิจัยเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมที่แสดงออกของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึกพบว่า การเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรมของภวังคจิตมีความเหมือนกับจิตใต้สำนึก คือพฤติกรรมที่แสดงออกมาจากการเก็บสั่งสมซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับ ดังนี้ คือ

๑) ระดับอย่างหยาบ เรียกว่า วีติกมกิเลสที่แสดงพฤติกรรมออกมาโดยไม่มีการควบคุมทางกาย วาจา และใจ เปรียบเสมือนกับพลังงานของอิดที่แสดงพฤติกรรมออกทางกาย วาจา ใจที่ละเมิดศีล ซึ่งต้องแก้ไขด้วยการรักษาศีลจึงจะทำให้เกิดการสำรวมกาย วาจา ใจ ได้

๒) ระดับอย่างกลาง เรียกว่า ปริยุฏฐานกิเลส ที่มีอยู่ในกระแสวิถีจิตที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาก็ต่อเมื่อมีอารมณ์มากระทบเปรียบเสมือนกับจิตสำนึก ซึ่งเสหมือนกับการเกิดนิวรณ์ ๕ ใจอารมณ์ที่ต้องใช้สมาธิแก้ไขที่จะทำให้จิตเกิดสงบลงได้

๓) ระดับอย่างละเอียด เรียกว่า อนุสัยกิเลส ที่อยู่ภายในภวังคจิตและจะแสดงพฤติกรรมก็ต่อเมื่อถูกกระตุ้นเปรียบเสมือนกับจิตไร้สำนึก เช่น ราคะนุสัย (โลภะ) ก็สามารถเปรียบได้กับ แรงขับทางเพศ ปฏิฆานุสัย (โทสะ) สามารถเปรียบได้กับแรงขับก้าวร้าว และอวิชชานุสัย (โมหะ) (ฟรอยด์ไม่ได้กล่าวถึงโมหะไว้ เพราะฟรอยด์ยังเข้าไม่ถึงโมหะ) อนุสัยกิเลสนี้ต้องใช้ปัญญาหรือการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อกำจัดกิเลสที่อยู่ลึกในใจได้

จะพบว่าพฤติกรรมทั้ง ๓ ระดับนี้ขึ้นอยู่กับเจตนาที่ได้ทำการเก็บสั่งสมไว้ก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรม ส่วนความแตกต่างของภวังคจิตกับจิตใต้สำนึกพบว่า ภวังคจิตที่เก็บสั่งสมอารมณ์ไว้ภายในมีทั้งในอดีต (ภพที่ผ่านมา) และปัจจุบันดำรงชีวิตอยู่มีการเกิดดับอยู่ภายในตลอดเวลาและเมื่อบุคคลใกล้ตายก็จะเกิดพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแสดงออกมาให้เห็น เช่นกรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้สามารถสืบต่อไปสู่ภพใหม่ได้ ส่วนจิตใต้สำนึกมีการแสดงพฤติกรรมออกมาด้วยแรงผลักดันภายในที่เป็นพลังงานทางจิตอยู่ในจิตใต้สำนึกมี ๓ ประเภท คือ พลังงานทางอิด พลังงานทางอีโก้ พลังงานทางซูเปอร์อีโก้ พลังงานทางจิต ทั้ง ๓ ประเภทนี้จะเคลื่อนไหวอยู่ภายในบุคคลและจะนำไปสู่พฤติกรรมหรือบุคลิกภาพที่แสดงออกทางกายภาพของบุคคลเพื่อดำเนินชีวิตประจำวันให้เป็นปกติหรือถูกต้องตามหลักประเพณีและวัฒนธรรมในแต่ละสถานที่ของบุคคลในปัจจุบันเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในภวังคจิตที่กว้างขวางและลึกซึ่งของพุทธปรัชญาเถรวาททั้งความหมาย บ่อเกิด ภาวะทั่วไป กระบวนการรับรู้อารมณ์ กระบวนการเก็บสั่งสมอารมณ์ และการเปลี่ยนแปลงสู่พฤติกรรม ที่จะเห็นได้ว่าสิ่งที่บุคคลได้กระทำกรรมไว้ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งหมดอายุขัยที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมได้ถูกเก็บสั่ง

สมไว้ภายในซึ่งพร้อมที่จะทำให้เกิดพฤติกรรมในปัจจุบันและนำข้อมูลส่งไปถึงอนาคต (ภพหน้า) เป็นวัฏจักรที่ข้ามภพข้ามชาติที่มองไม่เห็นแต่มีอยู่เปรียบเสมือนกับกระแสไฟฟ้าที่อยู่ในสายไฟฟ้า(เกิดดับแบบสันตติ) ซึ่งทำให้บุคคลนำความรู้มาปฏิบัติเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายความดีสูงสุดของชีวิต ส่วนจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ จะเป็นแนวทางในการศึกษาพฤติกรรมของบุคคลในเชิงวิทยาศาสตร์และทางจิตแพทย์ที่มีอัตตาตัวตน ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์และมีความรู้ทางกายภาพ คือการมีชีวิตกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพของบุคคลเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมที่ดำรงชีวิตอยู่เท่านั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภวังคจิตกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์ มีทั้งส่วนที่เหมือนกันและแตกต่างกันอย่างชัดเจนตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๑.๑ ข้อเสนอแนะในการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าภวังคจิตและจิตใต้สำนึกมีความสำคัญมากในการดำเนินชีวิตประจำวัน ในฐานะที่ทุกคนเกิดมาเป็นมนุษย์ที่อยู่บนโลกนี้ และเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนควรรู้ว่า กระแสจิตที่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์จากภายนอกตั้งแต่เด็กแรกเกิดจนกระทั่งหมดอายุขัย โดยที่วันหนึ่ง ๆ การรับรู้อารมณ์ของคนเรามีทั้งที่เป็นสุขและทุกข์ ดังนั้น ถ้าเราไม่รู้ว่ากระแสจิตที่มีอยู่ในร่างกายของเรานี้มีหน้าที่กระทำอะไรแล้วก็จะทำให้บุคคลนั้นๆ ไม่รู้สาเหตุและมีเหตุผลที่ทำให้ตนเองหรือบุคคลอื่นมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันไป เช่น หัวเราะ ร้องไห้ ความสุข และความทุกข์ จุดนี้เองที่จะทำให้บุคคลลุ่มหลง และเพลิดเพลินอยู่ในกิจกรรมที่กระทำอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งนำไปสู่การไม่มีเป้าหมายของชีวิตในการเกิดมาในโลกนี้ รวมทั้งทำให้เกิดความงมงายหรือมัวเมาอยู่กับชีวิตตัวเอง แต่ถ้ารู้ว่ากระแสจิตมีการเก็บอารมณ์สั่งสมอยู่ทุกวินาที ที่ตนเองดำเนินชีวิตอยู่โดยมีภวังคจิต (ทางพุทธปรัชญา) และจิตใต้สำนึก (ซิกมันด์ ฟรอยด์) ที่ทำหน้าที่ตามธรรมชาติในลักษณะที่เกื้อกูลกันทั้งรูปธรรมและนามธรรม ที่จะถูกทำการเก็บสั่งสมอารมณ์ไว้อยู่อย่างไม่รู้ตัวตลอดเวลา เมื่อรู้อย่างนี้แล้วก็จะทำให้บุคคลเรียนรู้จิตของตนเอง และสามารถรู้จักเลือกเสพอารมณ์ตามเจตนาที่ได้พบเห็นในชีวิตประจำวัน และรู้เท่าทันจิตใจในการต่อสู้กับอารมณ์หรือกิเลสต่างๆ ตามสภาพแวดล้อมปัจจุบันได้ดี รวมไปถึงทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพของตนเอง และการพัฒนาจิตใจไปในทางที่ดี เพื่อไปสู่เป้าหมายเพื่อความสุขในชีวิตที่แท้จริง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ในการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบภวังคจิตของพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตใต้สำนึกของซิกมันด์ ฟรอยด์” เป็นแค่บางส่วนเท่านั้น ผู้วิจัยเองมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไปที่น่าสนใจคือ การบรรลุของพระอรหันต์มีภวังคจิตเก็บสั่งสมไว้อย่างไรจึงไม่มีวันเสื่อมจากอริยบุคคล เพราะการทำหัวข้อวิจัยนี้เป็นที่น่าสนใจมากเนื่องจากเป็นการค้นคว้าว่าภวังคจิตมีเหตุปัจจัยอย่างไรกับพระอรหันต์ และคิดว่าเป็นการต่อยอดเรื่องภวังคจิตได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ :

กิติกร มีทรัพย์.**พื้นฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมิต, ๒๕๔.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. **อัตตสิกขาศาสตร์แห่งการเรียนรู้จักตัวเอง.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดการพิมพ์, ๒๕๓๐.

จารุณี วงศ์ละคร.**ปรัชญาเบื้องต้น**. เชียงใหม่ : บี เอสการพิมพ์ สันติธรรม, ๒๕๔๘.

จำลอง ศิษยวณิช. **วิปัสสนากรรมฐานและเชาว์อารมณ์ฉบับปรับปรุง.** ชียงใหม่ : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๙.

_______. **จิตวิทยาของความดับทุกข์. เชียงใหม่** : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๕.

ชินโอสถ หัสบำเรอ. **วิธีการสร้างโปรแกรมจิตเพื่อใช้สมองอย่างคอมพิวเตอร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นายสุข, ๒๕๓๘.

_______. **วิธีการสร้างโปรแกรมจิตเพื่อใช้สมองอย่างคอมพิวเตอร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นายสุข, ๒๕๓๘.

ดวงมณี องรักษ์. **ทฤษฎีการให้การศึกษาและจิตบำบัดเบื้องต้น.** กรุงเทพฯ : สส.ส, ๒๕๔๙.

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. **ทฤษฎีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คณะสังคมสงเคราะห์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖.

บุญมี เมธางกูร และ วรรณสิทธิ์ ไวทยะเสรี. **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเฉทที่** ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๒.

บุญสิริ สุวรรณเพ็ชร์ . Dictionary of psyohology. กรุงเทพฯ : เสริมมิตรการพิมพ์, ๒๕๔๕.

บรรจบ บรรณรุจิ. **จิต มโน วิญญาณ.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา. ๒๕๓๗.

_______. **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับซิกมันด์ ฟรอยด์.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๒๐.

บุญทัน ดอกไธสง. **ทฤษฎีการบริหารองค์กร.** กรุงเทพฯ : รุงเรืองรัตร์, ๒๕๒๓.

ประจักษ์ จินตามาตย์. **การวิเคราะห์การติดต่อ ส่งสารระหว่างบุคคลสภาพจิต.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๐.

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ. **ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอษฐ์.สำนักพิมพ์ธรรมทานมูลนิธิ ไชยา**, ๒๕๔๑.

พระราชวรมุนี. **พจนากรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

พระราชวิสุทธิกวี. **จิตวิทยาในพระอภิธรรม.** กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ. **พุทธปรัชญาสาระและพัฒนาการ**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระสัทธัม โชติภสัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกรมอภิธัมถสังคหฎีกา**. กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๓๔.

พวงเพชร วัชรอยู่ ผศ. **จิตวิทยาทั่วไป ภาควิชาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ** : จามจุรีโปรดักส์, ๒๕๔๕.

พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต. **รวมบทความทางวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และงาน ๕๐ ปี**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต. **จุฬาฯ : ปรัชญาบูรพทิศ.** กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๒.

ภาณุวังโส (Dr. Thich Minh Chau). **จิตวิทยาเชิงพุทธ**. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็น ที เอส พริ้นท์ติ้ง, ๒๕๔๙.

ระวี ภาวิไล. **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่.** กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, ๒๕๓๖.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

โรเบิร์ด อี ซิลเวอร์แมน (รศ. ดร. อารี เพชรพุด (แปล)). **จิตวิทยาทั่วไปภาควิชาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. กรุงเทพฯ : จามจุรี โปรดักส์, ๒๕๔๕.

วรรณสิทธิ ไวทยะเสรี. **พระอภิธัมมัตถสังคหะปริเฉทที่ ๑ จิตปรมัตถ์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทิพยาสุทธิ์, ๒๕๔๒.

ศรีเรือน แก้วกังวาน. **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๔.

สนิท ศรีสำแดง. **ปรัชญาเถรวาท.** กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุนทร ณ.รังสี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุจินท์ บริหารวนเขตต์. **ปรมัตถธรรมสังเขปจิตสังเขปและภาคผนวก.** กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๓๖.

แสง จันนทร์. **ปรากฏการณ์ทางจิต.** กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๒๔.

สรพล สุขทรรศนีย์. **วิชาการสั่งจิตใต้สำนึกศาสตร์แห่งความสำเร็จ.** กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๔.

สมพร ศรีพาทิพย์. **อภิธัมมัตถสังคหะปริเฉทที่ ๓ – ๔. กรุงเทพฯ** : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๖.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

นางสมถวิล สนวิทยาพล. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจิตในพระสุตตันตปิฎก. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

นางสมพร ลำพุทธา. ความคิดเรื่องการติดข้องและความหลุดพ้นจากทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

นางสาววิไลลักษณ์ สายเสน่ห์. การศึกษาเปรียบเทียบทรรศนะเกี่ยวกับความตายและการเกิดใหม่ในพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับนิกายวัชรยาน. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์หาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาไพฑูรย์ สุทธิวิสุโร (น้อยจัน). การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์หาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาทา). การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเรื่องภวังคจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาลยวิญญาณพุทธปรัชญาโยคาวจร. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาฉลวย สิงห์แอม. การศึกษาวิเคราะห์เรื่องวิชชาในพระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาศุภวัฒน์ ชุติมนฺโต (สุขดำ). การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ ฟรอยด์. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

C.A.F.Rhys Davids.**The Birth of Indian Psychology and Its Development in Buddhism**. New Delhi : Munshiram Manoharlal Publisher. Ltd, 1978

Clifford. T. Morgan. **Introduction to Psychology**. Newyork : McGrawhill,1956.

David J. Kalupahana,**The Principles of Buddhist Psychology**. D.K.Fine Art Press : Delhi, 1992.

Guilford,J.P,**The Nature of Human Intelligence**, New york : Mcgraw Hill Book Company, 1967.

Jame Mill. **Analysis of Phenomena of the Human Mind.** London : Longman ,1896.

M.W.Padmasiri De Silva. **Buddhist and Freudian Psychology.** Lake Houseinvestment Ltd. Book Publishers, 1973.

NARADA . **A Manual of Abhidhamma.**The Colombo Apothecaries. Ltd., 1980.

Russell, B. **History of Western Philosophy.** London : Goerge Allen and Unwin, 1947.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล พระบุญญฤทธิ์ รตินฺธโร (นุชเทียน)

ชาติภูมิ เกิดวันพุธที่ ๒๘ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ณ บ้านเลขที่ ๒๒๐ ตำบลสำนักขุนเณร กิ่งอำเภอดงเจริญ จังหวัดพิจิตร
บิดาชื่อ นายวาล นุชเทียน มารดาชื่อ นางทองคำ นุชเทียน

อุปสมบท วันที่ ๗ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ ณ พัทธสีมาวัดเกาะแก้ว ตำบลวังงิ้ว อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร โดยพระครูพิศิษฐ์นานุวัตร เป็นพระอุปัชฌาย์

การศึกษา ๑. พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) วิชาเอก พระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
๒. นักธรรมเอก สำนักเรียนวัดมฤคทายวัน จังหวัดนครสวรรค์
๓. ประกาศนียบัตร วิชาชีพครู (ปวค.) รุ่นที่ ๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ปัจจุบัน เป็นพระลูกวัด